

АГРОСВІТ

№15 серпень 2023

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 15 серпень 2023 р.

Журнал включено до Переліку наукових

фахових видань України з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 10.08.23 р.

Підписано до друку 10.08.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 8.7

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1008/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2023

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 15 серпень 2023 р.

У НОМЕРІ:

<u>Сенишин О. С.</u>	
Державна політика у сфері органічного виробництва у розвинених країнах світу	3
<u>Третяк А. М., Гунько Л. А., Третяк Н. А.</u>	
Інституціоналізація розвитку економіки землевпорядкування	11
<u>Третяк В. М., Капінос Н. О.</u>	
Оцінка інституційного забезпечення розвитку природоохоронного землекористування	20
<u>Височанська М. Я., Білотіл В. Ю.</u>	
Забезпечення енергоефективності в будівлях як одна з переваг "зеленого" будівництва	29
<u>Левченко І. В., Шарій Г. І., Андріяш А. С.</u>	
Ринок органічної продукції України та його привабливість для залучення іноземних інвестицій	43
<u>Згадова Н. С., Павленко Г. М., Паненко О. Є.</u>	
Оптимізація та безпека структури капіталу в аграрних підприємствах	52
<u>Шацька З. Я., Шацька М. С.</u>	
Стратегія інтеграційного розвитку підприємницьких структур агропромислового сектору	58
<u>Тодьєрішко Е. В., Машіка Г. В., Кампов Н. С.</u>	
Роль сучасних технологій у плануванні маршрутів для туристів	63

№ 15 / 2023

CONTENTS:

<u>Senyshyn O.</u>	
STATE POLICY IN THE SPHERE OF ORGANIC PRODUCTION IN THE DEVELOPED COUNTRIES OF THE WORLD	3
<u>Tretiak A., Hunko L., Tretiak N.</u>	
INSTITUTIONALIZATION OF LAND PLANNING ECONOMIC DEVELOPMENT	11
<u>Tretiak V., Kapinos N.</u>	
ASSESSMENT OF INSTITUTIONAL ENSURING THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION LAND USE	20
<u>Vysochanska M., Bilotil V.</u>	
ENSURING ENERGY EFFICIENCY IN BUILDINGS AS ONE OF THE ADVANTAGES OF GREEN BUILDING	29
<u>Levchenko I., Shariy G., Andriyash A.</u>	
MARKET OF ORGANIC PRODUCTS OF UKRAINE AND ITS ATTRACTIVENESS FOR ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS	43
<u>Zgadova N., Pavlenko A., Panenko O.</u>	
OPTIMIZATION OF THE STRUCTURE OF CAPITAL IN AGRICULTURAL BUSINESSES	52
<u>Shatskaya Z., Shatskaya M.</u>	
STRATEGY OF INTEGRATED DEVELOPMENT OF BUSINESS STRUCTURES OF THE AGRICULTURAL SECTOR	58
<u>Todierishko E., Mashika H., Kampov N.</u>	
THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGIES IN PLANNING TOURIST ROUTES	63

УДК 330:[005.21:005.521]:005.6

О. С. Сенишин,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5089-2591>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.15.3

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

O. Senyshyn,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management,
Ivan Franko National University of Lviv

STATE POLICY IN THE SPHERE OF ORGANIC PRODUCTION IN THE DEVELOPED COUNTRIES OF THE WORLD

Подана наукова стаття присвячена проблематиці державного регулювання органічного виробництва розвинених країн світу. Розглянуто державну політику, органи контролю та регулювання за перебігом процесів органічного виробництва, законодавчі документи, що регулюють органічний розвиток США, Канади та інших розвинених країн. Зауважено, що США характеризується високою диференціацією державної підтримки, де органічне виробництво закріплено у найважливішому нормативному документі, що гарантує фіксовані обсяги фінансування для органічних фермерів. Також доведено, що інтерес споживачів до органічних харчових продуктів у Канаді дуже залежить від зростання інтересу до сезонних місцевих харчових продуктів. Визначено, що важливим елементом органічної політики у Канаді є застосування системи гармонізованих кодів для відстеження загального зростання продажів за категоріями органічних товарів, що дозволяє підраховувати обсяги продажів органічної продукції на внутрішньому ринку. Досліджено, що органічне сільське господарство у Швейцарії підтримується частково ціновою надбавкою органічної продукції на ринку та частково державною підтримкою як федеральним урядом, так і кантонами.

The presented scientific article is devoted to the problems of state regulation of organic production in developed countries of the world. State policy, bodies of control and regulation over the course of organic production processes, legislative documents regulating organic development of the USA, Canada and other developed countries are considered. It is noted that the USA is characterized by high differentiation of state support, where organic production is enshrined in the most important regulatory document, which guarantees fixed amounts of financing for organic farmers. It has also been shown that consumer interest in organic foods in Canada is highly dependent on growing interest in seasonal, local foods. Public authorities work with the Canadian organic sector to develop and promote the Canadian brand for organic products. It was determined that an important element of the organic policy in Canada is the use of a system of harmonized codes to track the overall growth of sales by category of organic products, which allows to calculate the volume of sales of organic products in the domestic market. It has been studied that organic agriculture in Switzerland is supported partly by the price premium of organic products on the market and partly by state support from both the federal government and the cantons.

Therefore, the issue of developing organic agriculture and organic food production was not immediately recognized and included in the government policy of many developed countries of the world, it was integrated only after active public protection of interests, lobbying, support and cooperation between farmers, development and implementation standards of organic production, informing consumers were demonstrated by public organizations. As a result of the research, it has been proven that organic producers have taken their share of the market and have a legal field for their activities, in which they now work in many developed countries of the world.

The development of a vibrant organic sector encourages the creation of connections, the unification of a large number of factors and the construction of cooperation between the public and public sectors. After all, state policy is of great importance in the implementation of strategic priorities for the development of organic production in developed countries, which in turn shapes and ensures the future of future generations in general.

Ключові слова: органічне виробництво, державна політика, органічна продукція, система органів контролю за виробництвом органічної продукції, органічне законодавство.

Key words: organic production, state policy, organic products, system of control bodies for the production of organic products, organic legislation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток органічного руху вже багато років є однією з найактуальніших тенденцій для сучасного суспільства. Європейська спільнота у даному аспекті завжди була не лише одним із ключових чинників, але й постійною рушійною силою розвитку органічної сфери, оскільки позитивний вплив органічного виробництва на здоров'я суспільства, навколишнє середовище, родючість ґрунтів, біорізноманіття та економіку сільських територій є беззаперечним.

Очевидним є той факт, що без своєчасного та повноцінного правового обґрунтування органічної сфери розвиненим країнам Європи, США, Канади не вдалося б досягти такого високого соціально-економічного ефекту від органіку.

Чітке закріплення основ виробництва, зберігання, переробки та маркування органічної продукції на законодавчому рівні стало міцною основою для сучасного бурхливого розвитку органічного ринку в країнах ЄС. Тому вивчення досвіду законодавчо-нормативного врегулювання вищезгаданих питань є першочерговими в контексті створення міцного правового поля для розвитку системи вітчизняного органічного виробництва та ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розвиток концепції органічного землеробства зробили японський філософ Мокіші Окада, німецький вчений Рудольф Штейнер, французький вчений-економіст Лемер Буше, українські науковці Іван Овсінський та Алекс Подолінський. У вітчизняній економічній науці тоїж проблематикою займалися Т. Аврааменко [1], В. Артиш [2], Н. Буга [3], В. Бугайчук [4], О. Дудар [5], О. Єрмоленко [6], Т. Зайчук [7], Е. Савицький [8], Ю. Славгородська [9], Т. Стефановська [10], О. Фраєр [11], О. Шульга [12] та інші.

Дослідженню питань законодавчого забезпечення регулювання органічного виробництва присвячено праці таких вітчизняних науковців, як В. І. Артиша [13], Н. А. Берлач [14], О. Ф. Мельничук [15], М. М. Пархоменко [16] та ін. Однак проблема законодавчого врегулювання органічного виробництва залишається надзвичайно актуальною для України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз державної політики у сфері органічного виробництва та землеробства у розвинених країнах світу через гармонізацію інтересів держави, фермерів та громадських організацій, характеристика нормативно-правового забезпечення у поданій сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зауважимо, що основні умови та принципи ведення органічного господарства на сьогодні диктує Міжнародна федерація — Рух за органічне сільське господарство (IFOAM), заснована в 1973 році. Умови ведення органічної діяльності формалізуються і періодично переглядаються IFOAM на основі консультацій із її членами. Окрім IFOAM, до складу якої входять 760 представників із понад 100 країн світу, на різних рівнях функціонують також міжнаціональні та національні об'єднання, членами яких є фермери і їх асоціації, переробні підприємства, вантажовідправники, сертифікаційні й консультаційні служби, брокери, дистриб'ютори, роздрібні торговці, що працюють у сфері органічної індустрії [17].

У США на державному рівні виробництво органічного продовольства було законодавчо регламентовано у 1990 р. Усі продукти, які продаються або маркуються у цій країні як органічні, мають бути сертифіковані згідно із затвердженими законом правилами. Близько 80 % органічної продукції виробляють сімейні ферми, менші за розмірами, ніж традиційні господарства. Переробляють і пакують таку продукцію невеликі та середні підприємства, розташо-

вані, як правило, поблизу відповідних ферм.

На сьогодні це один з сегментів сільського господарства США, який найшвидше зростає. З 1990-х років спостерігається значне зростання споживчого попиту на органічні товари, забезпечуючи ринкові стимули для фермерів США щодо широкого асортименту продуктів.

Згідно з дослідженнями Національної служби сільськогосподарської статистики USDA сертифіковані органічні сільськогосподарські угіддя зросли на 79 % (до 3,6 акрів), пасовищ/пасовищ зменшилися на 22 % (до 1,3 млн акрів), а сертифікована діяльність зросла ще більше ніж на 90 % (до 17 445 ферм) протягом 2011—2021 рр. [18].

Звичайні магазини роздрібної торгівлі продуктами харчування є основними торговими точками для продажу органічних продуктів харчування, перевершуючи магазини натуральних продуктів у середині 2000-х рр. До 2020 р. на традиційні продуктові магазини, клубні магазини та суперцентри припадало 56 % частки органічних продуктів харчування, що продаються споживачам. Типового споживача органічних продуктів важко визначити, оскільки споживачі органічних продуктів належать до всіх типів споживачів. Слід зауважити, що надбавки до цін на органічні продукти залишаються високими на багатьох ринках, оскільки попит на органічні продукти зростає.

Згідно офіційними даними Nutrition Business Journal (NBJ) у США спостерігається збільшення продажів щодо усіх категорій органічних продуктів. Отож, обсяг продажів органічних харчових продуктів у США становив 26,9 млрд. дол. США у 2010 р. та досяг 52,0 млрд. дол. США у 2021 р. Зауважимо, що продажі свіжих фруктів і овочів були найвищою категорією органічно вирощених продуктів з тих пір, як індустрія органічної їжі почала продавати продукти в роздріб. У 2021 р. роздрібні продажі органічних свіжих фруктів і овочів становили приблизно 19,2 млрд. дол. США., у цьому ж році на них припадало 40 % продажів органічних продуктів харчування в США, за якими йшли молочні продукти та яйця (13 %), напої (12 %), упаковані/готові продукти (11 %), хліб/зерно (9 %), закуски (6 %), приправи (5 %) і м'ясо/риба/птиця (4 %) [18].

Рис. 1. Органи контролю та регулювання розвитку органічного виробництва у США

Джерело: [19].

Особливістю розвитку органічного виробництва у США є запровадження у 2011 р. Міністерством торгівлі США кодів для окремих органічних продуктів до системи торговельних кодів США. Як наслідок, цінність органічного імпорту зросла більшою мірою через те, що більше органічних продуктів відстежується, а також через збільшення імпорту деяких найдорожчих товарів, таких як свіжа культивована чорниця та кабачки.

Стосовно законодавчого регулювання, то основним уповноваженим органом влади, задіяним у контролі та регулюванні розвитку органічного виробництва у США є Міністерство сільського господарства Сполучених Штатів Америки (USDA). USDA — федеральний уповноважений орган влади, що регулює органічний сектор. Також для надання сертифікаційних та інспекційних послуг Служба збуту сільськогосподарської продукції Міністерства сільського господарства США акредитувала 100 контролюючих органів. Існує два типи сертифікації американської органічної продукції: для "тих, хто вирощує" (фермерів) та "тих, хто обробляє" — переробних підприємств та організацій зі збуту [19]. Міністерство сільського господарства США також має своїх представників у кількох інших країнах, що дозволяє імпортувати органічні продукти для подальшого продажу в Сполучених Штатах Америки (рис. 1).

Основним документом у сфері розвитку органічного виробництва є Сільськогосподарський білл США (U.S. Farm Bill), що визначає політику у сфері не лише органічного, а й сільського господарства та програми із надання субсидій для сільського господарства загалом. Як правило, нову редакцію цього документу ухвалюють кожні п'ять років. Положеннями Сільськогосподарського біллу 2012, 2017, 2022 років були підтримані кілька органічних сільськогосподарських ініціатив у

Рис. 2. Система органів контролю за виробництвом органічної продукції у Канаді

Джерело: [19].

сільському господарстві: Ініціатива з дослідження та дорадчої роботи в органічному сільському господарстві (Organic Research and Extension Initiative, OREI), Ініціатива з даних органічного сільського господарства (Organic Data Initiative), яка розширює збір та аналіз економічної інформації; Національна органічна програма (National Organic Program), яка регулює органічні стандарти та сертифікацію; Національна програма органічної сертифікації розподілу витрат (National Organic Certification Cost-Share Program), яка повертає кошти на сертифікацію через відшкодування та Програма заохочення збереження навколишнього середовища (Environmental Quality Incentive Program, EQIP).

Зважаючи на вищезначене, можемо говорити про те, що США характеризується високою диференціацією державної підтримки. Важливим є те, що органічне виробництво закріплено у найважливішому нормативному документі та гарантує фіксовані обсяги фінансування для органічних фермерів.

Асоціація органічної торгівлі (Organic Trade Association, OTA) — це провідна бізнес-асоціація, яка представляє органічний сектор в США, Канаді та Мексиці. Вона об'єднує більш, ніж 1700 членів, які є виробниками, переробними підприємствами, трейдерами, представниками роздрібною торгівлі, сертифікаційних

органів та інших бізнес-структур, що залучені до виробництва та збуту сертифікованих органічних продуктів.

Інтерес споживачів до органічних харчових продуктів у Канаді дуже залежить від зростання інтересу до сезонних місцевих харчових продуктів. Феномен органічних продуктів став важливою частиною цієї тенденції, коли все більше груп у провінціях рекламують свої продукти як "місцеві та органічні". Це також впливає на політику закупівель, дистрибуцію та роздрібну торгівлю, оскільки саме походження органічних продуктів стає основним аргументом для рішення щодо їхнього придбання покупцем. Державні органи влади співпрацюють з канадським органічним сектором для розвитку та популяризації канадського бренду для органічних продуктів. Канадське інспекційне агентство харчових продуктів (Canadian

Food Inspection Agency, CFIA) (рис. 2) є федеральним уповноваженим органом влади у сфері регулювання органічного сектору. Органи з підтвердження відповідності (Conformity Verification Bodies, CVB) мають угоди з Канадським інспекційним агентством харчових продуктів згідно зі статтею 14(1) Акту Канадського інспекційного агентства харчових продуктів щодо проведення оцінки, надання рекомендацій для подальшої акредитації та здійснення моніторингу сертифікаційних органів. Двадцять приватних контролюючих органів було акредитовано для проведення сертифікації та інспектування в Канаді.

Канадське інспекційне агентство харчових продуктів (Canadian Food Inspection Agency, CFIA) є федеральним уповноваженим органом влади у сфері регулювання органічного сектору. Органи з підтвердження відповідності (Conformity Verification Bodies, CVB) мають угоди з Канадським інспекційним агентством харчових продуктів згідно зі статтею 14(1) Акту Канадського інспекційного агентства харчових продуктів щодо проведення оцінки, надання рекомендацій для подальшої акредитації та здійснення моніторингу сертифікаційних органів. Двадцять приватних контролюючих органів було акредитовано для проведення сертифікації та інспектування в Канаді.

В липні 2011 р. між ЄС та Канадою підписано угоду про еквівалентність щодо органічних

продуктів. Вона мала позитивний вплив на торгівлю органічними сільськогосподарськими продуктами між ЄС та Канадою.

У 2009 р. канадський федеральний уряд та провінційні органи державної влади започаткували багаторічну багатосторонню сільськогосподарську рамкову програму "Зростати, просуваючись вперед" (Growing Forward). І хоча рамкова програма не включає жодного спеціального повідомлення про фінансування чи про програми для органічного сільського господарства, було проведено консультації безпосередньо з органічним сектором під час розробки цієї загальної координуючої політики. Вона містить багато програм, що підтримуватимуть канадський органічний сектор протягом наступних кількох років.

Зауважимо, що у Канаді застосовується система гармонізованих кодів для відстеження загального зростання продажів за категоріями органічних товарів, що дозволяє підрахувати обсяги продажів органічної продукції на внутрішньому ринку [20].

Канадський органічний сектор зазнав збоїв у 2020 році під час сезону вегетації початок зіткнувся з національним карантинном, що спричинило глобальні збої. Незважаючи на перешкоди, органічні площі зросли на 19 % до більш ніж 3,5 млн акрів або майже 1,5 млн га. Продажі органічних продуктів харчування та напоїв у 2020 р. перевищили 6,5 млрд канадських доларів (4,3 млрд. євро), що приблизно на 33 % вище, ніж у 2017 р. Канада продовжує залишатися нетто-імпортером органічних продуктів у всьому світі, а дані за 2020 р. свідчать про експорт органічної канадської продукції на понад 600 млн канадських доларів. У 2020 р. Канада підписала нові угоди про еквівалентність з Тайваню, розширили сферу дії угоди з Японією [21].

Органічний сектор Швейцарії сформований багатьма приватними ініціативами під наглядом держави, яка здійснює свої наглядові функції через Федеральне відомство сільського господарства Швейцарії (BLW). Більше 90 % органічних фермерів Швейцарії є членами заснованої у 1981 р. загальної координаційної організації "Біо Свісс", яка об'єднує органічні сільськогосподарські рухи Швейцарії. Асоціація "Біо Свісс" налічує 32 органічних фермерських об'єднань та має ліцензійні договори щодо використання торговельної марки з більш, ніж

Таблиця 1. Обсяги субсидіювання органічного землеробства у Швейцарії у 2020 р., євро/га

Призначення сільськогосподарських земель	Субсидії, за 1 га
Площі під спеціальні культури (лікарські трави, овочі тощо)	1200 швейцарських франків / 970 євро
Площі під сільськогосподарські культури, що не є спеціальними (зернові, олійні тощо)	800 швейцарських франків / 647 євро
Луки/пасовища	200 швейцарських франків / 162 євро

Джерело: [19].

800 переробними підприємствами та торговельними організаціями. Органічна продукція займає майже 60 % органічного ринку в Швейцарії.

Швейцарські органічні продукти мають відповідати вимогам, викладеним у Положенні про органічне сільське господарство Швейцарії. Це Положення застосовується до неперероблених сільськогосподарських культур та перероблених продуктів, розведення тварин та продуктів тваринного походження, а також кормів, але не поширюється на аквакультуру. Положення про органічне сільське господарство Швейцарії еквівалентне органічному законодавству ЄС. Продукти, марковані як органічні, повинні відповідати вимогам Положення про органічне сільське господарство.

Органічне сільське господарство у Швейцарії підтримується частково ціною надбавкою органічної продукції на ринку та частково державною підтримкою (як федеральним урядом, так і кантонами): прямі виплати з розрахунку на гектар, які, в свою чергу, розділяються на загальні прямі виплати та екологічні внески. Умовою для загальних прямих виплат є підтвердження так званого "дотримання екологічних умов" для всіх господарств. Додатково до цих загальних прямих виплат швейцарські фермери можуть звертатися щодо отримання екологічних виплат, які включають покриття витрат на екологічне відшкодування, на екстенсивне виробництво зернових і насіння рапсу та на органічне сільське господарство.

Система субсидіювання органічного сільського господарства в залежності від призначення сільськогосподарських земель подана у табл. 1.

Основою розвитку органічного виробництва у Німеччині є розроблений у 1930 р. органічно-біологічний метод сільського господарства Рудольфом Штайнером. Загальноприйняті базові органічні стандарти було створено в 1984 р., що встановлювали правила, за якими працювали окремі фермерські організації. Окрім того органіч-

Таблиця 2. Види та обсяги фінансової допомоги на впровадження та розвиток органічного сільського господарства у Німеччині у 2021 р., євро/га

Призначення сільськогосподарських земель	Допомога на початку впровадження методів органічного сільського господарства, євро/гектар ⁶	Допомога на підтримку методів органічного сільського господарства, євро/гектар
Площі для вирощування овочів	480 (575)	300 (350)
Орні землі	210 (220)	170 (180)
Луки/пасовища	210 (220)	170 (180)
Площі під багаторічними культурами чи посадковим матеріалом	900 (950)	720 (750)

Джерело: [22].

ний розвиток у Німеччині був заохочений державним фінансуванням через Програму ЄС щодо екстенсифікації, починаючи з 1989 р., та пізніше Постановою ЄС 2078/92. Більшість органічних господарств у Німеччині належать до однієї з асоціацій органічних виробників. Поряд з найбільшими і найстаршими органічними асоціаціями Біоланд (Bioland) та Деметер (Demeter) існують також Натурланд (Natlurland), Біокрайс (Biokreis), Гея (Gaa), Ековін (Ecovin), Біопарк (Biopark) та Еколанд (Ecoland). У 2002 р. представники цих асоціацій органічного сільського господарства, переробних підприємств органічної харчової продукції та трейдерів органічної продукції заснували Федерацію галузі органічного продовольства як координаційну організацію для усього органічного сектору Німеччини. Німеччина посідає третє місце в Європі (після Іспанії та Італії) за площею земель, зайнятих під органічне сільське господарство [22].

Внаслідок того, що Німеччина має федеральний устрій, у країні є 16 наглядових органів федеральних земель, які відповідають за 23 затверджених контролюючих органи, що в даний час працюють на органічному ринку Німеччини. Приватні сертифікаційні органи здійснюють контроль і моніторинг на місцях за дотриманням законодавства ЄС щодо органічного сільського господарства [22].

Починаючи з вересня 2001 р. всі органічні сільськогосподарські харчові продукти повинні бути марковані національним логотипом органічної продукції Німеччини "Біо-Зігель". Для маркування знаком "Біо-Зігель" не потрібно іншого окремого додаткового контролю, крім того, що здійснюється у відповідності до вимог Постанов ЄС.

Закон про органічне сільське господарство у Німеччині є законодавством, яке використовується для впровадження Постанов ЄС. Він описує конкретні виконавчі функції усіх задіяних структур в органічному сільському господарстві в Німеччині.

Починаючи з 1989 р., Німеччина підтримувала впровадження органічного сільського господарства з використанням державних коштів. Починаючи з 1994 р. федеральні землі виконували агроекологічні програми, які включали підтримку розвитку органічного сільського господарства. З 2007 року ці програми співфінансувалися Європейським сільськогосподарським фондом для розвитку сільських тери-

торій. Фінансова підтримка цих програм, як правило, забезпечувалась і федеральним урядом, і федеральними землями у співвідношенні 60:40, не враховуючи співфінансування ЄС. Під час перехідного періоду та періоду подальшого ведення органічного сільського господарства діють різні ставки державної підтримки (табл. 2).

Щороку Федеральне Міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини вручає нагороду за просування органічного сільського господарства для відзначення інноваційних підходів у певних галузях, які впроваджуються у практику органічними фермерами. Ця ідея існує для встановлення прикладу для інших органічних господарств та забезпечення стимулу традиційним фермам для переходу на органічне сільське господарство. Ця нагорода також має на меті підвищення рівня громадської підтримки та розуміння органічного сільського господарства, а також просування екологічно чистого сільськогосподарського виробництва. Загальний призовий фонд цієї нагороди складає 22500 євро.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Більшість розвинених країн інтегрували органічне сільське господарство у свою аграрну політику, що своєю чергою поширюється на інші галузі соціальної політики та економіки, наприклад збереження навколишнього середовища, охорону здоров'я, регіональний розвиток, зайнятість, соціальні питання та захист прав споживачів. Проблема органічного сільського гос-

подарства та виробництва органічних харчових продуктів не була відразу визнана і включена до урядової політики багатьох розвинутих країн світу, вона була інтегрована тільки після того, як активний публічний захист інтересів, лобювання, підтримка та співпраця між фермерами, розробка та впровадження стандартів органічного виробництва, інформування споживачів були продемонстровані громадськими організаціями. Як результат, органічні виробники зайняли свою нішу на ринку та мають правове поле для своєї діяльності, у якому вони зараз працюють у багатьох розвинутих країнах світу.

Розвиток енергійного органічного сектору заохочує створення зв'язків, уніфікацію великої кількості факторів та побудову співпраці між громадським та державним секторами. Адже вагоме значення має державна політика у реалізації стратегічних пріоритетів розвитку органічного виробництва розвинутих країн, що своєю чергою формує та забезпечує майбутнє наступних поколінь загалом.

Література:

1. Авраменко Т. П. Організаційно-економічні аспекти органічного землеробства в Україні. Всеукраїнський науково-виробничий журнал Інноваційна Економіка. 2014. № 36. С. 166—169.
2. Артиш В. Особливості органічного агро-виробництва в концепції сталого розвитку АПК України. Економіка АПК. 2012. С. 19—23.
3. Буга Н.Ю. Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 2. С. 117—125.
4. Бугайчук В.В., Грабчук І.Ф. Біоекономіка та її роль у розвитку сучасного суспільства. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 110—116.
5. Дудар Т.Г., Дудар В.Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2009. 246 с.
6. Єрмоленко О.А. Основні проблеми виробництва та реалізації органічної продукції в Україні. Управління розвитком. 2016. № 4. С. 21—25.
7. Зайчук Т.О. Критичний огляд світового досвіду макромаркетингу екологічно чистих продуктів харчування. Вісник Хмельницького національного університету 2010. № 6. Т. 4. С. 14—18.
8. Савицький Е.Е., Пішкова В.О. Стан та перспективи виробництва органічної продукції в Україні. Молодий вчений. 2018. № 1. С. 532—535.
9. Славгородська Ю.В. Виробництво органічної продукції в Україні: стан та перспективи. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2016. № 4. С. 49—54.
10. Сокол А.М., Стефановська Т.Р., Підліснюк В.В. Екологічне (органічне) землеробство — складова сталого сільського господарства. Екологічна безпека. № 3—4. 2008. С. 102—109.
11. Фраєр О.В. Концептуальні засади сталого розвитку та їх реалізація у сільському господарстві в сучасних умовах. Український соціум. 2018. № 2. С. 96—105.
12. Шульга О. А. Суперечності розвитку аграрного сектору сучасної України: специфіка та основні форми прояву. Економічна теорія та право. 2017. № 4. С. 64—82.
13. Артиш В. І. Удосконалення системи державного регулювання виробництва органічної продукції в Україні. Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. 2010. Вип. 145. С. 365—370.
14. Берлач Н. А. Вдосконалення спеціальної нормативно-правової бази -пріоритетний чинник розвитку органічного сільського господарства в Україні. Форум права. 2010. № 1. С. 19—23.
15. Мельничук О. Ф., Мельничук М. О. Правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 5. С. 98—108.
16. Пархоменко М. М. Правове регулювання органічного виробництва в Україні. Форум права. 2011. № 4. С. 546—552.
17. Іванова А.С. Виробництва органічної продукції: світовий досвід та вітчизняні реалії. Агросвіт. 2015. № 15. С. 30—35.
18. Міністерство сільського господарства Сполучених Штатів Америки (USDA) 2021. URL: <https://www.ers.usda.gov/topics/natural-resources-environment/organic-agriculture> (дата звернення: 12.07.2023).
19. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства: досвід інших країн [Іржі Урбан, Беате Хубер, Кароліна Дитртова, Наталія Прокопчук та ін.]. Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL), Київ, 2013. 124 с.
20. Система гармонізованих кодів (Harmonized System Codes). URL: <https://www.4.agr.gc.ca/AAFC AAC/displayafficher.do?id=-1199997881628&lang=eng> (дата звернення: 14.07.2023).
21. The World of Organic Agriculture. Statistics & Emerging Trends 2022. Edited by Helga Willer, Jan Travnicek, Claudia Meier and Bernhard Schlatter. Organics International and FiBL. 2021. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/>

shop/1344-organic-world-2022.pdf/ (дата звернення: 14.07.2023).

22. Федеральне Міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини (BMELV): Органічне сільське господарство в Німеччині. URL: <https://www.bmelv.de/SharedDocs/Standardartikel/EN/Agriculture/OrganicFarming/OrganicFarmingInGermany.html> (дата звернення: 14.07.2023).

References:

1. Avramenko, T. P. (2014), "Organizational and economic aspects of organic farming in Ukraine", *Vseukrajinskij naukovy-vyrobnychij zhurnal Innovacijna Ekonomika*, vol. 36, pp. 166—169.
2. Artysh, V. (2012), "Features of organic agricultural production in the concept of sustainable development of agro-industrial complex of Ukraine", *Ekonomika APK*, pp. 19—23.
3. Bugha, N.Ju. (2015), "Prospects for the development of organic production in Ukraine", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 117—125.
4. Bughajchuk, V.V. and Ghrabchuk, I.F. (2018), "Bioeconomics and its role in the development of modern society", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 110—116.
5. Dudar, T.Gh. and Dudar, V.T. (2009), *Formuvannja rynku konkurentospromozhnoji aghroprodovoljchoji produkciji: teorija, metody, perspektyvy*, [Market formation of competitive agri-food products: theory, methods, prospects: monograph], *Ekonomichna dumka*, Ternopil, Ukraine.
6. Jermolenko, O.A. (2016), "The main problems of production and sale of organic products in Ukraine". *Upravlinnja rozvytkom*, vol. 4, pp. 21—25.
7. Zajchuk, T.O. (2010), "A critical review of the world experience of macromarketing of organic food", *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionalnogho universytetu*, vol. 6, no. 4, pp. 14—18.
8. Savycjkyj, E.E. and Pishkova, V.O. (2018), "Status and prospects of organic production in Ukraine", *Molodyj vchenyj*, vol. 1, pp. 532—535.
9. Slavghorodsjka, Ju.V. (2016), "Production of organic products in Ukraine: status and prospects", *Visnyk Poltavskojki derzhavnoji aghrarnoji akademiji*, vol. 4, pp. 49—54.
10. Sokol, L.M., Stefanovsjka, T.R. and Pidlisnjuk, V.V. (2008), "Organic farming is a component of sustainable agriculture", *Ekologichna bezpeka*, vol. 3—4, pp. 102—109.

11. Frajer, O.V. (2018), "Conceptual principles of sustainable development and their implementation in agriculture in modern conditions", *Ukrainskyj socium*, vol. 2, pp. 96—105.

12. Shuljgha, O. A. (2017), "Contradictions in the development of the agricultural sector of modern Ukraine: specifics and main forms of manifestation". *Ekonomichna teorija ta pravo*, vol. 4, pp. 64—82.

13. Artysh, V.I. (2010), "Improvement of state regulation system of organic production in Ukraine", *Naukovy visnyk nats. universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 145, pp. 365—370.

14. Berlach, N.A. (2010), "Improvement of special legal and regulatory framework — the organic agriculture development priority factor in Ukraine", *Forum prava*, vol. 1, pp. 19—23.

15. Melnychuk, O.F. and Melnychuk, M.O. (2017), "Legal regulation of organic agricultural production in Ukraine". *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 5, pp. 98—108.

16. Parkhomenko, M.M. (2011), "Organic production legal regulation in Ukraine". *Forum prava*, vol. 4, pp. 546—552.

17. Ivanova, L.S. (2015), "Production of organic products: world experience and domestic realities", *Ahrosvit*, vol. 15, pp. 30—35.

18. United States Department of Agriculture (USDA) (2021), available at: <https://www.ers.usda.gov/topics/natural-resources-environment/organic-agriculture> (Accessed 12 July 2023).

19. Urban, I. Khuber, B. Dytrtova, K. and Prokopchuk, N. (2013), *Mozhlyvosti derzhavnoi pidtrymky dlja rozvytku orhanichnoho silskoho hospodarstva: dosvid inshykh krain*, [Possibilities of state support for the development of organic agriculture: experience of other countries], *Doslidnyi instytut orhanichnoho silskoho hospodarstva (FIBL)*, Kyiv, Ukraine.

20. Harmonized System Codes (2023), available at: <https://www.4.agr.gc.ca/AAFCAC/displayafficher.do?id=1199997881628&lang=eng> (Accessed 14 July 2023).

21. Willer, H. (2021), "The World of Organic Agriculture. Statistics & Emerging Trends", available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf> (Accessed 14 July 2023).

22. Federal Ministry of Food and Agriculture (BMELV) (2023), "Organic agriculture in Germany", available at: <https://www.bmelv.de/SharedDocs/Standardartikel/EN/Agriculture/OrganicFarming/OrganicFarmingInGermany.html> (Accessed 14 July 2023).

Стаття надійшла до редакції 15.07.2023 р.

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

Л. А. Гунько,

к. е. н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9454-744X>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник, Державна установа "Інститут економіки

природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.15.11

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

L. Hunko,

PhD in Economics, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher, Public Institution "Institute of Environmental Economics

and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine"

INSTITUTIONALIZATION OF LAND PLANNING ECONOMIC DEVELOPMENT

В ході проведеного дослідження визначено, що інституціональна сутність землеустрою і землевпорядкування обумовлена таким: землеустрій і землевпорядкування є частиною суспільного способу виробництва та знаходиться під впливом об'єктивних економічних законів суспільного розвитку; організовують використання і охорону землі не як просте фізичне тіло, а як предмет і знаряддя праці, головний засіб виробництва в сільському і лісовому господарствах, впливає на економічну родючість ґрунтів; є інформаційною основою для створення екологічного і економічного механізмів регулювання земельних відносин; входить в системи земельного устрою та управління земельними ресурсами різних рівнів, плануються, фінансуються, організуються і функціонують в реальній економічній ситуації. Визначальною передумовою затребуваності та значущості вітчизняного землеустрою та землевпорядкування у національному, регіональному і просторі територіальних громад є наявність його дієвого інституціонального забезпечення. Вирішенню цієї проблеми має сприяти прийняття урядових програм і концепцій, що складно без базових теоретичних розробок інституціонального забезпечення реформи земельного устрою та системи управління земельними ресурсами та землекористуванням. Важливо при підготовці програмних документів і змін до законодавчих актів враховувати розвиток усіх складових системи. Особливо — неформальних інститутів, їх зобов'язань та місії, розуміючи, що останні менш схильні до реформування, але при цьому є визначальними у системі. Для того щоб змінити або реформувати інституціональне середовище, необхідно реформувати усі його складові, особливо ті, які займають вище місце в інституціональній ієрархії. Ось чому реформи зі створення дієвого інституціонального забезпечення землеустрою та землевпорядкування зазвичай вимагають не одиничних, а комплексних зусиль, що в Україні не простежується. Виявлені особливості та закономірності функціонування і розвитку інституту землеустрою та землевпорядкування можуть мати й іншу інтерпретацію у програмних документах. У Концепції розвитку системи землевпорядкування, яка обов'язково має бути розроблена, складові їх інституціонального забезпечення пропонується згрупувати у чотири напрямки: заходи з реалізації законодавчо-регуляторних завдань (формальні інституції ("правила гри"); методологічні заходи (завдання регуляторних інституцій); методичні заходи (завдання інституцій науки, освіти і пропаганди); заходи щодо формування професії (інституції професійного забезпечення та неформальні інститути "в головах людей"). Запропонована класифікація земельно-екологічного капіталу землекористування з асиміляційними властивостями та послуг екосистеми за критерієм джерела його формування є базисом для наукового обґрунтування ефективності заходів щодо територіально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою та землевпорядкування.

In the course of the conducted research, it has been determined that the institutional essence of land organization and land planning is conditioned by the following: land organization and land planning are part of the social mode of production and are influenced by objective economic laws of social development; they organize the use and protection of land not as a simple physical body, but as an object and tool of labor, the main means of production in agricultural and forestry sectors, and they influence the economic fertility of soils; they serve as an informational basis for the creation of ecological and economic regulatory mechanisms of land relations; they are integrated into land system and land resource management systems at various levels, being planned, financed, organized, and functioning in real economic situations. The demand and significance of domestic land organization and land planning in national, regional, and territorial community spaces are fundamentally contingent on the presence of effective institutional support. The solution to this problem should be facilitated by the adoption of government programs and concepts, which cannot be achieved without the foundational theoretical development of institutional support for land management reform and land resource management systems. It is important to consider the development of all components of the system when preparing programmatic documents and amendments to legislative acts. In particular, attention should be given to informal institutions, their obligations, and mission, understanding that these are less prone to reform, yet remain decisive within the system. In order to change or reform the institutional environment, it is necessary to reform all its components, especially those occupying higher positions in the institutional hierarchy. This is why reforms aimed at establishing effective institutional support for land organization and land planning typically require comprehensive efforts, which is currently lacking in Ukraine. The identified characteristics and regularities of the functioning and development of land organization and land planning institutions may have a different interpretation in programmatic documents. In the Concept of Land Planning System Development, which must be developed, the components of their institutional support are proposed to be grouped into four directions: measures for implementing legislative and regulatory tasks (formal institutions or "rules of the game"); methodological measures (tasks of regulatory institutions); methodical measures (tasks of scientific, educational, and propaganda institutions); measures for the formation of the profession (institutions of professional support and informal institutions "in people's minds"). The proposed classification of land-ecological capital of land use with assimilative properties and ecosystem services based on the criteria of its formation sources serves as a basis for scientifically substantiating the effectiveness of measures related to territorial and spatial planning for land use development, land organization, and land planning.

Ключові слова: інституціоналізація, економіка землевпорядкування, економіка землеустрою, сталий розвиток землекористування.

Key words: institutionalization, economics of land planning, economics of land organization, sustainable development of land use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інституційний підхід економічної теорії на етапі розвитку економічної науки дедалі більше актуалізується. Сучасна інституційна економіка представлена двома основними напрямками: неоінституційною теорією та оригінальним (або класичним) інституціоналізмом. Щодо розвитку землевпорядкування, то групою вчених було запропоновано третій напрям — інституціонально-поведінкова теорія [4]. Так, у дослідженні "Інституціалізація розвитку системи землеустрою та землевпорядкування" обґрунтовано [3], що "землевпорядкування є соціально-економічною інституцією, що забезпечує довіру, порозуміння і керуваність в соціально-економічному просторі, через професійну обробку, подачу і інтерпретацію для користувачів земельної інформації про факти і процеси життєдіяльності організацій (інститутів)". Науково-світоглядним орієнтиром розвитку системи землевпорядкування для України є рівень суспільного розуміння у розвинутих країнах цінності землі, що базується на багатовіковій реалізації в них людиноцентричної

моделі розвитку, цінності екопоселень, єдності людини з природою [4].

Західноєвропейська Модель системи землевпорядкування передбачає врахування рівня розуміння людиною цінності сільських земельних активів при виборі ієрархічного рівня розвитку. Відтак Україна у повоєнний період зможе впроваджувати Західноєвропейську Модель, яка, за великим рахунком, розглядає землекористування сільських територій як життєвий простір для формування духовного суспільства, зокрема:

1) де природна і духовна цінність землекористування сільських територій є вищою за виробничу;

2) де виробнича цінність землекористування сільських територій органічно втілена у цінність сталого розвитку, з інноваційно-інвестиційною квінтесенцією.

Отже, формуючи базові правила формування сталого (збалансованого) землекористування, Україна, наслідуючи в цьому розвинуті країни, має виходити з найвищої цінності цього ресурсу — задоволення всіх потреб людини (від

фізіологічних до духовних). Адже рівень зрілості людини є найвищою суспільною цінністю. Саме її духовність та продуктивність формують фундамент успішної держави третього тисячоліття.

Формування сталого (збалансованого) землекористування пов'язане із зміною режиму землекористування, а відповідно і землевпорядкуванням. Зміна режимів землекористування, що призводить, наприклад, до деградації земель, а пов'язана з нею втрата функцій землі, обумовлені безліччю елементів, що взаємодіють на всіх рівнях від місцевого до глобального [5]. Протягом найближчих десятиліть зниження доступності продуктивних земель посилюватиметься за рахунок конкуренції режимів землекористування [6]. Отже, не заперечуючи вплив на розвиток землекористування цілої низки факторів, виходячи з інституційних доктрин, головною причиною змін як у землекористуванні так і у землевпорядкуванні, в першу чергу можуть бути тільки інституції, які знаходяться "в головах" землевпорядників та чиновників-управлінців і користувачів земельно-кадастрової інформації, і ті, що вони в результаті створюють "десь зовні" — як формальні інституції та інститути (організації). Інституція землевпорядкування як цілісна система функціонує і розвивається в соціально-економічному просторі, від якого вона, звичайно ж, залежить і на яке, в свою чергу, також впливає [4].

Враховуючи, що згідно статті 1 закону України "Про землеустрій" землеустрій — це "сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил" [1], то актуальним є визначення сутності інституціонального розвитку економіки землеустрою та землевпорядкування.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — обґрунтування окремих особливостей інституціоналізації економіки землеустрою та землевпорядкування як важливого фактору сталого розвитку землекористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під економікою землеустрою та землевпорядкування розуміється наука, яка вивчає відносини людей в процесі землевпорядної

діяльності (проектування та реалізації документації із землеустрою) щодо пошуку, узгодження інтересів і прийняття ефективних рішень із планування використання і охорони земель та інших природних ресурсів (землекористування) та організації території землеволодіння і землекористування, відносин власності на землю для виробництва матеріальних благ і послуг в умовах рідкості і обмеженості земельних ресурсів з метою максимального задоволення постійно зростаючих і необмежених потреб людини [2]. Отже, землеустрій і землевпорядкування є складовою існуючої економічної системи та складний, багатогранний процес, що залежить від характеру виробничих відносин, форм власності на землю та інші засоби виробництва. З цього випливають такі висновки:

- економічна ефективність землеустрою і землевпорядкування повинна оцінюватися, виходячи із системи економічних законів, і відповідно потребує системи оціночних показників;

- необхідно враховувати, з одного боку, колективні та особисті інтереси землекористувачів і землевласників, з іншого — суспільні інтереси, що потребує використання як госпрозрахункового (комерційного), так і народногосподарського підходів щодо економічної ефективності;

- оскільки земля є елементом навколишнього природного середовища (біосфери), слід брати до уваги умови відтворення родючості ґрунтів та екологічні характеристики території;

- при розрахунку показників ефективності важливо вичленувати ефект власне землеустрою і землевпорядкування, зіставивши його з відповідними нормативами або витратами, забезпечивши якісну однорідність та кількісну порівнянність показників по горизонталі та вертикалі (за різними територіальними утвореннями, типами землекористування чи господарствами, складовими частинами та елементами проекту тощо);

- оскільки проекти землеустрою пов'язані з здійснюваними на їх основі проектами поліпшення використання землі, водогосподарського, виробничого та меліоративного будівництва тощо, потрібен облік ефективності заходів, що здійснюються в період до повного освоєння проекту, витрат на формування (поповнення) основних і оборотних коштів, пов'язаних витрат, пов'язаних із компенсацією втрат та охороною земель;

- розрив у часі (крок) між здійсненням капітальних вкладень та отриманням ефекту від них, необхідність порівняння ефекту та витрат, що не збігаються в часі, потребують особливо-

Таблиця 1. Використання теорії і доктрин інституціонального забезпечення у програмних документах із розвитку системи землевпорядкування в Україні

№ п/п	Складові інституціонального забезпечення розвитку землеустрою та землевпорядкування	Постанови КМУ	Інші нормативні документи (розпорядження КМУ, накази міністерств і відомств)
1	Формальні інститути (законодавство та ін.):		
1.1.	Запровадження міжнародних підходів і адаптація під директиви ЄС	-	+
1.2.	Адаптація під особливості національних інститутів	+	-
1.3.	Контроль дотримання методології	-	-
1.4.	Формування порядків землевпорядного процесу всіх видів документації із землеустрою	+	-
1.5.	Створення системи державних і галузевих стандартів на основі концепції їх гармонізації на міжнародному рівні	+	+
2	Регуляторна інституціональна складова:		
2.1.	Розвиток інституцій землевпорядкування, зокрема, територіально-просторового планування розвитку землекористування	+	+
2.2.	Розвиток державного регуляторного забезпечення	-	-
2.3.	Розвиток методологічного впливу і контролю	-	-
3	Контролююча інституціональна складова	-	-
4	Виховні інституціональні складові:		
4.1.	Загальні декларації значущості професійних об'єднань	+	+
4.2.	Підтримка становлення професійних об'єднань землевпорядників	-	-
5	Складова освіти, науки і професійної інформатизації, у т.ч.:		
5.1.	Загальні декларації значущості	+	+
5.2.	Програмні заходи з розвитку і підтримки науки і освіти у галузі землевпорядкування	-	-
6	Неформальні інститути, у т.ч.:		
6.1.	Формування бажаних змін в інституті професійних землевпорядників	-	-
6.2.	Заходи з посилення іміджу і статусу землевпорядника	-	-
6.3.	Відповідальність і місія землевласника, управління у розвитку землеустрою та землекористування	-	-
6.4.	Відповідальність і місія користувачів інформації за розвиток землеустрою та землекористування	-	-

Примітка: + — наявність документів, — — відсутність документів.

го обліку тимчасових аспектів ефективності землеустрою і землевпорядкування.

Ефективність землеустрою і землевпорядкування розглядається у зв'язку з плануванням використання і охорони земель та інших природних ресурсів (землекористування) та організації території землеволодіння і землекористування, відносин власності на землю тощо. Вона полягає в такій організації території і використанні землі, які забезпечують оптимальні темпи розширеного відтворення, раціональне облаштування та господарювання з метою повного використання внутрішніх резервів та підвищення ефективності виробництва.

Також необхідно відмітити, що землеустрій і землевпорядкування перетворилися в цілий комплекс дій, що мають одночасно правовий,

технічний, організаційно-господарський, екологічний і економічний зміст, причому еколого-економічна сторона є домінуючою і визначає їх сутність впливає [4]. В цьому зв'язку необхідно зазначити, що еколого-економічна та інституціональна сутність землеустрою і землевпорядкування обумовлена таким:

— землеустрій і землевпорядкування є частиною суспільного способу виробництва та знаходиться під впливом об'єктивних економічних законів суспільного розвитку;

— організовують використання і охорону землі не як просте фізичне тіло, а як предмет і знаряддя праці, головний засіб виробництва в сільському і лісовому господарствах, впливає на економічну родючість ґрунтів;

— є інформаційною основою для створення екологічного і економічного механізмів регулювання земельних відносин;

— входить в системи земельно-господарського устрою та управління земельними ресурсами різних рівнів, плануються, фінансуються, організуються і функціонують в реальній економічній ситуації.

Основними завданнями економіки землеустрою і землевпорядкування, які обумовлюють дослідження інституціональної складової є:

— формування механізму еколого-економічного регулювання земельних відносин;

— визначення шляхів підвищення ефективності використання і охорони земель та інших природних ресурсів і їх реалізація;

— розробка і обґрунтування раціональних форм землеволодіння і землекористування та відповідних їм форм організації території;

— встановлення оптимальних розмірів і структури землеволодіння і землекористування та вибір пріоритетних напрямів їх розвитку;

— вдосконалення процесу та методів землевпорядного проектування, еколого-економічного обґрунтування і оцінки ефективності землевпорядних рішень;

— підвищення ефективності землеустрою і землевпорядкування.

Таблиця 2. Концептуальна модель інституціонального середовища розвитку системи землевпорядкування (класифікація, ієрархія і взаємодія складових)

Шлях I руху інституціалізації	
	1. Неформальні інститути та інституції (<i>те що в «головах людей», стійкі соціокультурні психотипи</i>)
	1.1. Професійні землевпорядники та оцінювачі земельної власності
	1.2. Землевласники та землекористувачі
	1.3. Користувачі земельно-кадастрової інформації
	2. Професійні землевпорядні організації
	2.1. Всеукраїнська громадська організація «Спілка землевпорядників України», асоціації землевпорядних організацій та оцінювачів тощо
	3. «Виховні» інституціональні утворення (<i>методичні та інформаційні</i>)
	3.1. Наука
	3.2. Вища освіта
	3.3. Професійні землевпорядні видання, проекти
	4. Землевпорядні структурні підрозділи в установах та організаціях
	4.1. Земельна політика
	4.2. Організаційно-управлінські структури органів виконавчої влади, місцевого самоврядування тощо
	4.3. Методичне забезпечення
	4.4. Організаційно-технічне забезпечення
	5. Регуляторні інституціональні утворення
	5.1. Регулятори загального призначення (<i>КМУ та ін.</i>)
	5.2. Регулятори галузевого призначення (<i>Держгеокадастр України та ін.</i>)
	5.3. Регулятори професійного призначення (<i>саморегульовані організації у сфері землеустрою та оцінки земель</i>)
	6. Формальні інституції («правила гри»)
	6.1. Законодавство (<i>кодекси, закони, методики, порядки тощо</i>)
	6.2. Концепції, Програми
	6.3. Інструкції, Стандарти, норми та правила
	6.4. Методичні рекомендації, землевпорядна політика галузевих регуляторів, тощо
Шлях II руху інституціалізації	

Джерело: [3].

Їх реалізація залежна від відповідності вітчизняних програмних документів з розвитку землеустрою та землевпорядкування теоретичним доктринам інституціоналізму. В Україні за період незалежності на урядовому рівні не прийнято жодного програмного документу з розвитку системи землевпорядкування. Отже, відсутні документи, що базуються на необхідності комплексного розвитку, і окремо в певній мірі розкриває розвиток кожної складової інституціонального забезпечення розвитку територіально-просторового планування, землеустрою та землевпорядкування (табл. 1).

Отже, можна говорити про відсутність в Україні комплексних програмних документів з розвитку системи землевпорядкування, що відповідають сучасній економічній інституціонально-поведінковій теорії. Викликана таким підходом певна дезорієнтація і хаотичність дій призвели до того, що пореформений стан вітчизняної системи землевпорядкування має незадовільний рівень, що демонструє його не-

здатність вирішувати проблеми економіки та екології землекористування. Звідси висновок: програмні документи такого роду повинні ґрунтуватися на сучасних науково-теоретичних платформах. Використання при підготовці програмних документів наукових підходів (моделей) класифікації та ієрархії складових інституціонального забезпечення системи землевпорядкування усуває вищезазначені недоліки і дозволяє отримати базовий — рамковий орієнтир для реформування та розвитку економіки землевпорядкування в Україні за найкращими світовими стандартами і в національних інтересах.

Рекомендована для цих цілей класифікація та ієрархія складових інституціонального забезпечення визначає параметри, послідовність і зміст державного і професійного регулювання у сфері землеустрою та землевпорядкування (табл. 2).

Більше того, вона визначає як модель функціонування так і розвитку системи землевпо-

рядкування, де внутрішні складові і система в цілому існують і розвиваються за законами філософії. Виходячи з теоретичного базису природи змін, ця ієрархія визначає філософію інституціонального забезпечення функціонування і розвитку інституцій та інститутів системи землевпорядкування.

Інституціональне середовище системи землевпорядкування існує "у єдності і боротьбі" його складових. Незважаючи на "першість" (див. табл. 2, шлях руху I) неформальних інституцій та інститутів в ієрархії, їх визначальний вплив на всі інші складові, формальні інституції і інституційні утворення (організації) не менш впливові і важливі для системи. У період реформ особливу увагу слід звертати на необхідність змін у регуляторних інституційних утвореннях (див. табл. 2, шлях руху II), стимулюючи їх ефективну самоорганізацію і розширення суб'єктів методологічного впливу (особливо регуляторів галузевого та професійного секторів). Важлива організація землевпорядної діяльності і контролюючої складової, яку в Україні ще потрібно переорієнтувати на інституціональне забезпечення розвитку землеустрою та землевпорядкування і їх економіки. У цій складовій вбачається участь і об'єднання зусиль і регуляторів загального, галузевого та професійного призначення (саморегулювнi організації у сфері землеустрою та оцінки земель), поряд з інституцією землеустрою та організаціями державного регулювання і контролю. До галузевих регуляторів належать галузеві міністерства і відомства, які мають визначальний вплив на розвиток вітчизняної економіки. Наприклад, безперечним є зарахування до цієї складової Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства природних ресурсів України.

Об'єднання в одну "освітньо-просвітницьку" складову інститутів науки, освіти і професійного інформаційного забезпечення мотивуються їхнім тісним взаємозв'язком і взаємною доповнюваністю. Важливими в ієрархії є професійні землевпорядні організації. Останні відповідають за встановлення і виконання їх членами етичних і професійних вимог і є важливим індикатором зрілості інституту землеустрою та землевпорядкування. Землевпорядна діяльність (структурні підрозділи) на підприємствах, організаціях та в установах — важливий сегмент інституту землеустрою та землевпорядкування. Його розташування на вершині ієрархії пояснюється більшою, ніж інших складових, залежністю від неформального інституту. Таким чином, інститут землеустрою та зем-

левпорядкування розділений на складові, які одночасно самостійні і взаємозалежні у системі. У єдності і боротьбі ці складові забезпечують не тільки функціонування, але, що більш важливо, і розвиток землеустрою та землевпорядкування. Пропонована філософія інституціонального кругообігу і взаємодії формує новий погляд на систему землеустрою, її розвиток і трансакційні витрати, забезпечує наукову основу визнання і функціонування інституції та інституту системи землевпорядкування у сучасних соціально економічних просторах. Визначальною передумовою затребуваності та значущості вітчизняного землеустрою та землевпорядкування у національному, регіональному і просторі територіальних громад є наявність його дієвого інституціонального забезпечення. Вирішенню цієї проблеми має сприяти прийняття урядових програм і концепцій, що складно без базових теоретичних розробок інституціонального забезпечення реформи земельного устрою та системи управління земельними ресурсами та землекористуванням. Важливо при підготовці програмних документів і змін до законодавчих актів враховувати розвиток усіх складових системи. Особливо — неформальних інститутів, їх зобов'язань та місії, розуміючи, що останні менш схильні до реформування, але при цьому є визначальними у системі. Для того щоб змінити або реформувати інституціональне середовище, необхідно реформувати усі його складові, особливо ті, які займають вище місце в інституціональній ієрархії. Ось чому реформи зі створення дієвого інституціонального забезпечення землеустрою та землевпорядкування зазвичай вимагають не одиничних, а комплексних зусиль, що в Україні не простежується. Виявлені особливості та закономірності функціонування і розвитку інституту землеустрою та землевпорядкування можуть мати й іншу інтерпретацію у програмних документах. Так, у Концепції розвитку системи землевпорядкування, яка має бути розроблена, складові їх інституціонального забезпечення пропонується нами згрупувати у чотири напрямки:

— заходи з реалізації законодавчо-регуляторних завдань (формальні інституції ("правила гри");

— методологічні заходи (завдання регуляторних інституцій);

— методичні заходи (завдання інституцій науки, освіти і пропаганди);

— заходи щодо формування професії (інституції професійного забезпечення та неформальні інституції "в головах людей").

При цьому важливим є дотримання філософії взаємодії і ієрархії значущості усіх складових впливу на розвиток системи землевпорядкування, що і є визначальним для такого роду державних документів.

Таким чином, розвиток системи землевпорядкування базується на складній системі інституціонального забезпечення. Усі її елементи філософськи взаємозалежні і взаємопов'язані. Згідно з положеннями інституціональної теорії, не можна реформувати одну складову без урахування стану розвитку інших, особливо тих, які за ієрархією займають вищий щабель. Успішність системи багато в чому залежить від стану її "ядра". Вітчизняні реформи у землевпорядній сфері ігнорують філософію інституціонального забезпечення їх успішності. Прийняті в Україні документи щодо розвитку землеустрою та землевпорядкування концентруються на змінах в нижчих щаблях (формальних інституціях — "правилах гри") і регуляторних інституціях (Мінагрополітики України). При цьому ступені системи, які визначають її успішність (професійні організації і неформальні інституції), залишаються поза увагою, що до певної міри і пояснює консервативність професії, а отже, і низьку ефективність реформування національної системи землевпорядкування. Філософія інституціонального сприйняття землеустрою та землевпорядкування є основою його інституціональної парадигми і теорії. В результаті попередніх досліджень ми отримали знання і переконаність, які обґрунтовують інституціональну наповненість розвитку теорії землевпорядкування.

На сучасному етапі розвитку економіки землевпорядкування необхідно науково обґрунтовувати встановлення різних форм вилучень земельної ренти в земельному законодавстві та відповідних нормативних документах. Фундаментальною основою цього є класифікація земельної ренти (загальна) відповідно до умов її формування. Адже, важливо, щоб розмір надприбутку в процесі землекористування за формою і величиною вилучення був диференційований залежно від джерела його утворення. Одним із завдань земельної політики в Україні на сьогоднішній день повинно стати правильне вилучення частини земельної ренти в землекористувачів. Для вирішення даної проблеми доцільно здійснювати її капіталізацію — адекватну оцінку надприбутку у сфері землекористування, особливо при формуванні сталого (збалансованого) землекористування. Це, та запровадження нормативної економіки у сфері землевпорядкування, вимагає розши-

рення й уточнення класифікації земельної ренти та вдосконалення методу її оцінки.

Капіталізація землекористування з асиміляційними властивостями — залучення їх у процес суспільного виробництва з метою перетворення у відповідну форму капіталу — повинна здійснюватись шляхом капіталізації не тільки земельної ренти, а і екологічної. Під капіталізацією земельної та екологічної ренти слід розуміти визначення розміру земельної та екологічної ренти (за допомогою дисконтування очікуваного майбутнього чистого доходу від землекористування (використання земельних та інших природних ресурсів з асиміляційними властивостями)).

Оскільки капіталізація землекористування в широкому розумінні передбачає збільшення його вартості, використання частини земельної ренти на екологізацію землекористування (зокрема, формування сталого (збалансованого) землекористування при якому зростає екологічна ренти). Одночасно відмітимо, що попереджувальні земле- та природоохоронні заходи тощо, забезпечать в подальшому економію коштів на усунення наслідків негативного впливу землекористування на деградацію земельних ресурсів та навколишнього природного середовища. Отже, чим більшою буде капіталізація земельно-екологічної ренти, тим буде більшою стабільність землекористування і менший ризик.

Відтворення земельно-екологічного капіталу значною мірою пов'язане зі збереженням екосистеми землекористування, в якій частина відносин існують поза економічними земельними відносинами. При цьому не буде отримуваної додаткової вартості як такої, а буде зберігатися екологічна цінність екосистеми землекористування, а саме його сталість (збалансованість), а ефект від використання земельних та інших природних ресурсів набуває економічної суті. Основою оцінки земельно-екологічного капіталу є грошова оцінка безкоштовних раніше благ і послуг, які надаються екосистемою сталого (збалансованого) землекористування.

Базовою основою для оцінки є класифікація земельно-екологічного капіталу (першочергового інструменту капіталізації земельно-екологічної ренти) за критерієм джерела його формування є земельні та інші природні ресурси й послуги екосистем землекористування. В цьому зв'язку, нами пропонується класифікувати земельно-екологічний капітал і земельно-екологічну ренту за критерієм джерела їх формування (накопичення) для виявлення їх нових проявів, диференційованої оцінки вартості асиміляційного потенціалу.

Таблиця 3. Класифікація земельно-екологічного капіталу землекористування з асиміляційними властивостями та послуг екосистеми за критерієм джерела його формування

Вид земельно-екологічного капіталу (ЗЕК)	Різновид земельно-екологічного капіталу (ЗЕК)	Функції земельно-екологічного капіталу	
		екосистемні (екологічні) – забезпечення системою землекористування різного роду регулюючих функцій (і як земельне та суспільне благо)	Послуги системи землекористування пов'язані з естетичними, рекреаційними, культурними, історичними, моральними та іншими аспектами
1. ЗЕК земельних ресурсів	-	Життєвий простір, родючість, асиміляційні (асиміляція забруднень і відходів)	Соціокультурний простір суспільства
2. ЗЕК ґрунтів	-	Родючість, асиміляційні (асиміляція забруднень і відходів, зв'язування вуглецю в Ґрунті (Ґрунтом))	
3. ЗЕК земельно-просторовий		Найважливіша стабілізуюча роль системи землекористування, асиміляційні (асиміляція забруднень і відходів, утримування CO ₂), регулювання клімату, регулювання водного режиму, акумулювання та очищення води	
	3.1. ЗЕК природних ландшафтів	Охорони земель та збереження біорізноманіття	Екологічні та естетичні властивості. Забезпечення послуг для відпочинку та екологічного туризму
	3.2. ЗЕК природно – заповідних територій	Життєвий простір для рідкісних видів рослин і тварин, збереження біологічного різноманіття	Забезпечення послуг для відпочинку та екологічного туризму
	3.3. ЗЕК водно – болотних угідь	Найважливіша стабілізуюча роль в системі землекористування, асиміляційні (асиміляція забруднень і відходів, утримування CO ₂), регулювання клімату, регулювання водного режиму, акумулювання та очищення води	Рекреаційні. Забезпечення послуг для відпочинку та водного туризму
4. ЗЕК рослинних ресурсів (флори)	4.1. ЗЕК лісових угідь та з іншою рослинністю	Асиміляційні (асиміляція забруднень і відходів, утримування CO ₂), регулювання клімату через зв'язування парникових газів, водного балансу, захист земель від ерозії, збереження біологічного різноманіття; необхідна екосистема відтворення водних ресурсів суші і т.д.	Рекреаційні. Забезпечення послуг для відпочинку та екологічного туризму

В табл. 3 приведено розроблену нами розширену багатофакторну класифікацію земельно-екологічного капіталу на основі науково обґрунтованого критерію — джерела його формування.

Класифікація земельно-екологічного капіталу повинна стати базисом для наукового обґрунтування ефективності заходів щодо територіально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою та землевпорядкування.

Земельно-екологічний капітал та земельно-екологічна рента взаємозалежні. Чим більша вартість земельного капіталу, тим більший прибуток і надприбуток (рента). І навпаки, високий прибуток і надприбуток від землекористування, капіталізуючись, збільшують вартість земельного капіталу. Отже, у них загальне джерело формування й рос-

ту: природні, соціальні, економічні, технологічні, політичні та інші умови. Це дозволяє в процесі землевпорядкування виявити їхнє загальне джерело класифікації. Коефіцієнтом ефективності відтворення земельних та інших природних ресурсів в процесі землекористування виступає капіталізатор — це є ставка дисконтування (норма дисконту). Капіталізація земельно-екологічної ренти є початковим інструментом для справедливої оцінки приросту (збільшення) вартості земельного капіталу від заходів територіально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою та землевпорядкування. В цьому зв'язку, нормативи капіталізації землекористування у підсистемі економіки землевпорядкування необхідно класифікувати за видами і різновидами земельно-екологічного капіталу.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Визначальною передумовою затребуваності та значущості вітчизняного землеустрою та землевпорядкування у національному, регіональному і просторі територіальних громад є наявність його дієвого інституціонального забезпечення. Вирішенню цієї проблеми має сприяти прийняття урядових програм і концепцій, що складно без базових теоретичних розробок інституціонального забезпечення реформи земельного устрою та системи управління земельними ресурсами та землекористуванням. Важливо при підготовці програмних документів і змін до законодавчих актів враховувати розвиток усіх складових системи. Особливо — неформальних інститутів, їх зобов'язань та місії, розуміючи, що останні менш схильні до реформування, але при цьому є визначальними у системі. Для того щоб змінити або реформувати інституціональне середовище, необхідно реформувати усі його складові, особливо ті, які займають вище місце в інституціональній ієрархії. Ось чому реформи зі створення дієвого інституціонального забезпечення землеустрою та землевпорядкування зазвичай вимагають не одиничних, а комплексних зусиль, що в Україні не простежується. Виявлені особливості та закономірності функціонування і розвитку інституту землеустрою та землевпорядкування можуть мати й іншу інтерпретацію у програмних документах. У Концепції розвитку системи землевпорядкування, яка має бути розроблена, складові їх інституціонального забезпечення пропонується нами згрупувати у чотири напрямки: заходи з реалізації законодавчо-регуляторних завдань (формальні інституції ("правила гри")); методологічні заходи (завдання регуляторних інституцій); методичні заходи (завдання інституцій науки, освіти і пропаганди); заходи щодо формування професії (інституції професійного забезпечення та неформальні інститути "в головах людей"). Запропонована класифікація земельно-екологічного капіталу землекористування з асиміляційними властивостями та послуг екосистеми за критерієм джерела його формування є базисом для наукового обґрунтування ефективності заходів щодо територіально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою та землевпорядкування.

Перспективи подальших розвідок закладаються в дослідженні методологічно-методичного забезпечення розроблення нормативів капіталізації землекористування у підсистемі економіки землевпорядкування.

Література:

1. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
2. Третяк А.М., Третяк В.М., Гетманьчик І.П., Гунько Л.А. Поняття та сутність економіки землеустрою та землевпорядкування в Україні. *Агросвіт* 2021. № 11. С. 3—10.
3. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О. Інституціалізація розвитку системи землеустрою та землевпорядкування. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 37—42.
4. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Гунько Л.А., Третяк Н.А. Землевпорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії: монографія. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2023. 224 с.
5. Geist H.J., Lambin E.F. Proximate causes and underlying driving forces of tropical deforestation. *Bioscience*. 2002. Vol. 52. Pp. 143—150.
6. Lambin E.F., Meyfroidt P. Global land use change, economic globalization, and the looming land scarcity. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2011. Vol. 108 (9). Pp. 3465—3472.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "About land management", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 20 Jan 2023).
2. Tretiak, A., Tretiak, V., Hetmanchyk, I. and Hunko, L. (2021), "The concept and essence of the economy of land organization and land planning in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 11, pp. 3—10. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.3.
3. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Institutionalization of land organization and land planning development", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 37—42. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.37.
4. Tretiak, A., Tretiak, V., Pryadka, T., Hunko, L., and Tretiak, N. (2023), Land management in Ukraine: development based on the latest institutional-behavioral theory [Zemlevporiadkuvannia v Ukraini: rozvytok na zasakh novitnoi instytutsional'no-povedinkovoi teorii], Belotserkiv LLC, Bila Tserkva, Ukraine.
5. Geist, H.J. and Lambin, E.F. 2002. Proximate causes and underlying driving forces of tropical deforestation, *Bioscience*, vol. 52, pp. 143—150.
6. Lambin, E. F. and Meyfroidt, P. 2011. Global land use change, economic globalization, and the looming land scarcity, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 108 (9), pp. 3465—3472. *Стаття надійшла до редакції 11.07.2023 р.*

УДК 332.2:332.3

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, професор кафедри геодезії та землеустрою,

Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Н. О. Капінос,

к. е. н., доцент, доцент кафедри геодезії та землеустрою,

Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9354-5311>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.15.20

ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРИРОДООХОРОННОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

N. Kapinos,

PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University

ASSESSMENT OF INSTITUTIONAL ENSURING THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION LAND USE

Стаття присвячена дослідженню методологічно-методичного інструментарію оцінки інституціонального забезпечення розвитку екологічно орієнтованого землекористування, в тому числі природоохоронного. Розроблено логічно-змістовну модель сутності екологічної безпеки землекористування, яка концентрує увагу на зовнішніх та внутрішніх викликах і загрозах. Також розроблено догично-змістовну схему алгоритму оцінки рівня розвитку інституціональних основ інституціональної забезпеченості процесу формування та функціонування екологічно орієнтованого землекористування. При оцінці рівнів розвитку інституціональних основ екологічно орієнтованого землекористування і екологічної безпеки землекористування пропонуються узагальнення інституціонального забезпечення: 1) законодавчого і нормативно-правового забезпечення; 2) інтеграційно-проектного забезпечення; 3) організаційного забезпечення; 4) фінансово-економічного забезпечення, які розподілені з 4 рівнями регулювання: міжнародний (в т.ч. міждержавний), національний, регіональний і місцевий. Проведена оцінка формальних правил екологічно орієнтованого землекористування як природоохоронного для національного і регіонального рівнів, результати якої визначили рівень інституціональних основ. Рівень повноти інституціональної забезпеченості регулювання землекористування для України складає — 28%, для Сумської області — 45%; рівень повноти інституціональної забезпеченості регулювання екологічної безпеки землекористування для України складає — 50%, для Сумської області — 55%; рівень повноти інституціональної забезпеченості еколого орієнтованого землекористування складає для України складає — 33%, для Сумської області — 40%.

The article is devoted to the study of the methodological-methodical toolkit for assessing the institutional support for the development of ecologically oriented land use, including nature protection. An interpretation has been formed: ecologically oriented land use as a set of relations in the process of human (society) use of the integral potential of the territory, which contains all resources in the corresponding part of the geospace, on agreed terms, taking into account

the protection of land and the environment and ensuring environmental security, is an integral part of the socio-territorial complex regional and local (territorial communities) levels; ecologically safe land use as a state of protection of land and other natural resources, people and society from challenges and threats caused by natural phenomena, as well as changes in the land use system as a result of economic and other activities. A logical and meaningful model of the essence of ecological security of land use has been developed, which focuses attention on external and internal challenges and threats. A long-term and meaningful scheme of the algorithm for assessing the level of development of the institutional foundations of the institutional security of the process of formation and functioning of ecologically oriented land use has also been developed. When assessing the levels of development of the institutional foundations of ecologically oriented land use and ecological security of land use, generalizations of institutional support are proposed: 1) legislative and regulatory support; 2) integration and project support; 3) organizational support; 4) financial and economic support, which are distributed with 4 levels of regulation: international (including interstate), national, regional and local. An evaluation of the formal rules of ecologically oriented land use as nature protection for national and regional levels was carried out, the results of which determined the level of institutional foundations. The level of completeness of institutional provision of land use regulation for Ukraine is 28%, for Sumy Oblast — 45%; the level of completeness of the institutional security of the regulation of environmental security of land use for Ukraine is 50%, for Sumy Oblast — 55%; the level of completeness of institutional provision of ecologically oriented land use is 33% for Ukraine, 40% for Sumy Oblast.

Ключові слова: оцінка інституціонального забезпечення, екологічно орієнтоване землекористування, природоохоронне землекористування, екологічна безпека.

Key words: assessment of institutional support, ecologically oriented land use, nature conservation land use, ecological safety.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

При формуванні економічної політики розвитку природоохоронного землекористування, у тому числі інноваційної спрямованості, перед розробниками постає проблема проектування узгодженої системи супроводжуваних та таких, що забезпечують її досягнення інституцій, які, наскільки можна, посилювали б себе й одна одну у процесі її розгортання у часі та просторі. Розуміння таким чином посилення, ясне інтуїтивно, є надто розпливчастим поняттям, щоб служити надійним інструментом для розробників і відповідальних за реалізацію економічної політики.

Посилення (reinforcement), як відомо з психології, одна із найважливіших принципів виникнення поведінки: з його допомогою цілюва поведінка посилюється, що виявляється у збільшенні частоти такої поведінки у майбутньому. Навпаки, посилення зі знаком "мінус", яке, суворо кажучи, є ослабленням (покаранням, punishment), призводить до зменшення ймовірності "посиленої" таким чином поведінки у майбутньому [1].

Хоча звернення до психологічних термінів, зважаючи на міждисциплінарний характер інституціональної теорії, в цілому справа звична, метою цього дослідження є феномен не психологічного, а інституціонального посилення поведінки економічних агентів, які зазнають впливу загального випадку мінливих інституцій та/або опиняються перед необхідністю здійснення інституції.

Загалом інституціональне посилення (institutional reinforcement) — поняття неоднозначне, що виражає щонайменше три типи відносин:

1) інституції до самої себе, але що знаходиться в іншому тимчасовому вимірі (для порівняння ступеня сталості та мінливості інституції, ідентичність якої може в динаміці зазнавати змін — посилюватися, слабшати, залишатися незмінною), та опосередковано до своїх носіїв. Цим діахронічним поняттям користується, наприклад, А. Грейф [2] для пояснення, як уже було сказано, ендегенних інституційних змін та характеристики відтворення інституцій;

2) інституції безпосередньо до свого носія (для передачі поведінкових характеристик індивідів, схильних відчувати тією чи іншою мірою інституційний вплив). Такого синхронічного поняття вдаються, зокрема, Р. Б. Клейнер і Б. А. Ерзнкян [3, 4, 5, 6] для пояснення поведінки індивідів, особливості якого обумовлені екзогенним впливом інститутів;

3) між інституціями, що співіснують у синхронії (для вираження здатностей інституцій функціонувати у взаємозв'язку одна з одною — доповнюючи, замінюючи, посилюючи або ослабшаючи ту чи іншу комбінацію інституцій).

У першому випадку на авансцені економічного простору фігурують лише інституції (зі своїми носіями на задньому плані), у другому та третьому — як інституції, так і їх носії як об'єкти інституційного впливу (другий випадок) та суб'єктів інституційного вибору (випа-

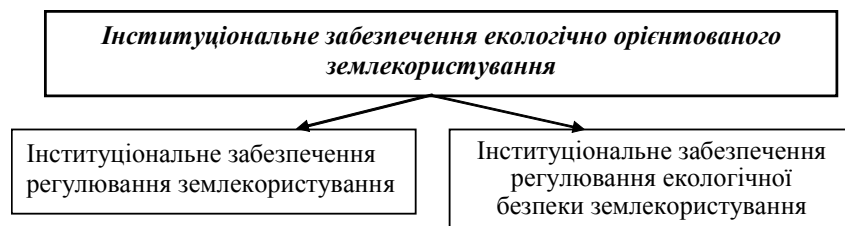

Рис. 1. Сутність інституціональної оболонки екологічно орієнтованого землекористування

док третій). Це для нас є важливим оскільки в дослідженні ми використовуємо новітню інституціонально-поведінкову теорію [7, 8].

Отже, посилення чи удосконалення інституціонального забезпечення розвитку екологічно орієнтованого землекористування, в тому числі природоохоронного, потребує оцінки його стану і є актуальним завданням.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження методологічних основ оцінки інституційного забезпечення розвитку екологічно орієнтованого землекористування, в тому числі природоохоронного.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основу для існування любого процесу людської діяльності, в тому числі землекористування, складають формальні і неформальні правила, визначені інституціональною теорією. Інституціональна оболонка екологічно безпечного та ефективного землекористування, складовою якого є природоохоронне землекористування, складається із таких інституцій, як землекористування і екологічна безпека. Відповідно, інституціональне забезпечення природоохоронного землекористування також складається із інституціонального забезпечення регулювання землекористування та інституціонального забезпечення регулювання екологічної безпеки землекористування (рис. 1).

Аналіз зазначених інституцій є наріжним каменем формування та регулювання в галузі не тільки землекористування в цілому, але і його складової, природоохоронного.

Сьогодні у зв'язку із загостренням екологічної кризи земле- та природокористування [9,10] і активним бажанням перейти до сталого (збалансованого) розвитку все частіше на порядок денний виносяться питання другої важливої інституції природоохоронного землекористування — екологічної безпеки землекористування [11,12]. Проте методи оцінки повноти інституціонального забезпечення у відношенні природо-

охоронного землекористування не уніфіковані. Слід відмітити наявність вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо оцінки повноти інституціонального забезпечення різних процесів [14, 15].

Використовуються різні методи оцінки: експертне опитування професійних фахівців, що орієнтоване на результат само-

оцінки; метод оцінки законодавчо-нормативного забезпечення; індикатори динаміки розвитку; так / ні листок показників та інші.

Методи представляють собою різні варіації експертного опитування і використовуються в комплексі. Оцінка здійснювалася за такими напрямками:

— нормативно-правове забезпечення; організаційне; підтримка і контроль;

— загальна оцінка діяльності і проектів, в межах якого проводиться оцінка повноти інституціонального забезпечення.

Методологічні основи оцінки повноти інституціонального забезпечення на рівні країни частково описані в джерелах [16, 17].

Цілями оцінки є необхідність виявлення готовності адаптації досліджуваних рівнів до динамічного розвитку зовнішнього середовища, яке пов'язане з наслідками змін сталості.

Проте, не дивлячись на певний досвід, в розробленні методологічно-методичного інструментарію оцінки повноти інституціонального забезпечення, існують певні складності, зокрема, у вимірюванні факторів — напрямів інституціонального забезпечення і їх оцінки. По-перше, фактори значно варіюють виходячи із цілей і об'єктів оцінки, і сама сутність показника оцінки повноти інституціонального забезпечення, відповідно, теж змінюється від досліджень до досліджень. По-друге, вченими пропонується ряд розрізнених методів, що застосовуються в сукупності, у зв'язку з чим виникає питання про достовірність одержаних оцінок. По-третє, у відношенні кількісних показників оцінки тих чи інших напрямів враховувався лише факт їх наявності. Наприклад, у відношенні нормативно-правового забезпечення часто одним із важливих є показник нормативно-правових актів на різних ієрархічних рівнях, який не враховує їх якісні характеристики. І на кінець, по-четверте, нам не вдалося знайти ні однієї роботи, яка б оцінювала повноту інституціонального забезпечення будь-якого процесу в масштабі країни а тим більше регіону.

Методичним інструментом оцінки повноти інституціонального забезпечення природоох-

ронного землекористування виступає апарат теорії нечітких множин. Теоретико-методологічною базою досліджень виступає теорія суміжних галузей знань, головним чином інституціонально-еволюційна теорія і теорія державного регулювання. Основними положеннями інституціонально-еволюційної теорії є використання при формуванні системи природохоронного землекористування і екологічної безпеки та оцінка їх забезпечення.

Методологія державного регулювання об'єднує широкий спектр поглядів відносно місця, цілей і можливостей державного втручання. Із історичного аналізу ролі державного регулювання економіки можна зробити висновок, що відношення до ідентифікації цієї ролі міняється від контролю державою економічних відносин (меркантилісти), помірного вмішування у цілях реалізації антикризових заходів (Дж. М. Кейнс) та нормативно-правової регламентації (інституціоналісти) до стриманого шляхом непрямих заходів (неокласики) і практично повного невмішування за виключенням ринку суспільних благ (неокласики).

Базуючись на дослідженнях групи українських вчених А.М. Третяк, В.М. Третяк, Л. А. Гунько, Н.А. Третяк [18], що землекористування — це сукупність управлінських та господарських дій щодо вивчення, обліку та перетворення форм устрою землі — фактора виробництва і природи для її раціонального використання, шляхом регулювання земельних відносин і надання послуг (екологічних, рекреаційних та інших) з метою вдосконалення земельного ладу, немислиме трьох вимірне землекористування без інституціональної оболонки. Вона повинна включати в себе інституціональне забезпечення самого процесу землекористування і його екологічної безпеки (рис. 2).

Як результат, в межах цього дослідження під оціночним показником державного регулювання в сфері природохоронного землекористування розуміється повнота його інституціональної забезпеченості. Методичний інструментарій дослідження обумовлює включення в себе загальнонаукові методи дослідження, які сприяють визначенні напрямів розвитку інституціональних основ природохоронного землекористування а також рівнів управління даним процесом.

В ході оцінки повноти рівня розвитку інституціональних основ екологічно орієнтованого землекористування можуть застосовуватись методи математичної статистики, експертної оцінки, метод емпіричної перевірки.

Рис. 2. Логічно-змістова схема вимірювання екологічно орієнтованого землекористування

Спочатку уточнимо понятійний апарат, що використовується в процесі дослідження. Він включає поняття "інституції", "інституціональне середовище", "інституціональні основи", "інституціональне забезпечення", "землекористування", "природохоронне землекористування" характеристика яких наявна в наукових працях [19, 20, 21, 22, 23]. Також зауважимо, що потребують пояснення терміни "екологічно орієнтоване землекористування", "екологічна безпека землекористування":

1. Екологічно орієнтоване землекористування — це сукупність відносин в процесі використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, який містить всі ресурси на відповідній ділянці геопростору, на узгоджених умовах з врахуванням охорони земель і довкілля та забезпеченням екологічної безпеки, є складовою частиною суспільно-територіального комплексу регіонального і місцевого (територіальних громад) рівнів.

2. Екологічна безпека землекористування — це стан захищеності земель та інших природних ресурсів, людини і суспільства від викликів і загроз, що викликаються природними явищами, а також змінами в системі землекористування в результаті господарської та іншої діяльності (рис. 3).

Дане визначення в тій чи іншій інтерпретації зустрічаються в літературі [24, 25], і є певним варіантом врахування існуючих аспектів інституції екологічної безпеки землекористування. Необхідність розкриття терміну "екологічна

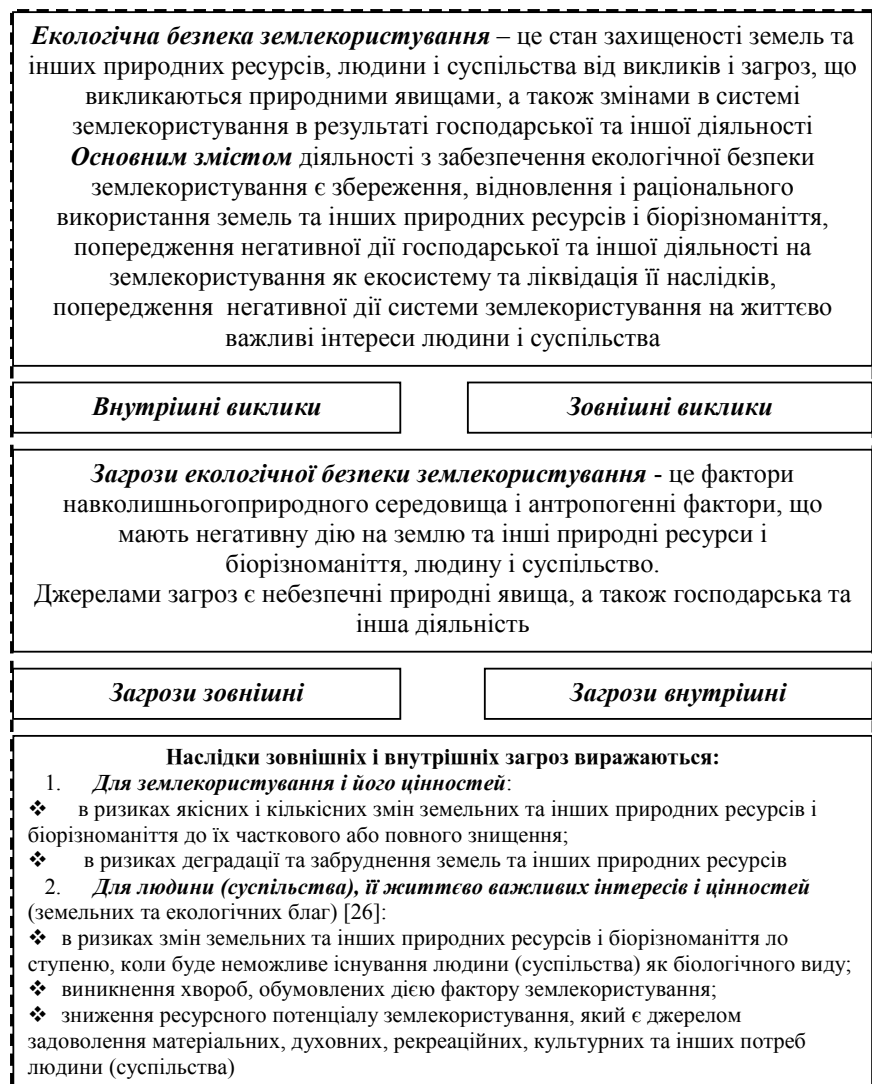

Рис. 3. Логічно-змістовна модель сутності екологічної безпеки землекористування

безпека землекористування" обумовлена невизначеністю і розпливчатою даного поняття в наукових працях та законодавчих актах.

Під забезпеченістю екологічної безпеки землекористування розуміється діяльність з охорони та раціонального використання земель та інших природних ресурсів, яка відповідає інтересам збереження сприятливого стану землекористування, а також із захисту земельних, екологічних, економічних, соціальних та інших прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб.

На жаль, термін "екологічна безпека" застосований в земельному кодексі України [27] тільки в статті 5 "Принципи земельного законодавства", де зазначений принцип "пріоритету вимог екологічної безпеки". Також застосовується цей термін в законі України "Про охорону земель" [28], стаття 3 "Принципи державної політики у сфері охорони земель" де за-

начений принцип "пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва".

Неоднозначність та неоднорідність поняття "екологічна безпека" у галузі землекористування, яка тягне за собою поняття "забезпечення екологічної безпеки землекористування" та "охорони земель", простежується не тільки в земельному законодавстві України але і в екологічному.

Таким чином, приведені вище поняття пояснюються необхідністю захищеності з однієї сторони, природного середовища екосистеми землекористування і важливих інтересів людини, стан яких визначено в межах поняття "екологічна безпека землекористування", а з другої сторони — особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Гарантії захисту як природного середовища екосистеми землекористування і життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави дозволять забезпечити достойну якість і рівень життя людей.

Методичний інструментарій оцінки рівня розвитку інституціональних основ екологічно орієнтованого землекористування України (Ін) базується на оцінці повноти інституціонального забезпечення формування та функціонування землекористування в цілому, або природоохоронного окремо, і оцінці повноти інституціонального забезпечення екологічної безпеки землекористування.

Їх розрахунок вимагає виявлення напрямів, що відображають зміст регулювання самого процесу екологічно орієнтованого землекористування, і їх значимості, а також визначення підсумкових величин розвитку інституціональних основ екологічно орієнтованого як землекористування так і екологічної безпеки землекористування з використанням методів теорії нечітких множин. При оцінці рівнів розвитку інституціональних основ екологічно орієнтованого землекористування і екологічної безпеки

землекористування необхідні узагальнення інституціонального забезпечення: 1) законодавчого і нормативно-правового забезпечення; 2) інтеграційно-проектного забезпечення; 3) організаційного забезпечення; 4) фінансово-економічного забезпечення, які розподілені з 4 рівнями регулювання: міжнародний (в т.ч. міждержавний), національний, регіональний і місцевий.

Алгоритм оцінки рівня розвитку інституціональних основ екологічно орієнтованого землекористування базується на дослідженнях українських вчених [24] та наших узагальнених і приведеніх на рис. 4.

В основі методичного інструментарію лежить оперування певним алгоритмом для оцінки Ір-об'єкт (інституціонального забезпечення регіону) або Іт.гр-об'єкт (інституціонального забезпечення територіальної громади), що включає в себе інституціональне забезпечення регулювання землекористування (Із) та інституціональне забезпечення регулювання екологічної безпеки (Іе.б) з врахуванням коефіцієнта вагомості країни (Ін), які розраховуються за формулами 1 і 2:

$$\text{Ір-об'єкт} = \text{ZO}_{\text{ц.експ}} / n, \quad (1),$$

$$\text{Іт.гр-об'єкт} = \text{ZO}_{\text{ц.експ}} / n, \quad (2),$$

де $\text{ZO}_{\text{ц.експ}}$ — експертна оцінка інституціонального забезпечення регулювання землекористування (Із) або інституціонального забезпечення регулювання екологічної безпеки (Іе.б) в балах, індексах чи процентах;

n — кількість експертів, але не менше 25.

Оцінка повноти інституціонального забезпечення еколого орієнтованого землекористування визначається за формулою 3:

$$\text{Ір-об'єкт або Іт.гр-об'єкт} = \text{Кін.з} * \text{Ір-об'єкт.з} + \text{Кін.е.б} * \text{Ір-об'єкт.е.б} \quad (3),$$

де Кін.з ; Кін.е.б — коефіцієнти вагомості національного рівня, які одержані за результатами опиту експертів;

Ір-об'єкт.з — інституціональне забезпечення регулювання землекористування відповідного регіону;

Рис. 4. Логічно-змістовна схема алгоритму оцінки рівня розвитку інституціональних основ інституціональної забезпеченості процесу формування та функціонування екологічно орієнтованого землекористування

Ір-об'єкт.е.б — інституціональне забезпечення регулювання екологічної безпеки землекористування відповідного регіону.

Інформація про рівні повноти інституціонального забезпечення регулювання землекористування та регулювання екологічної безпеки землекористування країни та Сумської області приведена в табл. 1 з використанням експертних опитувань освітян та управлінців землевпорядників.

Одержані значення інституціональної оцінки еколого орієнтованого землекористування є основою для виявлення вектора її підвищення.

Таблиця 1. Рівні* повноти інституціональної забезпеченості регулювання землекористування та регулювання екологічної безпеки землекористування країни та Сумської області

Рівень регулювання (i)	Рівень повноти інституціональної забезпеченості регулювання землекористування, в %	Рівень повноти інституціональної забезпеченості регулювання екологічної безпеки землекористування, %	Рівень повноти інституціональної забезпеченості еколого орієнтованого землекористування, в %
Національний (станом на 2021 р.)	50	28	33
Регіональний (станом на 2021 р.)	55	45	40

*критерії оцінки рівнів:
задовільний — 71—100 %;
недостатньо задовільний — 41—70 %;
незадовільний — 11—40 %;
практично відсутній — 0—10 %

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

При проведенні дослідження одержані такі результати:

1. Сформовано трактування: екологічно орієнтованого землекористування як сукупність відносин в процесі використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, який містить всі ресурси на відповідній ділянці геопростору, на узгоджених умовах з врахуванням охорони земель і довкілля та забезпеченням екологічної безпеки, є складовою частиною суспільно-територіального комплексу регіонального і місцевого (територіальних громад) рівнів; екологічно безпечного землекористування як стан захищеності земель та інших природних ресурсів, людини і суспільства від викликів і загроз, що викликаються природними явищами, а також змінами в системі землекористування в результаті господарської та іншої діяльності.

2. Проведена оцінка формальних правил екологічно орієнтованого землекористування як природоохоронного для національного і регіонального рівнів, результати якої визначили рівень інституціональних основ. Рівень повноти інституціональної забезпеченості регулювання землекористування для України складає — 28%, для Сумської області — 45%; рівень повноти інституціональної забезпеченості регулювання екологічної безпеки землекористування для України складає — 50%, для Сумської області — 55%; рівень повноти інституціональної забезпеченості еколого орієнтованого землекористування складає для України складає — 33%, для Сумської області — 40%.

Подальші дослідження заключаються в удосконаленні методичного інструментарію оцінки екологічно орієнтованого землекористування для регіонального та рівня територіальних громад.

Література:

1. Skinner B. F. Science and Human Behavior. New York: Macmillan. 1953. URL: <http://surl.li/jflen> (дата звернення 10.07.2023).
2. Грейф А. Институты и путь к современной экономике: уроки средневековой торговли. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. 466 с.
3. Клейнер Г. Б. Агенты и институты: К проблеме институционального выбора. Homo institutus — Человек институциональный: [монография] / под ред. д-ра экон. наук О.В.Иншакова. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005. С. 87—112.

4. Ерзнкян Б. А. Человек институциональный, или эволюция концепции homo economicus. Вестник университета (Государственный университет управления). Серия "Институциональная экономика", 2000. № 1. С. 28—44.

5. Ерзнкян Б. А. "Человек институциональный" как экономический актор. Homo institutus — Человек институциональный: [монография] / под ред. д-ра экон. наук О. В. Иншакова. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005. С. 113—127.

6. Ерзнкян Б. А. Трансакционная модель бытия "Человека институционального". Homo institutus — Человек институциональный: [монография] / под ред. О. В. Иншакова. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005. С. 128—146.

7. Третяк А.М. Третяк В. М. Новітня інституціонально-поведінкова економічна теорія: сутнісні ознаки для економіки землекористування. Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю экон. освіти в ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 3—4 жовтня 2019 р. У 2 ч. Ч. 1. Харків: ХНАУ, 2019. С. 251—255.

8. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Гунько Л.А., Третяк Н.А. Землепорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії: монографія / за заг. ред. А.М. Третяка. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2023. 224 с.

9. Третяк А. М. Третяк В.М., Прядка Т.М., Трофименко П.І., Трофименко Н.В. Земельні ресурси та їх використання: навч. посіб. / за заг. ред. А.М. Третяка. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 304 с.

10. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#top> (дата звернення 10,07.2023).

11. Купінець Л.Є. Жавнерчик О.В. Екологічна безпека аграрного землекористування: теорія і механізми забезпечення: монографія. Одеса: ІПРЕД НАНУ, 2016. 316 с.

12. Кірова М.О. Інституціональне забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності міського населення: дис.... канд. экон. Наук. Київ, 2018. 333 с.

13. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: навч. посібник / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Р.М. Курильців, Т.М. Прядка, Н.О. Капінос, Н.А. Третяк; за заг. ред. професора Третяка А.М. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 432 с.

14. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Р.А., Третяк Н.А. Роль землепорядників в удосконаленні системи управління земельними ресурсами та землекористуванням. *Агросвіт*, 2023. № 13. С. 3—10.

15. Дребот О.І., Височанська М.Я., Комарова Н.В. Інституціональне забезпечення збалансованого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення: монографія / за наук. ред. О.І. Дребот. Київ: Аграрна наука, 2021. 280 с.

16. Willems S., Baument K. Institutional capacity and climate actions // Organization for Economic Co-operation and Development, International Energy Agency. 2003. 50 p. URL: <https://www.oecd.org/environment/cc/210-18790.pdf> (дата звернення 10.07.2023).

17. Курильців Р.М. Інтегральна оцінка ефективності управління землекористуванням в Україні, Грузії та Молдові. *Економіка. Управління. Інновації*. 2016. № 4 (19). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_4_7. (дата звернення 10.07.2023).

18. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л. А., Третяк Н.А. Поняття та класифікація (структурування) прикладних наук сфери землекористування як фундаментальної науки. *Агросвіт* № 11, 2023. С. 1—10.

19. Землепорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Т.М. Прядка, Л.А. Гунько, Н.А. Третяк; за заг. ред. А.М. Третяка. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2023. 213 с.

20. Інституціональне середовище розвитку економіки [Архівовано 29 листопада 2016 у Wayback Machine.] // Мельник А. Ф. Національна економіка. Київ: Знання, 2011. 463 с.

21. Третяк А.М. Економіка землекористування та землепорядкування: навч. посібник Київ: ТОВ ЦЗРУ, 2004. 542 с.

22. Паньків З. Еволюція землекористування в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 188 с.

23. Третяк В., Лобунько Ю. Поняття та сутність природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин. *Землепорядний вісник*, 2015. № 3. С. 29—33.

24. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія. Херсон: Грін Д.С., 2012. 440 с.

25. Кірова М.О. Інституціональне забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності міського населення: дис.... канд. екон. наук. Київ, 2018. 333 с.

26. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2011. 520 с.

27. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Дата оновлення: 22.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>. (дата звернення 10.07.2023).

28. Про охорону земель: Закон України 19 червня 2003 р. № 962-IV. Дата оновлення: 18.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>. (дата звернення 10.07.2023).

References:

1. Skinner, B. F. (1953), *Science and Human Behavior*, Macmillan, New York, USA. available at: <http://surl.li/jflen> (Accessed 10 July 2023).

2. Greif, A. (2013), *Instituty i put'k sovremennoj jekonomike: uroki srednevekovoj trgovli* [Institutions and the path to the modern economy: the lessons of medieval trade], House of the Higher School of Economics, Moscow, Russia.

3. Kleiner, G. B. (2005), *Agenty i instituty: K probleme institucional'nogo vybora. Homo institutius — Chelovek institucional'nyj* [Agents and institutions: To the problem of institutional choice. Homo institutius — Institutional Man], VolGU Publishing House, Volgograd, Russia.

4. Erznkyan, B. A. (2000), "Institutional man, or the evolution of the concept of homo economicus". *Vestnik universiteta (Gosudarstvennyj universitet upravlenija)*, vol. 1, pp. 28—44.

5. Erznkyan, B. A. (2005), "Chelovek institucional'nyj" kak jekonomicheskij aktor. *Homo institutius — Chelovek institucional'nyj* ["Institutional Man" as an Economic Actor. Homo institutius — Institutional Man], VolGU Publishing House, Volgograd, Russia.

6. Erznkyan, B. A. (2005), *Transakcionnaja model' bytija "Cheloveka institucional'nogo". Homo institutius — Chelovek institucional'nyj* [Transactional model of being of the "Institutional Man". Homo institutius — Institutional Man], VolGU Publishing House, Volgograd, Russia.

7. Tretyak, A.M. and Tretyak, V. M. (2019), "New institutional behavioral economic theory: daily signs for the economy of agriculture". *Problemy i perspektivy innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky v umovakh intehratsiinykh protsesiv* [Problems and prospects of innovative development of the agrarian sector of the economy in the minds of integration processes], *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, prysviachena 90-richchiu ekonomichnoi osvity v KhNAU im. V.V. Dokuchaieva*

[The international scientific and practical conference dedicated to the 90th anniversary of economic education at the KHNAU named after V.V. Dokuchaeva], KhNAU im. V.V. Dokuchaev, Kharkiv, Ukraine, pp. 251—255.

8. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Pryadka, T.M., Gunko, L.A. and Tretyak, N.A. (2023), *Zemlevporiadkuvannia v Ukraini: rozvytok na zasadakh novitnoi instytutsionalno-povedinkovoi teorii* [Land ordering in Ukraine: the development of new institutional behavioral theory on ambushes], Bilotserkivdruk, Bila Tserkva, Ukraine.

9. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Pryadka, T.M. and Trofimenko, P.I., Trofimenko N.V. (2022), *Zemelni resursy ta yikh vykorystannia* [Land resources and their selection], Bilotserkivdruk, Bila Tserkva, Ukraine.

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), "The concept of the Central Power State Program for the Conquest and Protection of Lands", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#top> (Accessed 10 July 2023).

11. Kupynets, L. and Zhavnerchik, O. (2016), *Ekolohichna bezpeka ahrarnoho zemlekorystuvannia: teoriia i mekhanizmy zabezpechennia* [Ecological safety of agrarian land cultivation: theory and mechanisms of safety], IPRED NANU, Odessa, Ukraine.

12. Kirova, M.O. (2018), "Institutional security of ecological safety of the life of the city population", Abstract of Ph.D. dissertation, Kiev, Ukraine.

13. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Kuriltsiv, R.M., Pryadka, T.M., Kapinos, N.O. and Tretyak, N.A. (2022), *Upravlinnia zemelnymi resursamy ta zemlekorystuvanniam* [Management of land resources and land raising], Bilotserkivdruk, Bila Tserkva, Ukraine.

14. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Tretyak, R.A. and Tretyak, N.A. (2023) "The role of land managers in improving the system of land management and land grafting", *Agrosvit*, vol. 13, p. 3—10

15. Drebot, O.I., Visochanska, M.Ya. and Komarova, N.V. (2021), *Instytutsionalne zabezpechennia zbalansovanoho vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [Institutional security of balanced victories and the protection of lands of strong support recognition, *Ahrarna nauka*, Kiev, Ukraine.

16. Willems, S. and Baument, K. (2003), "Institutional capacity and climate actions", International Energy Agency, available at: <https://www.oecd.org/environment/cc/21018790.pdf> (Accessed 10 July 2023).

17. Kuriltsiv R.M. (2016), "Integral assessment of the efficiency of land cultivation management

in Ukraine, Georgia and Moldova", *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, vol. 4 (19), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_4_7. (Accessed 10 July 2023).

18. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Gunko, L.A. and Tretyak, N.A. (2023), "Understanding that classification (structurization) of applied sciences in the field of earth sciences as a fundamental science", *Agrosvit*, vol. 11, pp. 1—10.

19. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Pryadka, T.M., Gunko, L.A. and Tretyak, N.A. (2023), *Zemlevporiadkuvannia v Ukraini: rozvytok na zasadakh novitnoi instytutsionalno-povedinkovoi teorii* [Land ordering in Ukraine: the development of new institutional behavioral theory in ambush], Bilotserkivdruk, Bila Tserkva, Ukraine.

20. Melnik, A.F. (2011), *Instytutsional'ne seredovysche rozvytku ekonomiky. Natsional'na ekonomika* [Institutional center for the development of the economy. National economy], Knowledge, Kiev, Ukraine.

21. Tretyak, A.M. (2004), *Ekonomika zemlekorystuvannia ta zemlevporiadkuvannia* [Economics of land use and land management], TOV TsZRU, Kiev, Ukraine.

22. Pankiv, Z. (2012), *Evoliutsiia zemlekorystuvannia v Ukraini* [Evolution of earth growing in Ukraine], LNAU named of Ivan Franko, Lviv, Ukraine.

23. Tretyak, V. and Lobunko, Yu. (2015), "The concept and essence of nature conservation land use in the conditions of new land relations", *Zemlevporiadnyi visnyk* vol. 3, pp. 29—33.

24. Tretyak, A.M. (2012), *Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia* [Ecology of earth growing: theoretical and methodological foundations of formation and administration], Grin D.S., Kherson, Ukraine.

25. Kirova, M.O. (2018), "Institutional security of ecological safety of the life of the city population", Abstract of Ph.D. dissertation, Kiev, Ukraine.

26. Tretyak, A.M. (2011), *Zemelnyi kapital: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta funk-tsionuvannia* [Land capital: theoretical and methodological foundations of formation and functioning], SPOLOM, Lviv, Ukraine.

27. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 10 July 2023).

28. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine " On land protection"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>. (Accessed 10 July 2023).

Стаття надійшла до редакції 20.07.2023 р.

УДК 69.003:332.83:658.26:504.062

М. Я. Височанська,

д. е. н. старший дослідник, Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2116-9991>

В. Ю. Білотіл,

аспірант, науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5433-7096>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.15.29

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В БУДІВЛЯХ ЯК ОДНА З ПЕРЕВАГ "ЗЕЛЕНОГО" БУДІВНИЦТВА

М. Vysochanska,

Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher,

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine

V. Bilotil,

Postgraduate student, Researcher,

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine

ENSURING ENERGY EFFICIENCY IN BUILDINGS AS ONE OF THE ADVANTAGES OF GREEN BUILDING

На будівлі в ЄС припадає 40 % спожитої енергії та 36 % викидів парникових газів. 75 % нинішніх будівель ЄС є неефективними з точки зору використання енергії та потребуватимуть масштабної енергетичної реконструкції. Ці дані вражають і вказують, що зменшення використання енергії будівлями відіграє ключову роль у досягненні кліматичних та енергетичних цілей. Загалом будівельна галузь має одне з вирішальних значень у досягненні вищевказаних цілей не лише Європи, а й усього світу та України зокрема. Технологічний розвиток та інновації мають значний вплив на ринок будівельних послуг і формують тенденції та тренди ринку будівництва. Впровадження технологій та інструментів "зеленого" будівництва в будівельній галузі зможе сприяти енергоефективності будівель, зменшенню енергетичної бідності, покращенню якості здоров'я, життя людей і комфорту у приміщенні, створенню "зелених" робочих місць тощо. Модернізація наявного фонду будівель із високим енерго— та ресурсоспоживанням і будівництво нових "зелених" будівель може досягти значної економії. Нині "зелені" зміни є необхідними як в будівельній галузі, так і в національній економіці загалом.

У статті розглянуто будівельну галузь і будівлі як найбільш енергоємний сектор економіки та "зелене" будівництво як інноваційний вид будівництва. Окрема увага приділена питанню енергетичної ефективності будівель та її зв'язку із "зеленим" будівництвом. Проаналізовано політику ЄС щодо реконструкції, екологізації, енергетичної ефективності будівель та створення "зелених" будівель: сучасний стан і плани на майбутнє. Опрацьовано керівні принципи ЄС щодо будівництва. Розглянуто дефініції: "енергоефективність", "енергозбереження", "будівля" та "енергоефективність будівлі". Розглянуто чинники, що впливають на рівень споживання енергії в будівлі, та структуру енерговитрат будівлі. Проаналізовано та узагальнено різновиди будинків залежно від кількості споживаної енергії. Проаналізовано політику України щодо реконструкції, екологізації, енергетичної ефективності будівель та створення "зелених" будівель: сучасний стан і плани на майбутнє.

Buildings in the EU account for 40 % of energy consumption and 36 % of greenhouse gas emissions. 75 % of existing buildings in the EU are inefficient and will require energy renovation on a large scale. These data are shocking and indicate that reducing energy consumptions of buildings plays a key role in achieving climate and energy targets. In general, the construction industry has one of the decisive values in achieving the above goals not only in Europe but also in the whole world and Ukraine in particular. Technological development and innovation have a significant impact on the construction services market and shape trends and trends of the construction market. The introduction of technologies and tools of green building in this area can contribute to the energy efficiency of buildings, reduce energy poverty, improve the quality of health, people's lives and indoor comfort, create green jobs, etc. Modernization of the existing buildings stock with high energy and resource consumption and the construction of new green buildings can achieve significant resource savings. Currently, green changes are necessary both in the construction industry and in the national economy in general.

Construction industry and buildings as the most energy-intensive sector of the economy and green building as an innovative type of construction have been considered in the article. Special attention is paid to the issue of energy efficiency of buildings and its connection with green building. The EU policy on reconstruction, greening, energy efficiency of buildings and the creation of green buildings has been analyzed: the current state and plans for the future. The EU guiding principles on construction have been analyzed. The definitions "energy efficiency," "energy saving," "building" and "energy efficiency of the building" have been considered. The factors affecting the level of energy consumption in the building and the structure of the energy loss of the building have been considered. Types of houses depending on the amount of energy consumed have been analyzed and summarized. Ukraine's policy on reconstruction, greening, energy efficiency of buildings and creation of green buildings have been analyzed: current state and plans for the future.

Ключові слова: екологізація, екологоорієнтована економіка, енергозбереження, енергетична бідність, житловий фонд, кліматичні та енергетичні цілі, реновація будівель.

Key words: greening, eco-friendly economy, energy saving, energy poverty, housing stock, climate and energy targets, renovation of buildings.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Створення комфортного середовища для проживання населення — це один із ключових напрямів розвитку сталого регіонального розвитку сьогодні. Сучасний стан і тенденції розвитку економіки вказують на наявність суттєвих і складних проблем, спричинених застарілістю житлового фонду, енергозатратністю будівель, що своєю чергою спонукає до пошуку заходів, які могли б допомогти ефективно скоротити енергоспоживання та стимулювали використання при будівництві екологічно безпечних матеріалів, техніки, устаткування тощо, що відповідають вимогам екологічних стандартів.

Екологічний аспект стає одним із важливих складників у всіх галузях промисловості, і будівельна галузь тут не є винятком. Екологізація економіки сприяє залученню сучасних технологій і зарубіжних інвестицій, створенню "зелених" робочих місць, ресурсозбереженню, зменшенню негативного впливу на навколишнє природне середовище тощо. Процес екологізації економіки має два виміри: екологічна модернізація економіки та формування нових "зелених галузей" економіки.

Необхідність переходу до екологоорієнтованої економіки регіонів України, яка включає підвищення якості послуг, раціональне спожи-

вання ресурсів, енергоефективність, рециклізацію та належне поводження з відходами, орієнтацію на соціальні потреби та забезпеченість житлом із підвищеним добробутом та якістю життя населення України, тісно пов'язана з будівельною галуззю, одне з ключових завдань якої — створення належних умов для проживання населення з мінімізацією негативного впливу на довкілля.

Сьогодні будівельні компанії повинні впроваджувати і використовувати екологічно безпечні технології та матеріали, щоб максимально знизити шкідливий вплив на навколишнє природне середовище в процесі будівництва та експлуатації об'єктів. До того ж будівництво і житлово-комунальне господарство є найбільш енергоємним сектором нашої економіки. Тому впровадження новітніх технологій будівництва є не тільки важливим та актуальним, а навіть необхідним кроком.

Енергетична криза 70-х років минулого століття стала поштовхом до активного обговорення енергозбереження та енергоефективності в будівництві.

Необхідність економії енергії та зменшення навантаження на довкілля призвела до появи концепції "зеленого" будівництва. Цей різновид будівництва має великий потенціал для економічного та екологічного розвитку

будівельної галузі. "Зелені" будівлі можуть мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище, зберегти природні ресурси та здоров'я людей. Реалізація "зелених" проєктів здатна сприяти енергетичній та економічній незалежності країни. "Зеленим" будівлям віддають перевагу провідні світові інвестори, а інновації та підвищення енергоефективності здатні забезпечити стійкий економічний розвиток.

В останні роки зростає інтерес до енергоефективності як чинника зменшення викидів вуглецю, обмеження споживання енергії, покращення енергетичних характеристик будівель і зменшення споживання енергії в них.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

"Зелене" будівництво зорієнтоване на розв'язання екологічних, економічних і соціальних проблем, створення сприятливих умов для покращення рівня життя населення.

Питанням розвитку, впровадження та формування концепції та ринку цього виду будівництва присвячували та присвячують свої наукові роботи такі вчені, як Т.І. Кривомаз, А.М. Савченко, Ю.В. Орловська, М.С. Вовк, В.С. Чала, С.О. Мащенко, Р.А. Алієв, О.А. Білик, Є.С. Орловський, К.В. Гончарова, К.В. Дригола, І.Ю. Потапова, Л.Г. Саркісян, Т.Ф. Яковина, Т. Ткаченко, О.В. Балуєва, О.М. Волк, М.В. Шашко, М.М. Данилюк, М.В. Дмитришин, Г. Фаренюк та інші.

Крім того, "зелене" будівництво спрямоване на скорочення використання енергетичних ресурсів та використання нетрадиційних, відновлюваних і вторинних енергетичних ресурсів. Оскільки економіка України є однією з найбільш енергоємних, то енергоефективність як була, так і залишається актуальною для нашої держави. І це ще більш підкреслює важливість і необхідність дослідження зазначеної теми.

Уже не перший рік впроваджується в Україні політика енергоефективності й енергозбереження. Незважаючи на війну в країні, ці процеси не зупинилися. У нашій державі за останні роки було прийнято низку законодавчих і нормативно-правових документів, які спрямовані на впровадження інноваційних енергоефективних технологій і заходів із метою енергозбереження в будівельній сфері.

Питання енергоефективності в будівництві вивчалися і вивчаються такими вченими, як: Г.Г. Фаренюк, Л.С. Іванова, О.В. Комеліна, С.А. Щербініна, Т.М. Завора, Ю.В. Орловська та ін.

Але, на жаль, рівень проінформованості та готовності населення України щодо впровадження інноваційних енергоощадних технологій, зокрема в житловому секторі, досі є незначним.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є визначення ролі та значення енергоефективності як ключового чинника "зеленого" будівництва в наявних і майбутніх будівлях із метою досягнення кліматичних та енергетичних цілей.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретично-інформаційною основою дослідження були роботи вчених у сфері вдосконалення будівництва в контексті збалансованого розвитку, наукові матеріали, що присвячені збереженню та відновленню довкілля, раціональному споживанню енергоресурсів, впровадженню інноваційних технік і технологій, використанню альтернативних і відновлювальних джерел енергії, вітчизняне та європейське нормативно-правове забезпечення, дані Державної служби статистики України щодо стану житлового фонду України, інформаційні ресурси мережі "Інтернет" тощо.

Було використано такі методи дослідження: науково-теоретичний, монографічний, системно-структурний, абстрактно-логічний, графічний і табличний та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Будівельний сектор має одне з вирішальних значень у досягненні енергетичних та кліматичних цілей. Будівлі спричиняють понад третину викидів парникових газів у ЄС. Зменшення викидів — або за рахунок підвищення енергоефективності, або за рахунок скорочення споживання енергії — має вирішальне значення для досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року [1].

У грудні 2019 року Європейська комісія оголосила Європейський "зелений" курс (ЄЗК) (англ. the European Green Deal) [2] як стратегію досягнення кліматичної нейтральності в ЄС до 2050 року. Ключовими напрямками ЄЗК є чиста енергія, кліматична дія, будівництво та реновація, стійка промисловість, стійка мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорозмаїття, стійка аграрна політика.

Зважаючи на те, що досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року буде більш складним для деяких держав і регіонів, ніж для інших, оскільки вони більш залежні від викопного палива або мають вуглецеві галузі, ЄС

запровадив Механізм справедливого переходу (МСП) (англ. The Just Transition Mechanism) [3] для підтримки регіонів, які потребують більших інвестицій для досягнення цілей. МСП спрямований, зокрема, на покращення енергоефективності будівель; залучення інвестицій у боротьбу з енергетичною бідністю; полегшення доступу до чистої, доступної та безпечної енергії; перехід до низьковуглецевої економіки; створення "зелених" робочих місць; створення додаткових потужностей відновлювальних джерел енергії; покращення енергетичної інфраструктури, централізованого теплопостачання та транспортних мереж тощо.

У 2020 році Єврокомісія представила стратегію "Реноваційна хвиля для Європи — екологізація наших будівель, створення робочих місць, поліпшення життя" (англ. A Renovation Wave for Europe — Greening our buildings, creating jobs, improving lives) [4] в рамках Європейської "зеленої" угоди з метою стимулювання відновлення економіки та створення "зелених" будівель. Стратегія спрямована на подвоєння щорічних темпів оновлення будівель упродовж наступних 10 років. Крім скорочення викидів, реконструкція поліпшить якість життя людей, які живуть у будівлях та користуються ними, а також має створити багато додаткових "зелених" робочих місць у будівельному секторі. Реконструкція будівель може зіграти важливу роль у відновленні економіки Європи після пандемії COVID-19. 11 червня 2021 року Європейська рада схвалила стратегію A Renovation Wave for Europe — Greening our buildings, creating jobs, improving lives.

14 липня 2021 року Європейська комісія представила програму боротьби зі зміною клімату Fit for 55, метою якої є досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та перетворення Європи на перший у світі кліматично нейтральний континент. Програма Fit for 55 включає набір пропозицій щодо перегляду та оновлення законодавства ЄС та впровадження нових ініціатив із метою забезпечення відповідності політики ЄС кліматичним цілям, узгодженим Радою та Європейським парламентом. Пропозиції стосуються багатьох галузей, таких як: енергетика, промисловість, транспорт, сільське господарство та будівництво [5].

У травні 2022 року Європейська комісія представила план REPowerEU [6] — її відповідь на труднощі і порушення глобального енергетичного ринку, спричинені вторгненням Росії в Україну. Існує подвійна термінова необхідність трансформувати енергетичну систему Європи: припинення залежності ЄС від ро-

сійського викопного палива, котре використовується як економічна і політична зброя і коштувало європейським платникам податків майже 100 мільярдів євро на рік, а також подолання кліматичної кризи. Виступаючи як Союз, Європа може швидше припинити свою залежність від російського викопного палива. 85 % європейців вважають, що ЄС повинен якомога швидше зменшити свою залежність від російського газу і нафти, щоб підтримати Україну. Заходи з плану REPowerEU допоможуть втілити ці далекосяжні наміри шляхом економії енергії, диверсифікації енергопостачання та прискореного впровадження відновлюваних джерел енергії для заміни викопного палива в житлових будинках, у промисловості та виробництві електроенергії [7].

Крім того, Європейська комісія також запустила низку ініціатив, таких як "Новий європейський Баухауз" (англ. The New European Bauhaus), ініціатива BUILD UP тощо, з метою побудувати стале та інклюзивне майбутнє.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо сказати, що ЄС приймає дійсно важливі рішення щодо екологізації будівель та будівельної галузі загалом.

Світові тренди розвитку будівництва диктують необхідність врахування в національній моделі існування будівельного ринку досвіду розвинених країн щодо запровадження та підтримки як інновацій, так і своєчасних та оперативних змін в управлінні сферою будівництва. Важливими елементами вже на найближчий час стануть врахування глобальних принципів розвитку сучасної економіки замкнутого циклу (циркуляційної), тобто такої, що заснована на відновленні та раціональному споживанні ресурсів протягом усього життєвого циклу існування об'єкта виробництва. Україні як державі, що планує приєднатися до Європейського Союзу, необхідно враховувати положення ЄЗК, зокрема, й у будівництві [8, с. 42]. Як один із найбільших споживачів сировини та супутньої продукції, будівельна галузь відзначається вкрай неефективним використанням ресурсів та високими показниками генерації відходів (до 25—30 % від загального об'єму) у процесі виконання будівельних робіт. При цьому залишки матеріалів та будівельних виробів вкрай рідко мають повторне використання і потребують переробки та утилізації. Саме тому окрему увагу ЄЗК приділяє будівництву та реновації. Під час будівництва використовується багато невідновлюваних ресурсів, тож план зосереджений на сприянні використанню енергоефективних методів будівництва, таких як

кліматичні будівлі, посилення цифровізації та дотримання правил щодо енергетичної ефективності будівель. Реновація житла також відбуватиметься з метою зменшення вартості рахунків за електроенергію для тих, хто менш спроможний фінансувати ці витрати. Зафіксовано прагнення по-троїти швидкість ремонту всіх будівель, щоб зменшити забруднення, що відбувається під час цих процесів [8, с. 46].

Керівні принципи в ЄС щодо будівництва подані на рис. 1.

Упровадження ЄЗК для України має широкі перспективи для ефективної роботи багатьох секторів економіки, включно з енергетикою, транспортом, енергоефективністю, ресурсоефективним будівництвом та реконструкцією будівель, енергоефективністю теплопостачання [9, с. 4].

Для реалізації ЄЗК в Україні існує необхідність переглянути політику щодо енергопостачання, зокрема, у будівництві, збільшити стале використання ресурсів, спрямувати зусилля на розвиток циркулярної економіки.

Нині негативні наслідки від збільшення споживання енергії є очевидними.

У більшості розвинених країн боротьба зі зміною клімату вже є мейнстрімом. Проблема глобального потепління, спричиненого викидами діоксиду вуглецю, знайшла своє відображення ще у 2015 році, коли 196 країн приєдналися до консенсусного документа "Паризька угода" [10], що впроваджує різні заходи зі зменшення викидів CO₂ з 2020 року. Україна зобов'язалася скоротити свої викиди парникових газів на 40 % до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року.

Енергоефективність — це один із найефективніших способів зменшити викиди парникових газів, зберегти навколишнє середовище та покращити здоров'я людей і загальну якість їх життя.

Крім того, енергоефективність та енергозбереження напряму чи опосередковано сприятимуть досягненню Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року [11], зобов'язання щодо досягнення яких узяла на себе й Україна.

Отже, можна вважати, що сьогодні енергоефективність та енергозбереження є ключовими інструментами сталого розвитку, які взаємопов'язані між собою.

Рис. 1. Керівні принципи в ЄС щодо будівництва

Джерело: сформовано на основі [8, с. 46].

Згідно з Директивою 2012/27/ЄС "Про енергоефективність" [12], "енергоефективність означає співвідношення між вихідною кількістю отриманих результатів діяльності (продуктивності), послуг, товарів або енергії та вхідною спожитою енергією".

Відповідно до Закону України "Про енергетичну ефективність" [13], "енергетична ефективність — кількісне співвідношення між роботою, послугами, товарами або енергією на виході та витраченою енергією на вході".

За Законом України "Про енергозбереження" [14], "енергозбереження — діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів у національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів".

За матеріалами Директиви 2010/31/ЄС "Про енергетичну ефективність будівель" [15], "будівля означає покриту дахом споруду, що має стіни, в якій для керування мікрокліматом у приміщеннях використовують енергію".

Згідно із Законом України "Про енергетичну ефективність будівель" [16], "будівля — різновид наземної споруди, пов'язаної фундаментом із землею (грунтом), що складається з не-

Рис. 2. Чинники, що впливають на рівень споживання енергії в будівлі

Джерело: [17, с. 9].

сучих та огорожувальних сполучених (несучо-огорожувальних) конструкцій, які утворюють приміщення, інженерних систем та в якій використовується енергія з метою створення належних умов проживання та/або життєдіяльності людей, а енергетична ефективність будівлі — властивість будівлі, що характеризується кількістю енергії, необхідної для створення належних умов проживання та/або життєдіяльності людей у такій будівлі", а "енергетична ефективність будівлі — властивість будівлі, що характеризується кількістю енергії, необхідної для створення належних умов проживання та/або життєдіяльності людей у такій будівлі".

Рівень споживання залежить від великої кількості факторів. На рис. 2 схематично зображені чинники, що впливають на рівень споживання енергії в будівлі.

У світовій практиці сформувалась низка визначень будинків залежно від кількості енергії, що використовується в них (табл. 1).

Трансформація "зеленого" будівництва пройшла шлях від будівель із низьким споживанням енергії — не більше 60 кВт·год/(м²·рік) — через "пасивні" будинки — не більше 15 кВт·год/(м²·рік) — до будівель "нульової енергії" — 0 кВт·год/(м²·рік) — та

будинків "плюсової енергії" або "активних будинків". Останні — це будівлі, які за допомогою встановленого інженерного обладнання: сонячних батарей, колекторів, теплових насосів, рекуператорів, ґрунтових теплообмін-

Таблиця 1. Різновиди будинків залежно від кількості споживаної енергії

№ з/п	Різнovid	Пояснення
1.	- Старі будинки (будівлі побудовані до 1970-х років)	Будівлі, які потребують для свого опалення орієнтовно 300 кВт·год/(м²·рік).
2.	Нові будинки (ті, що були збудовані до 2000 року)	Будівлі, які потребують для свого опалення орієнтовно 150 кВт·год/(м²·рік).
3.	Будинки з низьким споживанням енергії (впроваджено з 2002 р.)	Будівлі, які потребують для свого опалення від 50 до 60 кВт·год/(м²·рік).
4.	«Пасивні» будинки	Будівлі, для яких тепловий комфорт можна досягти виключно шляхом нагрівання або охолодження свіжої повітряної маси, яка необхідна для досягнення достатніх умов якості повітря в приміщенні без необхідності додаткової рециркуляції повітря. Є цілісною концепцією зі створення енергоефективних, комфортних, доступних та екологічних будівель з дотриманням чітко визначених кількісних показників. Річне енергоспоживання для таких будівель встановлено на рівні не більше 15 кВт·год/(м²·рік).
5.	Мультикомфортні будинки	Будинки, що запропоновані корпорацією Saint-Gobain. Крім базових енергетичних стандартів «пасивного» будинку, передбачають досягнення високого рівня комфорту завдяки гарній акустиці, оптимальному освітленню, якості повітря, пожежній безпеці та екологічності.
6.	Будинки нульової енергії (zero net energy (ZNE) building, net-zero energy building (NZE), net zero building (NZB))	Будинки з нульовим енергетичним балансом протягом року, який може досягатись шляхом сезонного накопичення та перерозподілу енергії різними архітектурно-конструктивними та інженерними методами. Нульовий річний баланс протягом року визначається через розрахунок отриманої та витраченої кількості енергії, чи викидів CO ₂ або вартості отриманої та використаної енергії.
7.	Будинки плюсової енергії	Будинки, в яких отримується енергії більше, ніж будівлі потребують протягом року. Для цього може застосовуватись комплекс інженерного обладнання, зокрема геліоколектори, теплові насоси, вітрогенератори.

Джерело: сформовано на основі [18].

Рис. 3. Основні акти законодавства ЄС щодо енергетичної ефективності будівель

Джерело: сформовано на основі [12; 15].

ників тощо — виробляють більше енергії, ніж самі споживають [19].

Відтоді, як Україна підписала Угоду про Асоціацію з ЄС [20], стала членом Енергетичного Співтовариства і приєдналася до Концепції та Цілей сталого розвитку ООН, вона взяла на себе цілу низку міжнародних зобов'язань щодо впровадження реформ енергоефективності. Основою щодо створення системи енергоефективності будівель у нашій країні є імплементація Директив ЄС, а саме Директиви 2012/27/ЄС [12] та Директиви 2010/31/ЄС [15] (рис. 3).

Разом директиви просувають політику, яка допоможе:

- досягти високоенергоефективного та декарбонізованого будівельного фонду до 2050 року;

- створити стабільне середовище для прийняття інвестиційних рішень;

- споживачам і підприємствам робити більш обґрунтований вибір для економії енергії та грошей [21].

Обидві директиви були змінені в 2018 і 2019 роках у рамках 4-го Енергопакету "Чиста енергія для всіх європейців" [22]. Директива про внесення змін до Директиви про енергетичну ефективність будівель (2018/844/ЄС) [23] ввела нові елементи та надіслала сильний політичний сигнал щодо зобов'язань ЄС модернізувати будівельний сектор у світлі технологічних удосконалень і збільшити кількість ремонтів будівель.

Упровадження європейських стандартів та інструментів у сфері енергоефективності — одна зі складових повноцінної інтеграції України до ЄС.

Загалом в Україні на енергоспоживання в будівлях припадає близько 40 % кінцевої енергії, зокрема 31,7 % — на сектор житлових будинків. Понад 80 % будівель збудовані в Україні до 1991 року та не відповідають сучасним вимогам з енергоефективності (рис. 4). Середній питомий показник енергоспоживання будівлями становить близько 194 кВт·год/м², перевищуючи відповідні показники європейських країн на 30—50 %. Більша частина тепла в будівлях втрачається через огорожувальні конструкції, що мають низькі теплоізоляційні характеристики, а також через застарілість, зношеність інженерних систем та неефективність їх використання. У період 2008—2016 рр. у країнах ЄС обсяг енергоспоживання в будівлях постійно зменшувався, зокрема за рахунок підвищення енергоефективності. У 2021 році Європейська комісія поставила за ціль збільшити щонайменше у 2 рази темпи реновації будівель або до 3 % щороку. Темпи термомодернізації будівель в Україні набагато нижчі за поточний показник у ЄС. У переважній більшості енергоефективні заходи мають фрагментарний характер і не забезпечують відповідності будівель чинним мінімальним вимогам з енергоефективності. Разом з тим має місце невідповідність національних вимог як новим викликам щодо енергетичної безпеки та загальній макроекономічній ситуації внаслідок російської агресії (збройної та гібридної), так і загальноєвропейським трендам. З урахуванням масштабів руйнувань, відбудова пошкоджених будівель і подальше будівництво нових будівель повинно здійснюватися щонайменше відповідно до нових європейських стандартів енергоефективного будівництва [24, с. 114—115].

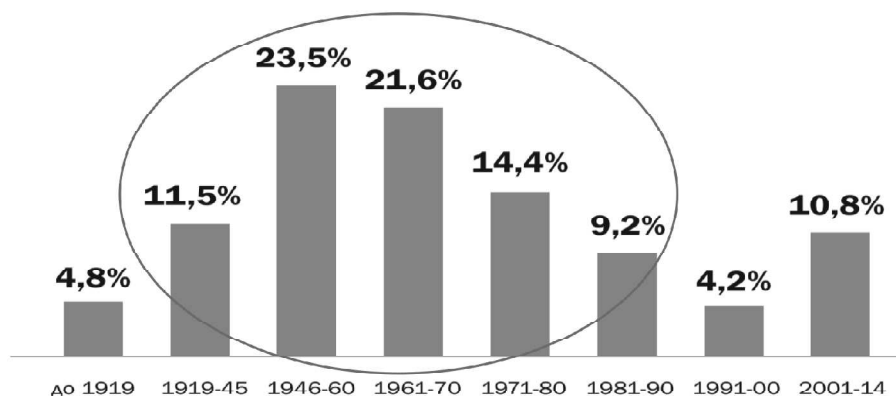

Рис. 4. Розподіл житлових будинків за роками побудови

Джерело: інформація Державної служби статистики України.

Будинки — це найбільший сектор національної економіки з погляду енергоспоживання, за яким ідуть промисловість і транспорт. Якщо в індустріальному секторі споживання енергії із часом зменшується (підприємства хоч і поступово, але впроваджують енергоефективні технології), то в житловому нічого не змінюється [25, с. 5]. Крім того, значний відсоток енергії будівля втрачає через глухі і світлопрозорі огорожувальні конструкції та кровлю (рис. 5).

В Україні рівень енергоспоживання є надзвичайно високим у порівнянні з країнами ЄС. В останні роки пріоритетним сектором для енергоефективності в Україні були житлові будинки, що обумовлено одним із найбільших економічних потенціалів (потенціал скорочення споживання енергії житловими будинками може складати близько 9 млн тне та 3 млрд євро щорічно) та соціальною необхідністю через підвищення тарифів на комунальні послуги.

Рис. 5. Структура енерговтрат будівлі

Джерело: [26, с. 59].

Тому в цьому секторі активно створюються передумови та механізми впровадження енергоефективності [27, с. 5].

В Україні законодавчу базу з енергоефективного регулювання було започатковано ще у 1994 році, коли прийняли Закон України "Про енергозбереження" [14]. Саме він "визначав правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України, а також для громадян".

Станом на сьогодні в Україні розроблено низку законодавчих і нормативно-правових актів, які регулюють питання сфери енергоефективності та, зокрема, енергоефективності будівель. Ті з них, що відіграють ключову роль, представлені на рис. 6.

У червні 2017 року Верховна Рада прийняла Закон "Про Фонд енергоефективності" [28]. Відповідно до цього закону, "Фонд енергоефективності утворюється з метою підтримки ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів стимулювання і підтримки здійснення заходів з підвищення рівня енергетичної ефективності будівель та енергозбереження, зокрема в житловому секторі, з урахуванням національного плану щодо енергетичної ефективності, зменшення викидів двоокису вуглецю з метою виконання Паризької угоди, впровадження *acquis communautaire* Європейського Союзу та Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері енергоефективності".

Згідно з поточною редакцією Закону "Про Фонд енергоефективності", "за рішенням Кабінету Міністрів України Фонд може здійснювати діяльність з реалізації інших програм у житловому секторі, у тому числі пов'язаних з відновленням будівель, зруйнованих та/або по-

Рис. 6. Законодавча база у сфері енергоефективності та енергоефективності будівель

Джерело: сформовано авторами.

шкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України".

Також у 2017 році було прийнято Закон України "Про енергетичну ефективність будівель" [16]. Цей Закон "визначає правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель і спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях". Він "регулює відносини, що виникають у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель, з метою підвищення рівня енергетичної ефективності будівель з урахуванням місцевих кліматичних умов та забезпечення належних умов для проживання та/або життєдіяльності людей у таких будівлях".

З метою посилення енергетичної безпеки України 21 жовтня 2021 року прийнято Закон України "Про енергетичну ефективність" [13], який значною мірою узгоджується з Директивою ЄС 2012/27/ЄС. Його прийнято "на виконання зобов'язань України за Договором про заснування Енергетичного Співтовариства та Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони". Крім того, Закон спрямований на імплементацію *acquis communautaire* (в тому числі, але не виключно, акти законодавства) Європейського Союзу у сфері енергетичної ефективності. Він "регулює відносини, що виникають у сфері забезпечення енергетичної ефективності, та спрямований на посилення енергетичної безпе-

ки, скорочення енергетичної бідності, сталий економічний розвиток, збереження первинних енергетичних ресурсів та скорочення викидів парникових газів".

У липні 2022 року Верховна Рада України прийняла України прийняла Закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо створення умов для запровадження комплексної термомодернізації будівель" [29] на посилення енергоефективних заходів та термомодернізації будівель. Документ вносить зміни до Законів "Про енергетичну ефективність будівель", "Про Фонд енергоефективності" та деяких інших законів, які регулюють сферу енергетичної ефективності будівель з урахуванням вимог та досвіду країн ЄС. Закон входить у "пакет" трьох ініціатив, серед яких законопроекти № 7282 (комплексний план відновлення областей), № 7398 (громадянська безпека у містобудуванні) та № 6485 (будівництво нового енергоефективного житла), покликаних забезпечити системний підхід до відновлення міст, які постраждали внаслідок війни Росії проти України.

Україна є ключовою країною для європейської та світової енергетичної безпеки. Втручання Росії в Україну змусило її докорінно змінити свою минулу залежність від імпорту енергоносіїв з Росії. Оскільки вторгнення триває, Україна зосереджена на відстеженні масштабних збоїв у постачанні електроенергії та активно працює над відновленням електроенергії та опалення для цивільного населення. Також ведеться робота над складанням амбіт-

ного плану відновлення та реконструкції країни з акцентом на енергетичну безпеку. У середньостроковій перспективі енергетична стратегія України залишається зосередженою на європейській інтеграції, водночас вона спрямована на створення енергетичної системи, яка готова до нульових викидів парникових газів у майбутнього [30].

Переваги "зелених" будівель численні та різноманітні, але одна з найважливіших — зменшення споживання енергії. І хоча "зелене" будівництво є порівняно новим, воно достатньо швидко розвивається та набуває популярності в усьому світі. Однією з причин цього є людська діяльність, що призвела до серйозного погіршення екологічної ситуації на Землі. Постійні шкідливі викиди, забруднення атмосфери, використання небезпечних матеріалів і шкідливих речовин, нераціональне використання ресурсів, особливо енергетичних, — все це негативно впливає на довкілля та життя людей. Концепція "зеленого" будівництва спрямована на скорочення використання енергетичних ресурсів та використання нетрадиційних, відновлюваних і вторинних енергетичних ресурсів. Оскільки економіка України є однією з найбільш енергоємних, то енергоефективність як була, так і залишається актуальною для нашої держави. Тому "зелене" будівництво може стати важливим чинником розвитку інфраструктури. Процес здійснення такого будівництва на кожному етапі зведення будівлі або споруди повинен бути доцільним, з використанням екологічно безпечних матеріалів, відповідати цільовому призначенню будівлі або споруди. Тому надзвичайно важливими та актуальними є технічні рішення, що забезпечують екологічність будівель. У процесі вибору екологічних матеріалів та енергетично вигідних конструкцій особливу увагу слід приділяти теплоізоляції будівлі, герметизації дверей і вікон, використанню сонячної енергії, дотриманню належної якості повітря, збереженню тепла тощо.

Незважаючи на необхідність "зелених" змін у національній економіці та в будівельній галузі, відповідно до вимог ЄС та ООН, ринок "зеленого" будівництва в Україні знаходиться на початковому етапі, оскільки досі ще не розроблено відповідної законодавчої та нормативно-правової бази, національних "зелених" стандартів, державних програм підтримки "зелених" інвестицій, мережі підтримуючих структур, науково-дослідних розробок і рекомендацій у цій галузі тощо. Крім того, будівництву "зелених" будівель також перешкоджають

складне економічне й політичне становище, менталітет і низька проінформованість населення.

Пандемія COVID-19 підвищила увагу до житла, яке стало місцем дистанційної роботи, центром навчання, самозайнятості, громадської діяльності. Будівлі лікарень зазнали перевантаження, офіси налаштувалися на соціальне дистанціювання. Виник запит на новий енергетичний і ресурсний профіль будівель, їх переосмислення, можливість адаптування до потреб "зеленого" та цифрового суспільства і підтримки економічного відновлення [31, с. 9].

Військова агресія Російської Федерації із масовим руйнуванням будівель створила запит на відбудову та оновлення фонду будівель уже із урахуванням енергетичної безпеки та необхідності максимального скорочення споживання енергоресурсів, і в першу чергу підвищенням енергоефективності [31, с. 10].

Для Росії, яка розпочала проти України 24 лютого 2024 року повномасштабну війну, енергія залишається основною зброєю і засобом шантажу всього світу і України зокрема. Тому вже сьогодні головними умовами ефективного відновлення України та наближення її інтеграції в ЄС є висока енергоефективність із метою досягнення енергонезалежності та екологічності. І "зелене" будівництво варто розглядати тут як один із дієвих напрямів у досягненні цих цілей.

ВИСНОВКИ

Енергоефективність будівель впливає на економічну діяльність країни, зайнятість її населення, ціни й тарифи на енергетичні ресурси, добробут населення, соціальний розвиток, а також сприяє екологічній стійкості.

Україна вже зробила певні кроки у формуванні законодавчої та нормативно-правової бази у сфері енергоефективності, зокрема енергоефективного будівництва, прийнявши низку відповідних законів, які сприяють гармонізації нашого вітчизняного законодавства з європейським. Зараз дуже важливо — продовжувати роботу над удосконаленням національної законодавчої та нормативно-правової бази щодо забезпечення сталого функціонування будівельної галузі й гармонізації її з європейською, а також розробляти практичні й дієві механізми для впровадження "зеленого" будівництва, яке відіграє ключову роль у досягненні кліматичних та енергоефективних цілей.

"Зелене" будівництво сприятиме розвитку України на засадах екологічності, енергозбереження, альтернативної енергетики з метою

забезпечення раціонального використання природних ресурсів. Крім того, принципами цього виду будівництва передбачено використання екологічно безпечних матеріалів. Цей різновид будівництва можна розглядати як шлях до збалансованого майбутнього України, Європи та світу.

Література:

1. Infographic — Fit for 55: making buildings in the EU greener. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/fit-for-55-making-buildings-in-the-eu-greener/> (дата звернення: 28.11.2022).
2. European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (дата звернення: 12.12.2022).
3. The Just Transition Mechanism: making sure no-one is left behind. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_39 (дата звернення: 20.10.2022).
4. A Renovation Wave for Europe — greening our buildings, creating jobs, improving lives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0662> (дата звернення: 17.10.2022).
5. Fit for 55. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/#what> (дата звернення: 17.10.2022).
6. REPowerEU Plan. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN&qid=-1653033742483> (дата звернення: 17.10.2022).
7. REPowerEU: План стрімкого зниження залежності від російського викопного палива і швидкого просування "зеленого переходу". URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/IP_22_3131 (дата звернення: 11.10.2022).
8. Барзилович Д., Лагунова І., Середюк С., Дмитрук О. Зелена книга "Системний перегляд якості державного регулювання. Взаємодія учасників ринку будівництва в розрізі життєвого циклу будівель та споруд". Редакційна рада: Дорогань О., Барингольц Т., Кобець Р. BRDO: Офіс ефективного регулювання, серпень 2022. 85 с. URL: [https://cdn.regulation.gov.ua/c0/c5/2e/30/regulation.gov.ua_%D0%97%D0%9A%20%D0%91%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20\(5\).pdf](https://cdn.regulation.gov.ua/c0/c5/2e/30/regulation.gov.ua_%D0%97%D0%9A%20%D0%91%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20(5).pdf) (дата звернення: 22.11.2022).
9. Європейський зелений курс і кліматична політика України: аналіт. доп. / [С. П. Іванюта, Л. М. Якушенко]; за заг. ред. А. Ю. Сменковського. Київ: НІСД, 2022. 95 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.12>
10. Паризька угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161/ed20151212#Text (дата звернення: 22.11.2022).
11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 20.02.2023).
12. Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/27/ЄС від 25 жовтня 2012 року про енергоефективність, внесення змін до директив 2009/125/ЄС і 2010/30/ЄС та про скасування директив 2004/8/ЄС і 2006/32/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_017-12#Text (дата звернення: 15.05.2023).
13. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21.10.2021 р. № 1818-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 2. Ст. 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20/ed20211021#Text> (дата звернення: 15.05.2023).
14. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.94 р. № 75/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 30. Ст. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80/ed20211113#Text> (дата звернення: 15.05.2023).
15. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/31/ЄС від 19 травня 2010 року про енергетичні характеристики будівель (нова редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-10#Text (дата звернення: 15.05.2023).
16. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 р. № 2118-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 33. Ст. 359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text> (дата звернення: 15.05.2023).
17. Базовий рівень споживання енергії громадськими будівлями. Роль базового рівня при проведенні енергетичної оцінки будівель та застосуванні механізму ЕСКО. Проект UNDP — GEF: "Усунення бар'єрів для сприяння інвестиціям в енергоефективність громадських будівель в малих і середніх містах України шляхом застосування механізму ЕСКО". Київ. 57 с. URL: <http://slavrada.gov.ua/uploads/File/invest-posibnyki/15.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).
18. Енергоефективність у будівлях. URL: <https://eeplatform.org.ua/vse-pro-energoefektivnist-v-ukrayini/budivli/> (дата звернення: 21.03.2023).
19. Ткаченко Т. Перспективи зеленого будівництва в майбутньому відновленні України. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15011> (дата звернення: 13.10.2022).

20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. № 984_011 від 21.03.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20140321#Text (дата звернення: 20.04.2022).

21. Energy performance of buildings directive. URL https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-efficiency/energy-efficient-buildings/energy-performance-buildings-directive_en (дата звернення: 31.01.2023).

22. Clean energy for all Europeans package. URL: https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans-package_en (дата звернення: 22.03.2023).

23. Directive (EU) 2018/844 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive 2010/31/EU on the energy performance of buildings and Directive 2012/27/EU on energy efficiency (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.-2018.156.01.0075.01.ENG (дата звернення: 22.02.2023).

24. Проект плану відновлення України: матеріали робочої групи "Будівництво, містобудування, модернізація міст та регіонів України". Національна рада з відновлення України від наслідків війни, липень 2022. 350 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/construction-urban-planning-modernization-of-cities-and-regions.pdf> (дата звернення: 22.10.2022).

25. Зелені будинки та іпотека. Інструментарій для інвесторів та забудовників житла. URL: <https://c2e2.unepdtu.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/12/ua-toolkit-residential-investors.pdf> (дата звернення: 01.10.2021).

26. Критерії для енергоефективних закупівель. Рекомендації щодо вимог з енергоефективності для закупівлі продукції державними органами / Берзіна С.В., Яреськовська І.І., Перминова С.Ю., Бузан Г.С., Ігнатенко А.В., Глущенко Р.О.; під загальною редакцією д.т.н., проф. Сергійчука О.В. Київ: ТОВ "Смарт Продакшн Компані", 2020. 138 с. URL: https://iem.org.ua/images/library/purchase_template_-18.02.2021_web.pdf (дата звернення: 01.10.2021).

27. Система енергоефективності в Україні: проект до обговорення. GIZ, 30 липня 2018 року. 81 с. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/GIZ-brochure.pdf?__cf_chl_tk=15OLoa4esHuyXgAMt.7-P8vIkOIldySotpRQogJb7gN4-1682422372-0-gaNycGzNDfs (дата звернення: 18.03.2023).

28. Про Фонд енергоефективності: Закон України від 08.06.2017 р. № 2095-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 32. Ст. 344. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19/ed20170-608#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

29. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення умов для запровадження комплексної термомодернізації будівель: Закон України від 09.07.2022 р. № 2392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2392-20#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

30. International Energy Agency. Ukraine. URL: <https://www.iea.org/countries/ukraine> (дата звернення: 15.05.2023).

31. Довгострокова стратегія термомодернізації будівель на період до 2050 року "Оновлені будівлі, енергонезалежність, висока якість життя, нові робочі місця" (проект). 59 с. URL: <https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskisty/rozkryadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-shvalennya-dovgostrokovoyi-strategiyi-termomodernizaciyi-budivel-na-period-do-2050-roku-tak-onczepczyi-zagalnoderzhavnoyi-ekonomichnoyi/> (дата звернення: 14.05.2023).

References:

1. The official website of the Council of the EU and the European Council (2022), "Infographic — Fit for 55: making buildings in the EU greener", available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/fit-for-55-making-buildings-in-the-eu-greener/> (Accessed 28 November 2022).

2. The official website of the European Union (2019), "European Green Deal", available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Accessed 12 December 2022).

3. The official website of the European Union (2020), "The Just Transition Mechanism: making sure no-one is left behind", available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_39 (Accessed 20 October 2022).

4. The official website of the European Union (2020), "A Renovation Wave for Europe — greening our buildings, creating jobs, improving lives", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0662> (Accessed 17 October 2022).

5. The official website of the Council of the EU and the European Council (2021), "Fit for 55", available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/#what> (Accessed 17 October 2022).

6. The official website of the European Union (2022), "REPowerEU Plan", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN&qid=1653033742483> (Accessed 17 October 2022).

7. The official website of the European Union (2022), "REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition", available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/IP_22_3131 (Accessed 11 October 2022).

8. Dorohan', O., Barynhol'ts, T., Kobets', R. (Eds.), Barzyl'ovych, D., Lahunova, I., Serediuk, S. and Dmytruk, O. (2022), Zelena knyha "Systemnyj perehliad iakosti derzhavnoho rehuliuвання. Vzaïemodiia uchasnykiv rynku budivnytstva v rozrizi zhyttievoho tsykladu budivel' ta sporud" [Green book "System review of the quality of state regulation. Interaction of participants in the construction market in terms of the life cycle of buildings and structures"], BRDO: Office for Effective Regulation, available at: [https://cdn.regulation.gov.ua/c0/c5/2e/30/regulation.gov.ua_%D0%97%D0%9A%20%D0%91%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20\(5\).pdf](https://cdn.regulation.gov.ua/c0/c5/2e/30/regulation.gov.ua_%D0%97%D0%9A%20%D0%91%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20(5).pdf) (Accessed 22 November 2022).

9. Smenkovs'kyj, A.Yu. (Ed.), Ivaniuta, S.P. and Yakushenko L.M. (2022), Yevropejs'kyj zelenyj kurs i klimatychna polityka Ukrainy: analit. dop. [European green course and climate policy of Ukraine: analytical report], NISS, Kyiv, Ukraine. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.12>

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "Paris Agreement", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61/ed20151212#Text (Accessed 22 November 2022).

11. President of Ukraine (2019), Decree "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (Accessed 20 February 2023).

12. European Parliament and of the Council (2021), "Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of October 25, 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EU and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EU and 2006/32/EU", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_017-12#Text (Accessed 15 May 2023).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "About energy efficiency", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20/ed20211021#Text> (Accessed 15 May 2023).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "About energy saving", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80/ed20211113#Text> (Accessed 15 May 2023).

15. European Parliament and of the Council (2018), "Directive of the European Parliament and Council 2010/31/EU of May 19, 2010 on the energy performance of buildings (recast)", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-10#Text (Accessed 15 May 2023).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About the energy efficiency of buildings", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text> (Accessed 15 May 2023).

17. UNDP — GEF (2019), Bazovyj riven' spozhyvannia enerhii hromads'kymy budivliamy. Rol' bazovoho rivnia pry provedenni enerhetychnoi otsinky budivel' ta zastosuvanni mekhanizmu ESKO. Proekt UNDP — GEF: "Usunennia bar'ieriv dlia spryïannia investytsiïam v enerhoefektyvnist' hromads'kykh budivel' v malykh i serednykh mistakh Ukrainy shliakhom zastosuvannia mekhanizmu ESKO" [Basic level of energy consumption by public buildings. The role of the basic level in the energy assessment of buildings and the application of the ESCO mechanism. UNDP — GEF project: "Elimination of barriers to promote investments in energy efficiency of public buildings in small and medium-sized cities of Ukraine by applying the ESCO mechanism"], Kyiv, Ukraine, available at: <http://slavrada.gov.ua/uploads/File/invest/posibnyki/15.pdf> (Accessed 21 March 2023).

18. Energy efficiency platform (2020), "Energy efficiency in buildings", available at: <https://eeplatform.org.ua/vse-pro-energoefektivnist-v-ukrayini/budivli/> (Accessed 21 March 2023).

19. Tkachenko, T. (2022), "Prospects of green construction in the future recovery of Ukraine", Perspektivy zelenoho budivnytstva v majbutn'omu vidnovlenni Ukrainy, available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15011> (Accessed 13 October 2022).

20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed-20140321#Text (Accessed 20 April 2022).

21. The official website of the European Union (2022), "Energy performance of buildings directive", available at: <https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-efficiency/energy-efficient->

buildings/energy-performance-buildings-directive_en (Accessed 31 January 2023).

22. The official website of the European Union (2022), "Clean energy for all Europeans package", available at: https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans-package_en (Accessed 22.03.2023).

23. The official website of the European Union (2018), "Directive (EU) 2018/844 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive 2010/31/EU on the energy performance of buildings and Directive 2012/27/EU on energy efficiency (Text with EEA relevance)", available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.156.-01.0075.01.ENG (Accessed 22 February 2023).

24. The Governmental Portal of Ukraine (2022), Proekt planu vidnovlennia Ukrainy: materialy robochoi hrupy "Budivnytstvo, misto-buduvannia, modernizatsiia mist ta rehioniv Ukrainy" [The project of the recovery plan of Ukraine: materials of the working group "Construction, urban planning, modernization of cities and regions of Ukraine"], National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War, Kyiv, Ukraine, available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/construction-urban-planning-modernization-of-cities-and-regions.pdf> (Accessed 22 October 2022).

25. Smarter Finance for Families (2020), "Green houses and mortgages. Toolkit for investors and housing developers", available at: <https://c2e2.unepdtu.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/12/ua-toolkit-residential-investors.pdf> (Accessed 01 October 2021).

26. Serhijchuk, O.V. (Ed.), Berzina, S.V., Yares'kov's'ka, I.I., Permynova, S.Yu., Buzan, H.S., Ihnatenko, A.V. and Hluschenko, R.O. (2020), Kryterii dlia enerhoefektyvnykh zakupivel'. Rekomendatsii schodo vymoh z enerhoefektyvnosti dlia zakupivli produktsii derzhavnymy orhanamy [Criteria for energy-efficient purchases. Recommendations on energy efficiency requirements for the purchase of products by state bodies], Smart Production Company LLC, Kyiv, Ukraine, available at: https://iem.org.ua/images/library/purchase_template_18.02.2021_web.pdf (Accessed 01 October 2021).

27. Ministry of Communities and Territories Development of Ukraine (2018), "Energy efficiency system in Ukraine: draft for discussion", available at: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/GIZ-brochure.pdf?__cf_chl_tk=15OLOa4esHuyXgAMt.7P8vIk-OI1dySotpRQogJb7gN4-1682422372-0-gaNyc-GzNdfs (Accessed 18 March 2023).

28. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About the Energy Efficiency Fund", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19/ed20170608#Text> (Accessed 15 May 2023).

29. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On amendments to certain laws of Ukraine regarding the creation of conditions for the introduction of complex thermal modernization of buildings", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2392-20#Text> (Accessed 15 May 2023).

30. International Energy Agency (2023), "Ukraine", available at: <https://www.iea.org/countries/ukraine> (Accessed 15 May 2023).

31. Ministry of Communities and Territories Development of Ukraine (2022), "Long-term strategy of thermal modernization of buildings for the period until 2050 "Renovated buildings, energy independence, high quality of life, new jobs" (project)", available at: <https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronnikonsultatsiyi-z-gromadskisty/proekt-rozporядzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayiny-proshvalennya-dovgostrokovoyi-strategiyi-termomodernizacziyi-budivel-na-period-do-2050-roku-ta-konczepczyi-zagalnoderzhavnoyi-ekonomichnoyi/> (Accessed 14 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 31.07.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 330.332

І. В. Левченко,

доктор філософії, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму,

Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7068-8320>

Г. І. Шарий,

д. е. н., професор, завідувач кафедри автомобільних доріг, геодезії та землеустрою

Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка" м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5098-2661>

А. С. Андріяш,

магістрант, Національний університет "Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, УкраїнаORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-0107-653X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.15.43

РИНОК ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРИВАБЛИВІСТЬ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

I. Levchenko,

PhD, Associate Professor of the Department of International Economic Relations and Tourism,

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

G. Shariy,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, National University

"Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

A. Andriyash,

Master's student, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

MARKET OF ORGANIC PRODUCTS OF UKRAINE AND ITS ATTRACTIVENESS FOR ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS

У статті розглянуто сутність поняття "органічна продукція" та представлено основні показники діяльності органічного ринку. Проаналізовано інфраструктуру органічного ринку, а саме основні канали збуту такі як: оптова, роздрібна торгівля, гуртова закупівля, державна закупівля, роздрібна торгівля, спеціалізовані магазини, інтернет продажі, індивідуальні (прямі) продажі. Продемонстровано стійку позитивну динаміку зростання площ сільгоспугідь, на яких ведеться сертифіковане органічне виробництво протягом останніх років та стабільне зростання як кількості операторів органічного ринку, так і рівня споживання органічної продукції в Україні. На основі аналізу та обробки інтернет джерел визначено, що основними країнами споживачами української органічної продукції являються: Нідерланди, США, Німеччина, Австрія, Велика Британія, Польща, Канада, Італія, Швейцарія. Визначено основні компанії-лідери у виробництві та експорті органічної продукції: "Arnika organic", "GALEKS — AGRO", ТОВ "Фірма Діамант ЛТД", що свідчить про привабливість органічного ринку України для іноземних інвесторів.

The article examines the essence of the concept of "organic products" and presents the main indicators of the organic market. The infrastructure of the organic market was analyzed, namely, the main sales channels such as: wholesale, retail, group purchase, state purchase, retail, specialized stores, internet sales, individual (direct) sales. An important limitation of the development of organic production is the high cost of logistics of organic products, the sale of which is concentrated in large cities. Remote regions where the production of organic products can be developed are unattractive to investors due to weak infrastructure, including transport and logistics. The work demonstrates the steady positive dynamics of the growth of the area of agricultural land on which certified organic production has been conducted in

recent years and the stable growth of both the number of organic market operators and the level of consumption of organic products in Ukraine. Based on the analysis and processing of Internet sources, it was determined that the following countries are the main consumers of Ukrainian organic products: Netherlands, USA, Germany, Austria, Great Britain, Poland, Canada, Italy, Switzerland. The main leading companies in the production and export of organic products were identified: "Arnika organic", "GALEKS — AGRO", LLC "Firma Diamant LTD". The main foreign investment projects for the development of the organic and agricultural market of Ukraine were considered: the Swiss-Ukrainian program "Development of trade with higher added value in the organic and dairy sectors of Ukraine"; German-Ukrainian cooperation project "German-Ukrainian cooperation in the field of organic agriculture"; United States of America USAID Credit Resources for Agricultural Producers project; German-Ukrainian cooperation project "Consulting Ukraine in agricultural trade issues — within the framework of the Full and Comprehensive Agreement on free trade between the EU and Ukraine"; Ukrainian business project — fruit and vegetable development; EU technical assistance project "Supporting the implementation of agri-food policy in Ukraine". Based on a detailed analysis of the domestic organic market, it was identified as a promising direction for further development and attraction of foreign investments.

Ключові слова: сільське господарство, органічна продукція, ринок, інвестиції, іноземні інвестиції.

Key words: agriculture, organic products, market, investments, foreign investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема залучення іноземних інвестицій в економіку України існує вже декілька десятиліть, зберігаючи свою актуальність та наукову значущість на сучасному етапі в умовах глобалізації. Прагнення до відкритості економіки, підвищення рівня національного виробництва та конкурентоспроможності, завоювання довіри на світовому ринку, участі у міжнародному фінансовому обміні зумовлює необхідність створення умов залучення іноземного капіталу. Розвиток багатьох пострадянських держав доводить, що поява зовнішніх стратегічних інвесторів, які бажають і здатні мобілізувати ресурси для реструктуризації підприємств (організацій), відіграло важливу роль для економічного зростання та розвитку цих країн. Іноземне інвестування особливо значуще для країн, що стали на шлях ринкових трансформацій. Приплив іноземних інвестицій сприяє високому попиту активи.

Інвестиції сприяють економічному зростанню країни, забезпечують сприятливий фінансовий клімат, а також є додатковим джерелом капіталовкладень у національне виробництво товарів та послуг. Іноземні інвестиції є відмінним додатковим джерелом фінансів, матеріальних цінностей та іншого майна, які сприяють оновленню та розширенню основного капіталу; здійсненню інвестиційних проектів та програм, що забезпечують зростання економічного добробуту, а також насичення вітчизняного ринку. Це спричиняє підвищення рівня кваліфікації співробітником, оскільки інвестиції спрямовані на конкретні цілі та об'єкти.

За рахунок цього ефективно використовуються нові технології, ринкові механізми, міжнародні контракти, відбувається підняття та розвиток виробництва, збільшення його потужностей та технологічного рівня.

Проблема інвестицій у нашій країні настільки гостра, передусім, тим, що у них можна нажити величезний стан, але боязнь втратити все вкладені кошти зупиняє будь-якого інвестора. Український ринок є одним із найпривабливіших для зарубіжних інвесторів, але й одним із найнепередбачуваніших і ризикових. У той час як інвестори орієнтуються, насамперед, на інвестиційний клімат України, який аналізується та оцінюється незалежними експертами та служить для вказівки на ефективність вкладень у тій чи іншій країні.

Проте залучення іноземного капіталу має значення для України як з погляду можливості значно збільшити реальні активи. Сьогодні важливим є той факт, що закордонні інвестори приносять із собою нову, вищу культуру бізнесу.

Сьогодні Україна перебуває у стані нестабільного економічного становища, цим вона пов'язує себе з необхідністю залучення іноземних інвестицій, створюють умови для побудови довгострокового цивілізованого суспільства з високим рівнем життя населення. Важко повірити, що лише одне закордонне інвестування здатне підняти економіку нашої країни. Однак мобілізація іноземних капіталовкладень здатна стимулювати розвиток та зростання внутрішнього інвестування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основні положення про іноземні інвестиції та їх значення для економіки широко представ-

лені в працях зарубіжних учених: класика політичної економії — Девіда Рікардо, одного із засновників класичної економії, англійця — Дж. С. Мілля, представників неокласичної теорії: Б. Оліна, Р. Нурксе, К. Іверсена. Серед Українських науковців вивченням проблеми залучення іноземних інвестицій також займалися велика кількість економістів. Внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів іноземних капіталовкладень зробили такі вчені як І.Б. Чичкало-Кондрацька, А.А. Буряк, С.В. Захарін, О.В. Федорчак, С.А. Дяченко та інші.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць та статей у галузі дослідження іноземних інвестицій, ця тема залишається недостатньо вивченою, особливо, щодо питання залучення іноземних інвестицій у виробництво органічної продукції.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження вивчити теоретичні основи іноземних інвестицій та особливості їх залучення у виробництво органічної продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Органічна продукція — це альтернатива традиційної, яка є екологічно чистою продукцією, вирощеною з урахуванням технологічних вимог органічного виробництва, що підтверджено відповідним маркуванням. Їй властива вища якість, ніж у традиційної продукції, отже, логічно, що органічна продукція має бути дорожчою за традиційну.

Ціна на органічні продукти в торгових мережах країн з ринком органічної продукції, що розвивається, часто сильно завищена. Якщо у розвинених країнах націнка в середньому становить 15—30%, то в країнах, що розвиваються, може досягати 200—300%. Як показує міжнародний досвід, інфраструктура ринку, через яку проходить органічна продукція, включає такі канали збуту як:

1. Оптова торгівля: оптові ринки; аукціони; біржі; експорт.
2. Роздрібна торгівля: торгові мережі (часто із створенням спеціалізованих відділів, полиць); спеціалізовані магазини; ринки; спеціалізовані ринки вихідного дня; прямі продажі на ринку, або безпосередньо з об'єкта; з місць виробництва (часто поєднується з агро-туризмом); інтернет магазини; поштове пересилання.
3. Держзакупівлі. У кожній країні процес формування та розвитку ринку органічної

сільськогосподарської продукції має свої специфічні риси. Це також відноситься і до каналів збуту. Вивчивши канали збуту української сертифікованої органічної продукції, можна відзначити таке.

4. Гуртова торгівля. В Україні відсутні органічні оптові ринки, аукціони та біржі. Переробні компанії та виробники демонструють низьку частку експорту від виробленої органічної продукції. Однією з основних причин цього є їхня неучасть у найрезультативніших каналах просування, таких як міжнародні органічні ярмарки та виставки. Таких виставок, щорічно у світі проводиться кілька десятків, можна виділити три основні заходи, на яких особливо важливо брати участь: Biofach, Німеччина. Світовий лідер серед виставкових заходів сектору органічного виробництва. Подія по праву вважається флагманом щодо впровадження інновацій: його програма висвітлюється близько 1200 представниками ЗМІ. Під патронажем IFOAM організаційний комітет виставки Biofach відбирає учасників відповідно до найсуворіших критеріїв, щоб гарантувати високу якість продукції. Понад 12 тисяч учасників, близько 50 тисяч відвідувачів.

Органік Маркетинг Форум, Польща. Це провідна виставка органічних продуктів та конференція для Центральної та Східної Європи, яка відіграє роль мосту між Східною та Західною Європою. Виробники, переробники, трейдери, роздрібні торговці, консультанти та експерти збираються разом, щоб знайти торгових партнерів для збуту своїх органічних продуктів, а також обговорити нові стратегії та тенденції на ринку органічних продуктів.

Natural Products Expo Asia, Гонконг. В Україні сертифікована органічна продукція, яка була експортована, реалізуються на ринку як традиційна. Виробники пояснюють це тим, що покупці слабо поінформовані про те, що є органічні продукти корисніші і їхня вартість повинна бути вищою і тому не бачать сенсу спеціально її виділяти, аби не знизити продажі, також причиною є недостатня розвиненість переробних компаній для кінцевого продукту для споживача. Складається тенденція до неспроможності виробників успішно реалізовувати свої маркетингові стратегії.

5. Роздрібна торгівля. В Україні налічується близько 20 магазинів органічної продукції, які реалізують продукти харчування, косметики, біодобавки, побутові засоби для догляду за будинком.

У торгових мережах, можна також зустріти спеціалізовані полиці органічних продуктів,

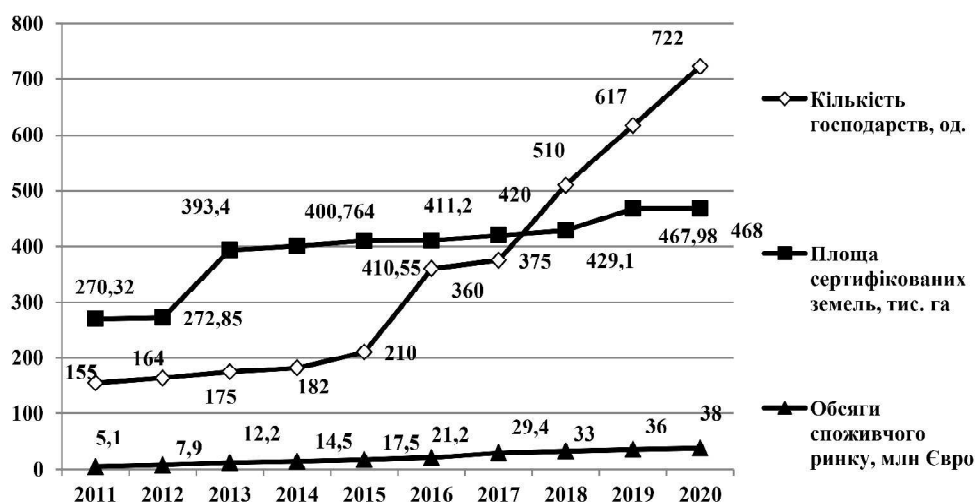

Рис. 1. Динаміка змін органічного ринку в Україні

Джерело: [2].

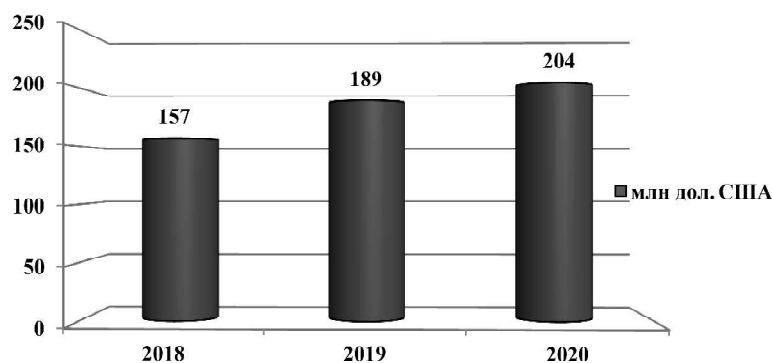

Рис. 2. Динаміка експорту органічної продукції в Україні 2018–2020 рік

Джерело: [2].

вони практично не виділяються. Продукти дитячого харчування реалізуються через аптеки міста.

6. Спеціалізовані магазини. У деяких містах України, наприклад: Полтава та Київ, починаючи з 2015 року, створюються спеціалізовані магазини, які реалізують органічну продукцію. В основному ці магазини розраховані на клієнтів преміум-класу і відрізняються високою ціною. Продукція, представлена на полицях цих магазинів, позиціонується як корисна для здоров'я. Якщо спочатку до асортименту входили екзотичні фрукти та ягоди, продукти яких не зустрічаються у звичайних торгових мережах, то зараз асортимент розширюється фермерською продукцією, яку вони відбирають за результатами лабораторних досліджень.

7. Інтернет-продажі. Практично всі продавці імпортованої продукції мають інтернет-магазини та здійснюють доставку продуктів. У даний час Інтернет-магазини — це найбільш поширений канал збуту органічної продукції. Го-

ловною перевагою цього каналу реалізації є наявність між покупцем та продавцем лише одного посередника, який бере на себе всі функції з оперативної доставки товару покупцю.

8. Прямі продажі на ринку, безпосередньо з подвір'я чи з місць виробництва. У цьому випадку для споживача важлива не так наявність сертифікату якості, як особиста довіра. Найчастіше за певним виробником-продавцем закріплюється постійна клієнтська база, яка має можливість особисто оглянути умови вирощування культур та утримання тварин та переконатися у нешкідливості для здоров'я продукції, що купується. Цей канал збуту є найбільш поширеним серед не сертифікованих виробників.

В Україні держава не виділяє органічних виробників за державних закупівель. Цей канал збуту доступний на загальних умовах.

Споживчий попит на органічну продукцію в Україні. Про актуальність даного бізнесу в Україні говорить розвиток торгівлі органічними продуктами через Інтернет, поява спеціалізованих магазинів, а також опитування населення.

Органічний ринок України не стоїть на місці та стрімко розвивається щороку (рис. 1). Завдяки розмірам країни, географічному положенню, близькості до потенційних міжнародних покупців та доволі гарним і родючим чорноземам Україна має сприятливі умови для органічного господарства.

Україна демонструє стійку позитивну динаміку зростання площ сільгоспугідь, на яких ве-

дється сертифіковане органічне виробництво протягом останніх років, крім того спостерігається стабільне зростання як кількості операторів органічного ринку, так і рівня споживання органічної продукції в Україні (рис. 2), чому сприяє тенденція активного наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження переробки органічної сировини.

Найбільш поширеними органічними продуктами на вітчизняному ринку на сьогодні є крупи, борошно, молочні та м'ясні продукти, соки, мед, олії, чаї, лікарські трави.

Таким чином, результати аналізу показують, що ринок органічної продукції в Україні на сьогоднішній день у цілому сформовано, але обсяги її продажів на внутрішньому ринку значно менші, ніж експорту за кордон. Лише за 2020 рік Україною було експортовано органічної продукції на 204 млн долл. США.

Щодо лідируючих експортних продуктів то ними є: зернові, олійні, мед, яйця, овочі та фрукти. Також експортується макуха соняшникова, борошно, олія, яблучний концентрат та безрезовий сік.

Основними і найбільшими країнами — споживачами вітчизняної органічної продукції являються Нідерланди, США, Німеччина, Австрія, Велика Британія, Польща, Канада, Італія, Швейцарія.

Українські виробники органічної продукції мають зв'язки з Австралією та з деякими азійськими країнами такими як: В'єтнам, Китай, Японія та Індія. Також було зроблено перші поставки органічної продукції до Кореїської Республіки.

Таблиця 1. Країни — імпортери української органічної продукції в ЄС (2020 рік)

Країна	Обсяг (тонн)	Вартість (млн дол. США)
Нідерланди	97 400	29,5
Німеччина	41 600	27
Литва	21 500	5,8
Австрія	18 600	15,8
Польща	15 300	19,6
Італія	6 900	4
Румунія	4 800	2,9
Чеська Республіка	3 500	3
Іспанія	3 500	1,3
Бельгія	2 600	1,3

Джерело: [2, 3].

Проте Україна стикається з внутрішніми проблемами корупції та формування її репутації на міжнародному рівні ланцюги поставок. Неодноразові махінації з органічним зерном товарного бізнесу істотно завдали шкоди іміджу органічного сектору країни і стривожений багато імпортерів ЄС. Для того, щоб підтримувати надійність ланцюгів поставок, українські виробники повинні забезпечити повну простежуваність їх продукції — від поля до торгівлі.

Отже, провівши аналіз можна сказати, що Україна є одним з основних експортерів сільськогосподарської та органічної продукції до країн Європейського Союзу. Також Україна є великим конкурентом для інших країн в сфері експорту органічної продукції в світі, але головне те, що з кожним роком в Україні з'являється все більше нових партнерів в ЄС та в світі.

Щодо виробників і експортерів органічної продукції, в Україні компанією №1 "Arnika organic" (рис. 3). Компанія знаходиться в Пол-

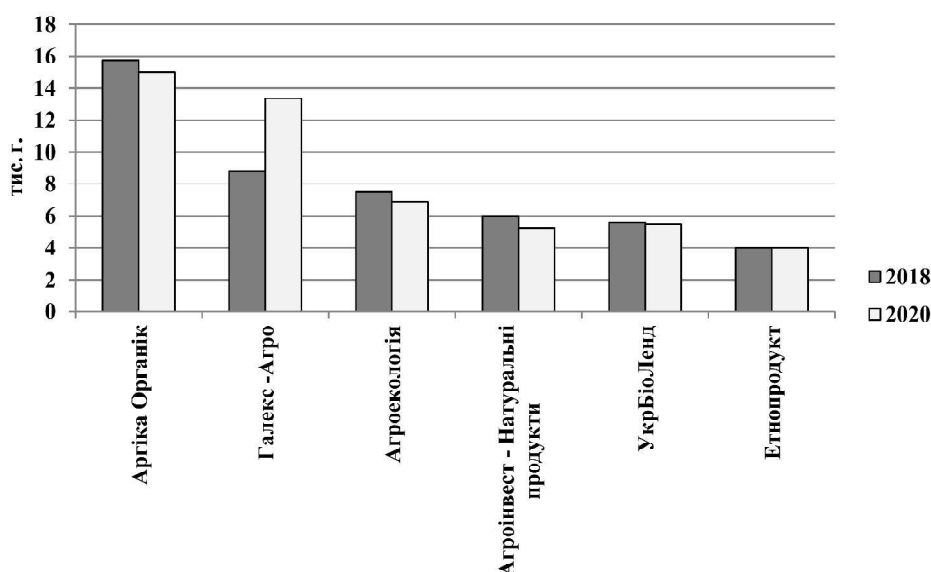

Рис. 3. Обсяг земельної площі відведених для органічної продукції за 2018/2020 рік серед найбільших українських виробників

тавській області та має 8 органічних виробництв, які здійснюються на підприємствах Групи Арніка: Граніт-Агро; Агро — Сула; Лан Агро; Новомосковськ — Агро; Агрофірма Мічуріна; Мілан Агро; Світанок -1; Агрофірма ім. Т.Г. Шевченка [4].

Країни — лідери, які імпортують продукцію "Arnika organic" є: Литва, Польща, Данія, Норвегія, Великобританія, Франція, Швейцарія, Австрія, Італія, Ізраїль, Японія, Канада та США. Торгові компанії знаходяться в Україні (Арніка Органік), в США (Arnika Organic North America Inc) та в Швейцарії (Arnika Organic Europe AG). Компанія спеціалізується на вирощуванні такої органічної продукції: кукурудза, високо олеїновий соняшник, нут, льон, соя, просо, сочевиця та технічні коноплі [5].

Також до основних лідерів компаній — виробників та експортерів органічної продукції відноситься "GALEKS — AGRO". Основний напрямок виробництва компанії, є: органічна сертифікована продукція рослинництва і тваринництва [6].

Продукція "GALEKS — AGRO" успішно експортується до Швейцарії, Німеччини, Угорщини, Нідерландів, Італії та Великобританії. З 2011 року по 2013 рік продукція рослинництва компанії сертифікувалася Інститутом екологічного маркетингу (ІМО), Швейцарія. Діяльність підприємства знаходилася під контролем міжнародного сертифікаційного органу, а з 2014 року вся продукція "GALEKS — AGRO" сертифікована Органік Стандарт, схвалена як органічна та відповідає вимогам стандарту Біо Свіс та Біоланд (Швейцарія). Компанія "GALEKS — AGRO" має 81 позицію сертифікованої органічної продукції, що доволі багато, порівняно з іншими виробниками. Основними органічними культурами на експорт є: озима пшениця, овес, просо, жито, ячмінь, гречка, кукурудза.

Ще одним виробником органічної продукції є ТОВ "Фірма Діамант ЛТД" — з 2013 року — єдиний виробник органічних пластівців в Україні. Продукція виробляється під торговою маркою "Козуб Продукт-органік" відома далеко за межами України [4]. Органічна продукція "Козуб Продукт-органік" налічує приблизно 15 видів органічної продукції. Для виробництва продукції використовується лише зерно вирощене на чорноземах Полтавської області, що проходить відповідну перевірку та органічну сертифікацію. Вся органічна продукція відповідає вимогам міжнародних систем контролю якості, що підтверджено відповідним сертифікатом виробництва. Щорічно підприєм-

ство представляє нашу країну на найбільшій і популярній виставці органічної продукції в світі — BIOFACH [1]. "Козуб Продукт" доволі тісно співпрацює з компанією "GALEKS — AGRO" про яку вже говорилося раніше. В якій компанія закуповує сировину для виготовлення власної органічної продукції [6, 7].

Таким чином вітчизняні виробники органічної продукції готові скласти конкуренцію іншим виробникам при експорті продукції до країн Європейського Союзу.

Іноземні інвестиції мають дуже великий вплив на органічне та сільськогосподарське виробництво України. Для того, щоб детальніше проаналізувати дані сектори, ми пропонуємо розглянути вплив іноземних інвестицій на розвиток органічного та сільськогосподарського ринку України.

Завдяки іноземним інвестиційним проектам в Україні з кожним роком стає все більше і більше виробників органічної продукції. У 2015 році було зареєстровано 210 органічних господарств, а в 2018 нараховується вже 510 органічних господарств, станом на 2021 рік їх кількість збільшилася до 617 органічних операторів.

Крім просування експорту, ефективною реакцією на очікуваний економічний спад може стати стимулювання розвитку переробки та вдосконалення нормативної бази з метою усунення зайвих регуляторних вимог. Розвиток переробних виробництв сприятиме імпортозаміщенню органічної продукції з третіх країн та дозволить стимулювати внутрішній попит в Україні на органічну сільськогосподарську сировину, збільшити маржинальність експорту та дозволить вибудувати регіональні продовольчі ланцюжки.

У частині усунення надмірних вимог певне занепокоєння викликає відсутність визнання міжнародних сертифікатів у нашій країні. З одного боку, така міра дозволяє ускладнити імпорт органічної продукції з третіх країн, а з іншого — є перешкодою для постачання на український ринок продукції, виробленої в державах ближнього зарубіжжя та сертифікованою за міжнародними чи національними стандартами. Крім того, такий захід створює певні проблеми для вітчизняних виробників, що здійснюють поставки органічної продукції і зовнішній, і внутрішній ринки.

Для них виходом із ситуації, що склалася може стати повна компенсація державою витрат за сертифікацію за національними стандартами. Виробникам же із країн-партнерів, як і виробникам із третіх країн, для постачання продукції на український ринок необхідно от-

Таблиця 2. Основні іноземні інвестиційні проекти для розвитку органічного та сільськогосподарського ринку України

Назва проекту /податку іноземних інвестицій	Донор	Період реалізації інвестицій
1.Швейцарсько – українська програма «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України»	Уряд Швейцарської Конференції	Серпень 2019 – червень 2023 р.
2. Німецько – український проект співробітництва «Німецько – українська співпраця в галузі органічного сільського господарства»	Федеральне міністерство продовольства та сільського господарства Німеччини	Перша чотирирічна фаза : з 2016 року до серпня 2020 року
3. Сполучені Штати Америки проект «Кредитні ресурси для сільськогосподарських виробників» USAID	WOCCO « World Council of Credit Unions»	25 серпня 2016 р. – 31 березня 2023 р.
4. Німецько – український проект співробітництва «Консультації України в питаннях аграрної торгівлі – в рамках Повної та Всеохоплюючої Угоди про вільну торгівлю між ЄС та Україною»	Федеральне міністерство продовольства та сільського господарства Німеччини	2016 – 2021 рр.
5.Український проект бізнес – розвитку плодоовочівництва	Міністерство міжнародних справ Канади та спів фінансування Менонітської Асоціації Економічного Розвитку (MEDA)	2014-2021 рр.
6. Проект технічної допомоги ЄС «Підтримка реалізації агропродовольчої політики в Україні»	Європейський Союз	2016 – 2020 рр.

Джерело: [11].

римати в акредитованих українських органах сертифікат відповідності стандартам "органік". Цей захід регулювання українського ринку цілком можна розглядати як обмеження обігу органічної продукції. При цьому варто зазначити, що інші країни не визнають національні сертифікати своїх партнерів, але забезпечили визнання міжнародних сертифікатів, таких як сертифікат Європейського Союзу. В цілому причина зайвих трансакційних витрат обігу виробленої за національними стандартами органічної продукції на загальному ринку — відсутність координації та узгодженості дій сторін розробки національного законодавства у сфері органічного виробництва.

Окрім уніфікації відповідного законодавства, основу взаємного визнання національних систем із сертифікації органічної продукції складає вибудовування системи її обліку та відстеження. Забезпечення відстеження сприятиме також боротьбі з фальсифікованою продукцією, підвищенню довіри споживачів до національних систем сертифікації, просування та зміцнення позицій українського експорту на зарубіжних ринках — це серйозний виклик, який стоїть перед державою.

Важливим обмеженням розвитку органічного виробництва є високі витрати на логісти-

ку органічної продукції, збут якої зосереджений у великих містах. Віддалені регіони, де можна розвивати виробництво органічної продукції, малопривабливі для інвесторів внаслідок слабкої інфраструктури, у тому числі транспортної та логістичної.

Серед суттєвих фінансових обмежень варто відзначити труднощі щодо отримання кредитів виробниками органічної продукції. Через високі ризики інвестування та слабку забезпеченість позичальників — малих сільгосппідприємств, банки неохоче йдуть на кредитування.

Більшість ритейлерів, що працюють у країнах виробників органічної продукції, відмовляється мати справу з дрібними фермерами у зв'язку з малими обсягами та нерегулярністю поставок органічної продукції. За відсутності довіри та спеціальних каналів реалізації органіки споживачі вважають, що тільки на продовольчому ринку можна купити більш "чисту" та якісну продукцію.

У багатьох країнах зберігається традиція самозабезпечення сільськогосподарською продукцією, що вирощується у господарствах населення, що не стимулює розвиток попиту на органічне продовольство, сприяє укоріненню стереотипу, що "домашні сільські продукти" і є

органічні. Пропаганда такої традиції підтримується, зокрема, при просуванні гастрономічного туризму серед туристів-індивідуалів.

Крім економічних, фінансових, правових, технологічних, маркетингових та інституційних обмежень, існують виклики ментального характеру у виробників органічної продукції. Вони обумовлені необхідністю суттєвої зміни технології, структури сільського виробництва, еколого-ландшафтного облаштування земельних угідь, системи управління та фінансів при переході на виробництво органічної продукції. Це породжує у сільгоспвиробників певне відторгнення нової виробничої системи, викликане страхом перед змінами та неготовністю до ризиків.

Зазначені виклики та обмеження свідчать про доцільність серйозного переосмислення прийнятих у країні заходів та дій щодо розвитку виробництва органічної продукції.

Враховуючи, що зазначені питання торкаються всіх держав-членів, їх вирішення пов'язане з необхідністю посилення інтеграційної взаємодії з метою безперешкодного обігу органічної продукції на загальному аграрному ринку, забезпечення справедливої конкуренції, створення умов для сталого та інклюзивного розвитку органічного виробництва у країні.

Уряд нашої країни вже підтримав напрям державної підтримки органічного виробництва, наступний крок — це прийняття Порядку використання коштів, щоб підтримка запрацювала повністю вже цього року. Важливо дати сигнал інвесторам, що підтримка органічної галузі — це середньострокова перспектива та інвестувати до 2025 року, тобто виробники спокійно можуть планувати та інвестувати у розвиток цього бізнесу.

Одним з основних інвесторів в сільськогосподарський та органічний ринок України є Швейцарія. Швейцарсько-українська програма "Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України" фінансується Державним секретаріатом Швейцарії з економічних питань (SECO), із залученням приватного сектору України. Програма впроваджується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) у партнерстві із SAFOSO AG (Швейцарія). Програма розпочала свою діяльність у серпні 2019 року та діятиме до червня 2023 року [8—10].

Ще один проект, який також слід розглянути стосується Німецько — української співпраці в галузі органічного сільського господарства. Ця програма реалізується з 2016 року:

перша чотирирічна фаза проекту тривала до серпня 2020 року, друга фаза розпочалася з 1 вересня 2020 року [9].

Також в Україні діє проект "Надання консультацій Україні з питань аграрної торгівлі — в рамках Угоди про поглиблену та всеосяжну зони вільної торгівлі між ЄС та Україною. Метою проекту є надання підтримки українським сільськогосподарським товаровиробникам у пошуку європейських ринків збуту, входження, закріплення та розширення діяльності на них, а також підготовка цих компаній до відкриття власних ринків. Крім того, проект має на меті інформувати німецькі компанії про питання аграрної торгівлі з Україною.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином іноземні інвестиції відіграють значну роль у розвитку аграрного та органічного сектору України. Завдяки чіткому механізму здійснення інвестування сільськогосподарська та органічна галузі мають можливості стати на шлях сталого розвитку, що зумовлює можливість впровадження в галузь інновацій. Що також у свою чергу забезпечує безпосередній процес оновлення технічної, технологічної та організаційної бази сільськогосподарського та органічного виробництва, а особливо сприяє збільшенню споживання екологічно чистої продукції серед населення.

Література:

1. BIOFACH. URL: <https://www.biofach.de/en>. (дата звернення 10.06.2023).
2. Агрополіт. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/826-ekologichni-agrotrendi-ukrayina-zaprovdjuye-pidtrimku-dlya-virobnikiv-organichnoyi-produktsiyi-a-yes-robit-stavku-na-spojivachiv>. (дата звернення 17.06.2023).
3. Внутрішній ринок органічної продукції України, експорт та імпорт за роками. URL: <https://agropolit.com/infographics/view/95>. (дата звернення 17.06.2023).
4. 10 — агропромислових компаній, які зробили більше за інших. URL: <https://landlord.ua/rejtingi/10-agropromislovih-kompaniy-yaki-zarobili-bilshe-za-inshih/>. (дата звернення 10.06.2023).
5. Арніка Органік. URL: <https://arnika-organic.ua>. (дата звернення 20.06.2023).
6. Галекс Агро. URL: <https://galeks-agro.com/about/>. (дата звернення 20.06.2023).
7. ТОВ "Фірма ДІАМАНТ ЛТД". URL: <https://diamantltd.com.ua/>. (дата звернення 20.06.2023).

8. Швейцарсько-українська програма "Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України". URL: <https://qftp.org/>. (дата звернення 01.06.2023).

9. Представники українського органічного сектору відвідали найбільшу міжнародну виставку органічної продукції БіоФак. URL: <https://www.tpp.ks.ua/poslugi/info-resurs-zelena-informatsiya/615-ukrajinski-virobniki-zavojovuyut-evropejskij-rinok-organichnoji-kharchovoji-produktsiji.html>. (дата звернення 23.06.2023).

10. Novytska I. (2019). Organic products promotion management through distribution channels. Problems of systematic approach in economy. 5 (73). 156—161. URL: <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PoltNTU/6606>.

11. Buryak A. and other. (2021). An influence of foreign investments on the development of organic production in Ukraine. Scientific magazine "Economy and Region". 4. 6—11. URL: <http://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2472/1940>.

References:

1. BIOFACH, (2023), Available at: <https://www.biofach.de/en> (Accessed 10.06.2023).

2. AgroPolit, (2022), Available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/826-ekologichni-agrotrendi-ukrayina-zaprovadjuje-pidtrimkudlya-virobnikiv-organichnoyi-produktsiyi-a-yes-robit-stavku-na-spojivachiv> (Accessed 17.06.2023).

3. AgroPolit, (2022), "Domestic market of organic products of Ukraine, export and import by years", Available at: <https://agropolit.com/infographics/view/95> (Accessed 17.06.2023).

4. Landlord, (2023), "10 — agro-industrial companies that have done more than others", Available at: <https://landlord.ua/rejtingi/10-agropromislovih-kompaniy-yaki-zarobili-bilsheza-inshih/> (Accessed 10.06.2023).

5. Arnica Organic, (2023), Available at: <https://arnika.organic.ua>. (Accessed 20.06.2023).

6. Galeks Agro, (2023), Available at: <https://galeks-agro.com/about/>. (Accessed 20.06.2023).

7. LLC "Firma DIAMONT LTD", (2023), Available at: <https://diamantltd.com.ua/> (Accessed 20.06.2023).

8. The Swiss-Ukrainian program "Development of trade with higher added value in the organic and dairy sectors of Ukraine" (2022), Available at: <https://qftp.org/> (Accessed 01.06.2023).

9. Kherson Chamber of Commerce and Industry, (2023), "Representatives of the Ukrainian organic sector visited the largest international exhibition of organic products BioFach", Available at: <https://www.tpp.ks.ua/poslugi/info-resurs-zelena-informatsiya/615-ukrajinski-virobniki-zavojovuyut-evropejskij-rinok-organichnoji-kharchovoji-produktsiji.html>

resurs-zelena-informatsiya/615-ukrajinski-virobniki-zavojovuyut-evropejskij-rinok-organichnoji-kharchovoji-produktsiji.html (Accessed 23.06.2023).

10. Novytska, I. (2019), Organic products promotion management through distribution channels, Problems of systematic approach in economy, vol. 5 (73), pp. 156—161, Available at: <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PoltNTU/6606>.

11. Buryak, A., and other. (2021), "An influence of foreign investments on the development of organic production in Ukraine", Scientific magazine "Economy and Region", vol. 4, pp. 6—11, Available at: <http://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2472/1940> (Accessed 23.06.2023).

Стаття надійшла до редакції 28.07.2023 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.434

Н. С. Згадова,

к. е. н., доцент, Одеський державний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4585-9620>

Г. М. Павленко,

старший викладач, Одеський державний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4933-4231>

О. Є. Паненко,

аспірант 1 року навчання, Одеський державний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7728-431X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.15.52

ОПТИМІЗАЦІЯ ТА БЕЗПЕКА СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

N. Zgadova,

PhD in Economics, Associate Professor, Odessa State Technological University

A. Pavlenko,

Senior Lecturer, Odessa State Technological University

O. Panenko,

Postgraduate student, Odessa State Technological University

OPTIMIZATION OF THE STRUCTURE OF CAPITAL IN AGRICULTURAL BUSINESSES

У статті проаналізовано сучасні тенденції і проблеми в галузі сільського господарства та визначено їх вплив на капіталовкладення. Визначена оцінка різних джерел фінансування для аграрних підприємств і їх вплив на структуру капіталу. Розкрито основні критерії оптимізації структури капіталу підприємства. Визначено основні фактори, які впливають на вибір оптимальної структури капіталу для аграрних підприємств. Розроблено рекомендацій щодо оптимізації структури капіталу для забезпечення стійкості і ефективності аграрного підприємства. Стаття може бути корисною для фахівців у галузі аграрного бізнесу, менеджерів, інвесторів, здобувачів і фахівців з управлінням аграрними підприємствами.

Наведено пошук нових шляхів оптимізації структури капіталу підприємств та аналіз формування та використання капіталу. Метою даної статті є дослідження теоретичних методів оптимізації структури капіталу та обґрунтування пропозицій щодо методичного визначення співвідношення власного та позикового капіталу сільськогосподарських підприємств. Визначено вибір оптимального співвідношення власних і позикових коштів, структури капіталу, яка є основою успішного функціонування підприємства.

The article analyzes current trends and problems in the interior of the rural state and identifies their investment in capital investment. An assessment of various sources of finance for agricultural enterprises and their contribution to the structure of capital has been made. Outlined the main criteria for optimizing the structure of the capital of the enterprise. Designated the main factors, yaki vplyvayut on the choice of the optimal structure of capital for agricultural enterprises. The recommendations on how to optimize the capital structure for ensuring the stability and efficiency of the agricultural business have been developed. The article can be a pivotal one for farmers in the agrarian business, managers, investors, health workers and farmers in the management of agricultural enterprises.

Optimization of the capital structure is one of the main management problems in the market economy. Because without a clear definition of the residual market value, it is impossible to clearly determine the own and loan capital, regarding its formation, financial stability and operational efficiency of the company's payments, the degree of risk of investment activity and the general competitive position of the company. The solution of complex issues is the complexity of the problem, which is defined by a large number of sources of capital formation. There are many factors that affect the choice of the optimal structure (investment risks, available investment resources, state financial potential of the enterprise). The method of this article is the study of theoretical ways to optimize the capital structure and the justification of proposals for the methodical determination of the ratio between own and loan capital for agricultural enterprises.

Many scientists are engaged in the search for new ways to optimize the capital structure of enterprises and the analysis of the formation and use of capital, and the results of their research are illustrated in many scientific works. The method of this article is the study of theoretical methods of optimization of the capital structure and the justification of proposals for the methodical determination of the ratio between own and loan capital for agricultural (agricultural) enterprises. It is determined that the choice of the optimal ratio of own and borrowed funds and capital structure is the basis for the successful functioning of the enterprise.

Ключові слова: структура капіталу, критерії оптимізації структури капіталу, вартість капіталу, безпека капіталу, ефект фінансового лівериджу, фінансова стійкість.

Key words: capital structure, capital structure optimization criteria, capital cost, capital security, effect of financial leverage, financial stability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Оптимізація структури капіталу є однією з основних проблем управління в умовах ринкової економіки. Адже від без чіткого визначення залишкової ринкової вартості неможливо чітко визначити власний і позичковий капітал, щодо його формування, фінансової стабільності і оперативності платежів підприємства, ступені ризику інвестиційної діяльності та загальних конкурентних позицій підприємства. У вирішенні складних питань і полягає складність проблеми, яку визначено великою кількістю джерел формування капіталу. Існують багато факторів, що впливає на вибір оптимальної структури (інвестиційні ризики, доступні інвестиції ресурси, державний фінансовий потенціал підприємництва).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Пошуком нових шляхів оптимізації структури капіталу підприємства та аналізом формування та використання капіталу займаються багато вчених, та їх результати досліджень висвітлені в багатьох наукових працях: Білоченко А.М. [1, с. 194], Бланк І.В. [2, с. 138], Воронін А.В. [3, с. 79], Давиденко Н.М. [4, с. 10], Дрига С.Г. [5, с. 441], Куц. Л.Л. [6, с. 114], Рудик Н. В. [7, с. 272]. Проте в епоху розвинутих економічних ринкових відносин фінансові аналітики повинні швидко реагувати на зміни в середовищі аграрних підприємств та успішно приймати бізнес-виклики. Тому процес оптимізації структури капіталу залишається актуальним питанням для дослідження.

На даний час є актуальним і дослідження з безпеки капіталу. Вони відносяться до аналізу рівня захищеності капіталовкладень і інвестицій від ризиків і загроз. Безпека капіталу є

важливою темою для інвесторів, компаній і будь-якої організації, яка має інтерес у збереженні та збільшенні свого капіталу.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження теоретичних шляхів оптимізації структури капіталу та обґрунтування пропозицій щодо методичного визначення співвідношення між власним і позичковим капіталом для сільськогосподарських (аграрних) підприємств. Визначено що вибір оптимального співвідношення власних та позикових коштів у структурі капіталу є базою для успішного функціонування підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В умовах трансформаційних процесів глобалізації та в умовах розвитку нових форм виразу ринкових відносин в Україні підприємства мають бути інвестиційно привабливими та сучасними. Постійне коливання курсів іноземних валют змушує підприємства бути постійно готовими до нових випробувань фінансової стійкості. Зростання економічних стандартів і поява нових можливостей оподаткування в майбутньому вплинуть на інвестиційну активність компаній, розмір чистого прибутку та масштаби діяльності в цілому.

У конкурентному бізнес-середовищі важливо для успішної роботи підприємства мати чітку позицію розвитку та стійкий фінансовий стан, роблячи ставку на його майбутнє зростання. Формування капіталу підприємства, що забезпечує стійке положення на ринку, та отримання прибутків з фінансової діяльності є ключовим аспектом роботи фінансового менеджера. Постійний пошук дешевших джерел фінансування демонструє все більш вигідні умови кредитування. Мінімізація середньозваженої вартості капіталу забезпечує стійку ринкову

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття "структура капіталу"

Автори	Характеристика
Рудик Н.Б.	Комбінація цінних паперів, тобто фінансування підприємства здійснюється виключно за рахунок емісії цінних паперів з наступним їх продажем інвесторам на ринку.
Бланк І.А. [1]	Співвідношення всіх форм власних та залучених фінансових ресурсів, які безпосередньо використовуються підприємством у процесі господарської діяльності для фінансування активів.
Десесєва А.І.	Певна комбінація боргу та власного капіталу, яка має урівноважити його з активами.
Бочаров В.В.	Розрізняє структуру капіталу як спрощену (підприємство може залучити капітал лише за допомогою випуску звичайних акцій) та як складну (підприємство формує свої пасиви за рахунок облігаційних позик та банківських кредитів).

вартість капіталу та дозволяє визначити основні питання формування капіталу.

У сучасних бізнес-середовищах забезпечення фінансової стійкості та стабільності є не менш важливим. Як відомо, чим більше залучено боргових ресурсів, тим більший ризик втрати фінансової стабільності. Тому діючий показник слід враховувати при формуванні оптимальної структури капіталу аграрних підприємств.

Капітал — сукупність усіх фінансово-економічних ресурсів, забезпечених майном суб'єкта господарювання матеріального та нематеріального характеру, та використовуються для розширеного відтворення для отримання доходу. Відповідно, необхідно розглянути особливості загального формування структури капіталу, виходячи з різних точок зору науковців (табл. 1).

Структура капіталу — спеціальне логічне поняття, введене в сучасному фінансовому аналізі для відображення співвідношення кредитних і власних джерел фінансування, прийнятих для реалізації ринкової стратегії підприємства.

Структуру капіталу іноді визначають як поєднання цінних паперів компанії [6, с. 11]. Але це вузьке визначення, оскільки воно передбачає, що компанія фінансує свою діяльність лише шляхом випуску цінних паперів і продажу їх зовнішнім інвесторам. Під структурою капіталу розуміється співвідношення всіх джерел довгострокового та короткострокового фінансування, які використовує підприємство під час своєї господарської діяльності.

Загальний вплив на вибір та характер структури капіталу має кілька факторів:

— етап життєвого циклу підприємства. Підприємства на стадії зрілості використовують

ють здебільшого власний капітал, тоді як зростаючись залучають значні обсяги позичкового капіталу;

— показник успішності. Підприємства з високим рівнем прибутковості матимуть меншу потребу в позичковому капіталі;

— структура активів. Якщо частка ліквідних коштів у структурі активів висока, підприємство може залучити більше позичкового капіталу, оскільки вони можуть бути використані як забезпечення для отримання кредиту.

— конкурентоспроможність продукції підприємств. Чим стабільніший попит на товар, тим безпечніше використання позичкового капіталу;

— коефіцієнт операційного левериджу. Враховуючи високе значення коефіцієнта операційного левериджу, частка позикового капіталу невелика;

— розмір капіталу підприємства. Підприємства з невеликим капіталом переважно орієнтовані на короткострокові джерела фінансування;

— період використання капіталу. Власні кошти вкладаються на тривалий термін, а позикові кошти — переважно короткострокові;

— фінансова ментальність керівників компанії. Якщо власники компанії дотримуються консервативного підходу, то власний капітал домінує в структурі капіталу;

— ціна окремих складових капіталу. Підприємство має зосередитись на залученні дешевих джерел фінансування капіталу, оскільки в цьому випадку він збільшиться вартість підприємства.

Одним із найскладніших питань управління структурою капіталу є оптимізація структури капіталу аграрних підприємств. У сучасній економічній літературі уявлення про оптимальну структуру капіталу зовсім інші. Ключові відмінності при визначенні оптимальної структури капіталу вчені використовують різні критерії оптимізації.

Так, І.О. Бланк, Г.О. Швиданенко вважають, що оптимальна структура капіталу становить таке співвідношення власних і позикових коштів, за якого забезпечується найбільш ефективна пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності та коефіцієнтом фінансової стійкості підприємства, тобто максимізується його ринкова вартість. Відповідно виділяють наступні критерії оптимізації: максимізація рентабельності власного капіталу; мінімізація вартості капіталу; мінімізація фінансових ризиків підприємства [1; 2].

Вчені Ю.М. Лопатинський, О.І. Буринська вважають оптимальною структуру капіталу,

яка мінімізує середньозважену вартість капіталу і, відповідно, максимізує вартість підприємства [3].

У цьому випадку використовується як критерій оптимізації — мінімальна середньозважена вартість капіталу. Так, "мінімальна середньозважена вартість капіталу" може бути одним із критеріїв оптимізації структури капіталу для підприємств та відображає мету зменшення загальних витрат на капітал для компанії, що може призвести до підвищення ефективності і збільшення прибутковості підприємства.

Тому серед науковців існують різні погляди пов'язані з визначенням оптимальної структури капіталу.

Обґрунтування найбільш допустимого визначення критерію оптимізації структури аграрного капіталу варто розглядати більш детально. Для кожного окремого підприємства треба враховувати переваги та недоліки кожного.

Для розуміння цих критеріїв стосовно аграрних підприємств розглянемо складові, які складаються з середньозваженої вартості капіталу і мінімізації вартості капіталу.

Середньозважена вартість капіталу: Це комбінація вартості власного капіталу (еквіті) та вартості залученого капіталу (боргові зобов'язання). Вираховується шляхом знаходження середньої вартості капіталу на підставі ваг, які призначаються кожному джерелу фінансування відповідно до його частки в загальній структурі капіталу.

Критерій мінімізації капітальних витрат. Поточний критерій заснований на визначенні середнього значення зважена вартість капіталу за його різноманітністю структур. Відповідно буде прийнято рішення на користь структури, яку забезпечує показник мінімальної середньозваженої вартості капіталу.

Мінімізація вартості капіталу: Мета полягає в знаходженні такого розподілу між власним і залученим капіталом, який знижує загальну вартість капіталу для підприємства. Зниження вартості капіталу може бути досягнуто шляхом зниження витрат на обслуговування боргових зобов'язань, зниження ставок дивідендів для акціонерів або збільшення використання внутрішнього фінансування.

Оптимізація структури капіталу з орієнтацією на мінімальну середньозважену вартість капіталу може допомогти компанії забезпечити оптимальний баланс між вартістю капіталу та ризиками, пов'язаними з використанням різних джерел фінансування. Проте, варто пам'ятати, що оптимальна структура капіталу може різнитися залежно від галузі, ринкових

умов і конкретних цілей підприємства. Крім того, впровадження будь-яких змін у структурі капіталу має бути обдуманим і враховувати потенційні наслідки на фінансову стійкість та діловий успіх компанії.

Отже, практичне використання теорії зменшення вартості капіталу в аграрних підприємствах, це розширити структуру капіталу сільськогосподарських підприємств, що викликає серйозні проблеми, тому він не набув широкого застосування.

Критерій максимізації ринкової вартості підприємства. Критерій є одним з ключових підходів до оптимізації структури капіталу і управління підприємством загалом. Цей підхід спрямований на те, щоб забезпечити максимальну ринкову цінність підприємств для її акціонерів та інвесторів. Це може бути досягнуто через різні стратегії та дії, спрямовані на збільшення акціонерної вартості і капіталізації підприємства.

Для максимізації ринкової вартості підприємства, компанія може зосередитися на ефективному управлінні бізнесом, фінансовому управлінні, впровадженні стандартів управління та інших. Детально розглянемо це критерій для аграрних підприємств:

Ефективне управління бізнесом: Розробка стратегій і тактик, які сприяють підвищенню рентабельності, продуктивності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Ефективне використання ресурсів і здійснення оптимальних рішень з метою зростання прибутковості.

Інновації і диференціація: Розробка нових продуктів, технологій або підходів, що дозволяють підприємству виділитися на ринку і отримати перевагу перед конкурентами.

Фінансове управління: Ефективне керування фінансами аграрного підприємства, оптимізація структури капіталу, збільшення ефективності управління ризиками та зниження фінансових витрат.

Залучення інвестицій: Залучення нових інвесторів або ринкових фондів, які можуть підтримати підприємство та сприяти розвитку бізнесу.

Впровадження стандартів управління: Впровадження сучасних корпоративних стандартів управління, що сприяють підвищенню прозорості, ефективності та відповідальності перед акціонерами.

Максимізація ринкової вартості підприємства є важливою метою для багатьох компаній аграрних підприємств, оскільки вона сприяє залученню нових інвестицій, підвищенню ціни акцій і стабільності на ринку. Однак, цей підхід також може вимагати балансування інтересів різних зацікавлених сторін, включаючи клієн-

тів, співробітників, інвесторів і партнерів, для досягнення тривалого успіху і сталого росту підприємства.

Такий консервативний підхід передбачає що 50% змінних оборотних коштів формуються протягом за допомогою короткострокових зобов'язань, а 50% змінного оборотного капіталу, це постійна частина оборотних і основних фондів що формується за рахунок власного капіталу і довгострокових зобов'язань аграрного підприємства.

Традиційний підхід є менш ризикований для підприємства, але включається на основі підходу керівництва до ризику та відбору. Більш доцільним є традиційна капітальна структура підприємства. Але цей підхід не гарантує точність результатів.

Критерій максимізації чистого прибутку на акцію. Цей критерій є одним із ключових підходів до фінансового управління підприємством з метою максимізації вартості для акціонерів. Він вимірює прибуток, який припадає на кожну акцію в обігу після врахування усіх витрат та податків.

Максимізація чистого прибутку на акцію може бути досягнута за допомогою зростання прибутковості, де підприємство може прагнути збільшити свій чистий прибуток шляхом ефективного управління витратами, зростання обсягів продажів, підвищення цін або збільшення рентабельності виробництва; оптимізацією структури капіталу; інвестиціями в проєкти з високими перспективами, де прийняття рішень про інвестування в проєкти з високою очікуваною рентабельністю допоможе підвищити чистий прибуток в майбутньому; оптимізація податкових платежів та застосування законних податкових стратегій та уникнення зайвих податкових зобов'язань.

У цьому підході ключовим показником є прибуток на акцію, який розраховується як відношення чистого прибутку до середнього доходу, який дорівнює кількості звичайних простих акцій в обігу.

Максимізація є важливою метою для багатьох аграрних підприємств, оскільки вона допомагає забезпечити привабливість акцій для потенційних інвесторів, підвищує довіру ринку та може призвести до підвищення вартості акцій. Однак, при прийнятті рішень про максимізацію чистого прибутку на акцію, керівництво підприємства також повинно враховувати інші аспекти, такі як довгостроковий розвиток бізнесу, стабільність та сталість доходів, щоб забезпечити узгодженість з загальними стратегічними цілями.

Одним із основних критеріїв при оптимізації структури аграрних підприємств є максимізація рентабельності власного капіталу. Даний критерій базується на використанні ефекту фінансового лівериджу — приріст рентабельності власного капіталу, який досягається завдяки використанню позичкового капіталу.

Фінансовий лівериджу (також відомий як фінансовий ринг) стосується використання залученого капіталу (позичених коштів або боргових зобов'язань) разом із власним капіталом для збільшення потенційної рентабельності і вартості аграрних для її акціонерів.

Під час використання ефекту фінансового лівериджу підприємство залучає кредити, що дозволяє підвищити загальний обсяг капіталу, доступного для інвестицій. За умови, що доходи вищі за відсоткові ставки за залучений капітал, чистий прибуток для акціонерів збільшується, оскільки частина прибутку після відрахування відсотків на залучений капітал залишається в руках акціонерів.

Однак, використання ефекту фінансового лівериджу також приносить збільшений ризик. Залежність від залученого капіталу підвищує ступінь фінансового ризику. Якщо підприємство не здатне заробляти достатньо прибутку для покриття відсоткових платежів на залучений капітал, це може призвести до зниження чистого прибутку, збільшення фінансового навантаження та зростання вартості заборгованості.

Важливо збалансувати використання фінансового лівериджу, враховуючи фінансову стійкість компанії, її здатність до виконання платежів і уникнення фінансового дистресу. Математичний ефект фінансового лівериджу можна виразити наступним способом:

$$\begin{aligned} \text{Рентабельність акціонерного капіталу} &= \\ &= \text{Чистий прибуток} / \text{Власний капітал} \end{aligned}$$

$$\text{Рентабельність активів} = (\text{Чистий прибуток} + \text{Відсоткові платежі за залучений капітал}) / \text{Всього активів}$$

$$\begin{aligned} \text{Рентабельність залученого капіталу} &= \\ &= \text{Чистий прибуток} / \text{Залучений капітал} \end{aligned}$$

Якщо рентабельність активів перевищує рентабельність залученого капіталу, це означає, що ефект фінансового лівериджу призводить до збільшення рентабельності акціонерного капіталу та вартості акцій підприємства. Однак, варто пам'ятати, що використання фінансового лівериджу повинно здійснюватися обачно та з урахуванням ризиків, пов'язаних з ним.

Для сільськогосподарських підприємств поширеним є часткове фінансування діяльності підприємства за рахунок кредиторської заборгованості. Це слід враховувати при визначенні коефіцієнта фінансового левіриджу. Якщо підприємство збирається отримати позику на інвестиції, то при визначенні коефіцієнта фінансового важеля слід враховувати лише суму банківської позики, за винятком кредиторської заборгованості.

Ефект фінансового левіриджу відображає відсоток збільшення рентабельності власного капіталу при взятті кредиту в банку.

Таким чином, у результаті взяття банківського кредиту змінюється структура капіталу, але ця структура є раціональною для аграрного підприємства, оскільки забезпечує підвищення рентабельності власного капіталу.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, з проведених досліджень можна зробити висновок, що існує значна кількість критеріїв, які в багатьох випадках є протилежними для оптимізації структури капіталу. Для сільськогосподарських підприємств з високим рівнем рентабельності активів найбільш прийнятним критерієм використання є підвищення рентабельності власного капіталу. При цьому необхідно враховувати особливості визначення коефіцієнта фінансового левіриджу в конкретних випадках. Цей критерій можна використовувати також при оцінці джерел фінансування окремих інвестиційних проєктів, оскільки це дозволяє визначити вплив реалізації проєкту на ефективність діяльності всього підприємства.

Оцінка структури інвестиційних джерел підприємства здійснюється внутрішніми та зовнішніми користувачами. Зовнішні користувачі (банки, інвестори, кредитори) при укладенні угод про співпрацю оцінюють зміни частки власних коштів з точки зору фінансового ризику. Ризик зростає зі зменшенням власного капіталу. Внутрішній аналіз структури капіталу пов'язаний з оцінкою альтернативних варіантів фінансування діяльності компанії. При цьому критеріями відбору є:

- акцент на пропорційному співвідношенні власного та позикового капіталу;
- оптимізація структури капіталу за критеріями максимізації прибутку та мінімізації ризику.

Література:

1. Бланк И. А. Управление капиталом: учебный курс. К.: Эльга, НикаЦентр, 2004. 576 с.
2. Швиданенко Г.О., Шевчук Н.В. Управление капиталом предприятия: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2007. 440 с.
3. Лопатинський Ю.М., Буринська О.І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 94—100.
4. Сільське господарство України. 2020: стат зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2020. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf. (дата звернення: 18.07.2023).
5. Лагодієнко Н.В., Лагодієнко В.В. Оцінка економічної складової сталого розвитку аграрного виробництва в умовах відкритості національної економіки. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 4. С. 265—281. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-4-31>.
6. Пінчук А.О. Стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України: автореф. дис. ... докт. економ наук: 08.00.03. Чернівці, 2020. 36 с.

References:

1. Blank, U. A. (2004), *Upravlenie capital [Capital management: a training course]*, Elga, NicaCenter, Kyiv, Ukraine.
 2. Shvydanenko G.O., Shevchuk N.V. (2007), *Upravlinnia kapitalom pidpriemstva [Enterprise capital management: a textbook]*, Kyiv, Ukraine.
 3. Lopatinsryy, Yu. V. (2018), "Components and priorities of sustainable development of the agricultural sector of the economy: conceptual and theoretical discourse", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 94—100.
 4. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Agriculture of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 18.07.2023).
 5. Lahodiienko, N.V. and Lahodiienko, V.V. (2019), "Assessment of the economic component of sustainable development of agricultural production in an open national economy", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, Vol, 4, no. 4. pp. 265—281. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-4-31>
 6. Pinchuk, A.O. (2020), "Strategy for ensuring sustainable development of agriculture in the context of digitalization of Ukraine's economy", *Abstract of Ph.D. dissertation, Economy*, Chernihiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 01.08.2023 р.*

УДК 338.1

З. Я. Шацька,

к. е. н., доцент, доцент кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1600-1481>

М. С. Шацька,

магістрант кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-0972-1369>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.15.58

СТРАТЕГІЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ

Z. Shatskaya,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Smart-economy, Kyiv National University Technologies and Design

M. Shatskaya,

Master's student of the Department of Smart-economy, Kyiv National University Technologies and Design

STRATEGY OF INTEGRATED DEVELOPMENT OF BUSINESS STRUCTURES OF THE AGRICULTURAL SECTOR

В статті досліджується проблема стратегічного розвитку підприємств агропромислового сектору в умовах війни та післявоєнного відновлення. З'ясовано, що агропромисловий сектор з початком війни зазнав прямих збитків на суму 8,7 мільярдів доларів США. Доведено, що для відновлення діяльності підприємницьких структур агропромислового сектору необхідно коригування діючої та розробки нової стратегії інтеграційного розвитку. Проаналізовано види еталонних стратегій, які можуть використовувати підприємницькі структури агропромислового сектору для відновлення діяльності, а саме: стратегія росту (розвитку); стратегія обмеженого росту (стратегія стабілізації); стратегія скорочення (стратегія виживання, ліквідації) та визначено їх переваги. Доведено, що відновлення діяльності на засадах стратегії скорочення або стабілізації не є перспективним напрямом відновлення підприємницьких структур. Для пришвидшення відновлення діяльності підприємницьких структур агропромислового сектору запропоновано впровадження стратегії інтеграційного розвитку, як одного з різновидів стратегії розвитку. З'ясовано, що така стратегія відновлення діяльності підприємницьких структур агропромислового сектору відповідає розробленій державою "Стратегії розвитку агропромислового комплексу до 2030 року".

The article examines the problem of strategic development of enterprises of the agro-industrial sector in the conditions of war and post-war recovery. It was found that since the beginning of the war, the agro-industrial sector suffered direct losses in the amount of 8.7 billion US dollars, which arose as a result of the destruction of agricultural machinery, finished agricultural products, and the destruction of grain stores. It has been proven that to restore the activity of entrepreneurial structures of the agro-industrial sector, it is necessary to adjust the current and develop a new strategy of integration development. The types of reference strategies that can be used by entrepreneurial structures of the agro-industrial sector to restore activity are analyzed, namely: growth (development) strategy; limited growth strategy (stabilization strategy); reduction strategy (survival, liquidation strategy) and their advantages are determined. It was found that if the entrepreneurial structure retained the potential for individual development in the conditions of war and post-war recovery, then in this case a strategy of creating competitive advantages can be implemented. If the potential of the business structure has been lost, then an integration development strategy can be implemented. It was determined that the strategy of integration development provides for the unification of small, medium and large agricultural producers and other enterprises in a business structure with the restoration of the agro-food chain. It has been proven that the

restoration of activity based on the strategy of reduction or stabilization is not a promising direction for the restoration of business structures. In order to speed up the recovery of entrepreneurial structures in the agro-industrial sector, it is proposed to implement an integration development strategy as one of the types of development strategy. It was found that such a strategy for the recovery of entrepreneurial structures of the agro-industrial sector corresponds to the "Strategy for the development of the agro-industrial complex until 2030" developed by the state.

Ключові слова: агропромисловий сектор; підприємницька структура; стратегія інтеграційного розвитку; війна; відновлення діяльності.

Key words: agro-industrial sector; business structure; integration development strategy; war; resumption of activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Агропромисловий сектор є одним з найбільш постраждалих секторів економіки України в умовах війни. З початку війни агропромисловий сектор України "зазнав прямих збитків на суму 8,7 мільярдів доларів США" [4]. "З початку війни в Україні знищено та пошкоджено 109,6 тисяч одиниць сільськогосподарської техніки на суму 4,65 млрд. доларів США, що становить 53,4% загальних збитків в агропромисловій сфері; знищено та викрадено понад 4 млн тон готової сільгосппродукції на суму 1,87 млрд. доларів США, що становить 21,5% загальних збитків в агропромисловій сфері; зруйновано зерносховищ сумарною місткістю — 8,2 млн тон виробленої продукції; пошкоджено зерносховищ — 3,25 млн тон потужностей для одночасного зберігання сільськогосподарської продукції на суму 1,33 млрд. доларів США, що становить 15,3% загальних збитків в агропромисловій сфері" [4]. Великі збитки, що заподіяні підприємницьким структурам агропромислового сектору, ускладнюють їх самостійне відновлення та потребують спільних зусиль бізнесу та держави. Для відновлення діяльності підприємницьких структур агропромислового сектору в умовах війни необхідно коригування діючої стратегії та розробки нової стратегії інтеграційного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням особливостей функціонування підприємства агропромислової сфери присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: Дзюба І. М., Жуковський А. І., Корецька С. О., Ольшанська О. В., Саблук Т. П. та багато інших. Їх праці присвячено проблемам функціонування підприємств агропромислової сфери в довоєнний період. Однак, з початком війни в Ук-

раїні підприємницькі структури агропромислової сфери стикнулися з новими викликами та дестабілізуючими чинниками, для вирішення яких необхідна розробка нових методів, моделей і стратегій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діяльність підприємницьких структур агропромислового сектору потребує розробки плану дій в умовах війни та післявоєнного відновлення, що сприятиме їх подальшому розвитку. Розробка перспективного плану дій забезпечує формування еталонної стратегії, яка використовується впродовж всього життєвого циклу підприємницької структури. Для післявоєнного відновлення діяльності підприємницької структури агропромислового сектору можуть використати різні види еталонних стратегій, а саме: стратегія росту (розвитку); стратегія обмеженого росту (стратегія стабілізації); стратегія скорочення (стратегія виживання, ліквідації) (рис. 1).

Стратегія росту (розвитку) використовується в тому випадку, якщо підприємницька структура передбачає щорічне зростання обсягів виробництва продукції порівняно з минулорічним періодом. Однак, вона здебільшого реалізується в галузях, що швидко розвиваються під впливом нових технологій.

Стратегія обмеженого росту (стабілізації) може використовуватися великими підприємницькими структурами, які домінують на ринку, а їх продукція перебуває на стадії зрілості життєвого циклу, тобто працюють в умовах стабільності обсягів продажу і отриманих прибутків в галузях із стабільною технологією. Ця стратегія розробляється у тому випадку, коли підприємницька структура з різних причин не може зростати або її зростання буде неефективним.

Даний тип стратегії реалізується з метою підтримки існуючого стану підприємницької

Рис. 1. Види еталонних стратегій підприємницьких структур

Джерело: складено автором.

структури впродовж довгострокового періоду. Для цього стабілізацію діяльності можливо проводити за рахунок модифікації продукції, підтримки потенціалу або захисту частки ринку підприємницької структури.

Стратегія скорочення (стратегія виживання, ліквідації) може використовуватися у випадках, коли підприємницька структура знаходиться в умовах економічної кризи, нестабільності діяльності або під загрозою ліквідації, а її фінансово-економічні показники мають стійку тенденцію до погіршення; продукція підприємницької структури не користується попитом і знаходиться на стадії спаду життєвого циклу.

З метою післявоєнного відновлення діяльності підприємницької структури агропромислового сектору можуть дотримуватись однієї з вищезазначених стратегій або використовувати їх комбінації. Однак, закладати відновлення діяльності на засадах стратегії скорочення або стабілізації не є перспективним напрямом відновлення підприємницьких структур. Більш ефективним є формування стратегії розвитку. Цей напрям відновлення діяльності підприємницьких структур агропромислового сектору відповідає розробленій державою "Стратегії розвитку агропромислового комплексу до 2030 року". Як зазначено [6] "на наступні 10 років стратегією передбачено збільшення врожаю зернових та олійних до 150 млн тон і максимальну вертикальну інтеграцію; відновлення зрошення для сільськогосподарських земель, постраждалих унаслідок підриву Каховської ГЕС; поступове заміщення імпорتنих харчових продуктів на внутрішньому ринку; розвиток "зеленої" енергетики — повна переробка вторинних відходів і вироблення до 10 млрд куб. м біометану" [6].

Розвиток підприємницької структури може бути як індивідуальним, так і колективним. Якщо підприємницька структура зберегла потенціал для індивідуального розвитку в умо-

вах війни та післявоєнного відновлення, то в цьому випадку може бути впроваджена стратегія створення конкурентних переваг. Стратегія створення конкурентних переваг має декілька різновидів, а саме:

1. "Стратегія лідерства за витратами (або ціни). При даній стратегії центром уваги підприємства при розробці і виробництві продукту є витрати".

2. "Стратегія диференціації. Сутність цієї стратегії полягає в тому, що фірма намагається надати продукту щось відмінне, що може сподобатися покупцеві і за що споживач готовий платити".

3. "Стратегія спеціалізації або фокусування — конкурентна стратегія, дотримуючись якої підприємство концентрує свої зусилля на виробництві продуктів, орієнтованих на вузьке коло споживачів" [7].

У випадку втрати значної кількості потенціалу, необхідного для відновлення, підприємницька структура може використовувати стратегію інтеграційного розвитку. Дана стратегія використовується "вітчизняними підприємствами за критеріями свого розміру, особливостей функціонування, галузевої специфіки. Великі і середні компанії націлені на стабільність зв'язків. Увага малих підприємств зосереджена на збереженні власних переваг, здебільшого гнучкості та адаптивності, тому вони обирають більш м'які форми інтеграції на контрактній основі" [8].

Агропромислові підприємства в процесі агропромислової інтеграції утворюють новий суб'єкт господарювання — підприємницьку структуру, яку слід розглядати, згідно системного підходу, як нову складну цілісну систему, що має властивості, відмінні від властивостей підприємств, що її утворили. Агрохолдинги, об'єднуючи малих, середніх та великих сільськогосподарських виробників та інші підприємства об'єднуються на базі діючого сільськогосподарського підприємства, формуючи агропро-

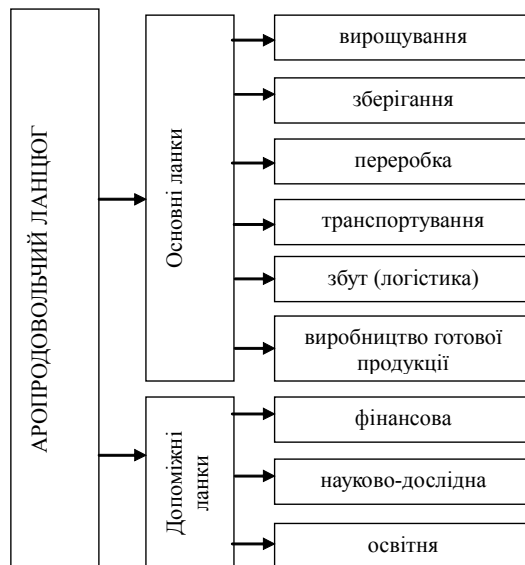

Рис. 2. Типова структура агропродовольчого ланцюга

Джерело: складено автором.

довольчий (agri-food chains) або сільськогосподарський ланцюг. агропродовольчий ланцюг — це "динамічна ринкова система, де основними засадами її ефективного управління є: вертикальне управління; концепція сталих агропродовольчих ланцюгів охоплює різні рівні (регіон, галузь, країна); точними й багатовимірними показниками ефективності її функціонування в інтегральному значенні є додана вартість та сталість" [1].

Така стратегія забезпечує відновлення "технологічної єдності та взаємозалежності природно-біологічного (вирощування харчової сировини) та переробного (виробництво харчової продукції) процесів" в агропромисловому секторі [2].

Стратегія інтеграційного розвитку підприємницьких структур може включати в себе не тільки заходи спільної діяльності підприємств агропромислового сектору, а й "включати заходи щодо поглиблення міжрегіональної та внутрішньо-регіональної інтеграції з використанням агропромислової кластеризації і дорожнього картування, агротехнопарків, центрів трансферу агротехнологій та інше" [3].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Реалізація стратегії інтеграційного розвитку підприємницьких структур агропромислового сектору забезпечить досягнення однієї зі стратегічних цілей Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, а саме "сприяння сталому розвитку агропромислового комплексу", завданнями якої є:

— "сприяти створенню та розвитку малих сільськогосподарських підприємств (до 50 га земельних угідь)";

— "наростити питому вагу продукції харчової промисловості та переробленої сільськогосподарської сировини у експорті до 65 %";

— "до 2030 року забезпечити створення систем збалансованого виробництва продуктів харчування та запровадити методи ведення сільського господарства, які дають можливість підвищити життєстійкість і продуктивність та збільшити обсяги виробництва, сприяють збереженню екосистем, зміцнюють здатність адаптуватися до зміни клімату, екстремальних погодних явищ, посух, повеней та інших стихійних лих і поступово поліпшують якість земель і ґрунтів" [5]. Також реалізація даної стратегії сприятиме підвищенню рівня агропромислової інтеграції з відновленням стійких агропродовольчих ланцюгів та включенням вітчизняних підприємницьких структур в глобальний агропродовольчий ланцюг (global agri-food chain).

Література:

1. Варченко О. О. Теоретичні аспекти функціонування агропродовольчих ланцюгів та особливостей їх розвитку в Україні. Економіка та управління АПК. 2019. №1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=-20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=esupark_2019_1_3

2. Крисанов Д. Ф., Варченко О. М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування. 2017. 1. С. 72—91. URL: DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2017.01.072>

3. Кирчата І. М., Шершенюк О. М., Деділова Т. В. Стратегічний розвиток агропромислового комплексу як основа забезпечення економічної безпеки. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2022. № 28. URL: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2022.28.79>

4. Мільярди доларів: у KSE оцінили збитки аграрного сектора від війни в Україні. Фокус. 2023. 20 квітня. URL: <https://focus.ua/uk/economics/561796-milyardi-dolariv-u-kse-ocinili-zbitki-agrarnogo-sektora-vid-vijni-v-ukrayini> (дата звернення: 14.07.2023).

5. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015 (Статус: Одержаний ВР України). Liga 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH6YF00A?an=333>

6. Стратегія розвитку АПК України на 10 років спрямована на зростання врожаю до 150 млн тон і вертикальну інтеграцію. Інтерфакс Україна. 2023. червень. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/918388.html>

7. Шацька З. Я., Короб О. В. Особливості формування стратегії створення конкурентних переваг підприємства. Міжнародний науковий журнал International scientific journal. 2015. №9. URL: <http://www.inter-nauka.com/issues/2015/9/>

8. Шацька З. Я., Когут А. Л. Особливості інтеграційних процесів на вітчизняних підприємствах. Електронне фахове видання "Інфраструктура ринку". 2020. Випуск № 48. Жовтень. URL: <http://www.market-infr.od.ua>

References:

1. Varchenko, O. O. (2019), "Theoretical aspects of the functioning of agro-food chains and features of their development in Ukraine", Ekonomika ta upravlinnia APK, vol. 1, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=ecupark_2019_1_3 (Accessed 24 July 2023).

2. Krysanov, D. F. and Varchenko, O. M. (2017), "Agricultural food chains: key problems of creation and development", Ekonomika i prohnozuvannia, vol.1, pp. 72—91. available at: <https://doi.org/10.15407/eip2017.01.072> (Accessed 24 July 2023).

3. Kirchata, I. M., Shershenyuk, O. M. and Dedilova, T. V. (2022), "Strategic development of the agro-industrial complex as a basis for ensuring economic security", Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva, vol. 28, available at: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2022.28.79> (Accessed 24 July 2023).

4. Fokus (2023), "Billions of dollars: the KSE estimated the losses of the agricultural sector from the war in Ukraine", available at: <https://focus.ua/uk/economics/561796-milyardi-dolariv-u-kse-ocinili-zbitki-agrarnogo-sektora-vid-vijni-v-ukrayini> (Accessed 14 July 2023).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Draft law of Ukraine "About the Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030". available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH6YF00A?an=333> (Accessed 24 July 2023).

6. Interfax Ukraine (2023), "The 10-year strategy for the development of the agro-industrial complex of Ukraine is aimed at increasing the yield to 150 million tons and vertical integration", available at: <https://interfax.com.ua/news/economic/918388.html> (Accessed 24 July 2023).

7. Shatskaya, Z. Ya. and Korob, O. V. (2015), "Peculiarities of forming a strategy for creating competitive advantages of an enterprise", Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal International scientific journal, vol. 9, available at: <http://www.inter-nauka.com/issues/2015/9/> (Accessed 24 July 2023).

8. Shatskaya, Z. Ya. and Kogut, A. L. (2020), "Peculiarities of integration processes at domestic enterprises", Elektronne fakhove vydannia "Infrastruktura rynku", vol. 48, available at: <http://www.market-infr.od.ua> (Accessed 24 July 2023).
Стаття надійшла до редакції 24.07.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 504.062.2:613.7].003.12

E. Todierishko,

Postgraduate student of the Department of Economics and Finance,

Mukachevo State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3055-0244>

H. Mashika,

Doctor of Science in Geography, Professor, Head of the Department of Tourism,

SHEI "Uzhgorod National University"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6063-5823>

N. Kampov,

Senior Lecturer of the Department of Management, Management

of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3661-3899>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.15.63

THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGIES IN PLANNING TOURIST ROUTES

E. B. Тодьєрішко,

аспірант кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет

Г. В. Машіка,

д. геогр. н., професор, зав. кафедри туризму, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

Н. С. Кампов,

ст. викладач кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,

Мукачівський державний університет

РОЛЬ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПЛАНУВАННІ МАРШРУТІВ ДЛЯ ТУРИСТІВ

Modern technologies have a significant impact on route planning for tourist enterprises, which currently serves as the foundation for providing high-quality and diverse tour services to travelers. The research aims to systematically study the role of modern technologies in tourist route planning. Based on the above statements, a conclusion has been drawn regarding the increasing significance of modern technologies in tourist route planning, driven by easier access to information, expanded data analytics and machine learning capabilities, opportunities to experience immersive views of tourist attractions, enhanced geolocation, and navigation capabilities, as well as online booking and transactions. Furthermore, it has been demonstrated that modern technologies give rise to five transformational zones in the process of tourist route planning. These zones should be regarded as distinct areas experiencing significant development and change due to the implementation of modern technologies in the tourism industry. In aggregate, all transformation zones shape a space where traditional route planning systems evolve into new, innovative, and efficient solutions through the utilization of digital technologies and the internet. Among the transformation zones of the tourist route planning process, we identify the following: route network zones, personalized offering, and communication zones, information acquisition zones, virtualization of potential routes zones, and interaction zones. In the designated zones of transformational route planning for tourists, various modern technologies are present, significantly easing and enriching the travel experience and allowing for the following: providing route immersiveness, adjusting the level of personalization for the route, and embedding convenient and valuable tools for travel preparation and enjoyment. The transformative role is currently driven by the expansion of capabilities to determine route immersiveness, adjust route personalization levels, and integrate convenient and valuable tools for travel preparation, increased flexibility, and enjoyment of the journeys.

Сучасні технології мають значний вплив на планування туристичним підприємствам маршрутів, що наразі є основою для подальшого надання якісних та різноманітних екскурсійних послуг для туристів. Відтак, метою дослідження є системне вивчення ролі сучасних технологій у плануванні маршрутів для туристів. За наведеними вище положеннями зроблено висновок відносно зростаючої ролі сучасних технологій у плануванні маршрутів для туристів, яка зумовлена полегшенням доступу до інформації, розширенням можливостей аналітики даних та машинного навчання, формуванням можливостей отримати іммерсивний погляд на туристичні атракції, розширеними можливостями щодо геолокації та навігації, онлайн-бронювання та розрахунків. При цьому доведено, що використання сучасних технологій формують п'ять зон трансформацій процесу планування маршрутів для туристів. Ці зони слід розглядати, як відокремлені області, де відбувається значний розвиток та зміна завдяки впровадженню сучасних технологій у туристичну індустрію. У сукупності всі зони трансформацій формують простір, де класичні системи планування маршрутів перетворюються у нові, інноваційні та ефективні рішення завдяки використанню цифрових технологій та інтернету. Серед зон трансформацій процесу планування маршрутів для туристів нами виділені: зони маршрутної мережі, зони персоналізації пропозиції та комунікації, зони отримання інформації, зони віртуалізації можливих маршрутів, зони взаємодії. В окреслених зонах трансформацій процесу планування маршрутів для туристів знаходяться різноманітні сучасні технології, які значно полегшують та збагачують досвід подорожі та дозволяють: надати маршруту іммерсивність, скоригувати рівень його персоналізації, а також вбудовувати у маршрути зручні та цінні інструменти для підготовки та насолоди подорожами. Основана роль трансформацій наразі зумовлена розширенням можливостей визначати іммерсивність маршруту, коригувати рівень персоналізації маршруту; вбудовувати у маршрути зручні та цінні інструменти для підготовки, підвищення гнучкості та насолоди подорожами. Перспективи подальших розвідок у цій сфері полягають у дослідженні перспектив налагодження співпраці між туристичними підприємствами, технологічними компаніями та дослідницькими установами. Ця співпраця може сприяти знаходженню нових інновацій та розвитку більш комплексних рішень для туризму.

Key words: booking; itinerary; tourist attractions; landmarks; monuments.

Ключові слова: бронювання; маршрут; туристичні пункти; визначні місця; пам'ятки.

TARGET SETTING

Modern technologies have a significant impact on route planning for tourist enterprises, which currently serves as the foundation for providing high-quality and diverse tour services to tourists. Creating such an impact is achieved through the continuous expansion of options in online platforms and applications designed for assembling packages of tour services and booking hotels, transportation, and restaurants, enhancing geolocation, extending the capabilities of other technologies, and more. What is specific is that the comprehensive integration of modern technologies not only makes the processes of tour route planning and conducting tours more efficient and convenient but also impacts the very nature of tourism, making it more flexible, interactive, personalized, and conducive to active interaction between tourists and local cultures and traditions. The main aspects indicating changes in route planning for tourists include the gradual shift of tourist enterprises towards interactive route planning, enhancing their immersiveness (interactive planning allows tourists to immerse themselves in specific aspects of local cultural heritage, history, and nature in advance), integrating route plans with local services (bringing tourist enterprises closer to local service providers, streamlining the collaboration process, data exchange, and mutually beneficial arrangements), and more.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

Among the studies that have initiated solutions for the issue of route planning for tourists in tourist enterprises, we have identified works by Molnar O.S., Marchenko O.I., Maslyhan O.O., Kampov N.S., and Kolotukha O.V. However, problematic is the fact that while most researchers acknowledge the influence of modern technologies on the approach to route planning for tourists, they often do not highlight the specific details of such changes.

The fragmented nature of these studies emphasizes the relevance and timeliness of comprehensive research on the role of modern technologies in route planning for tourists.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The aim of the research is to comprehensively study the role of modern technologies in route planning for tourists.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

We observe that the conventional understanding of the route planning process for tourists should focus on creating an optimal itinerary or travel plan that includes various tourist destinations, landmarks, attractions, activities, and other interesting points that the tourist can visit follo-

wing an established pattern (see Figure 1).

When planning routes, it is essential to consider that the main objective of the process is to provide the tourist with the broadest possible travel experience, considering their interests, constraints, and conditions.

Thus, with the modern technology's integration into this process, it becomes increasingly convenient, personalized, and immersive, and can be implemented independently by the tourist and with the assistance of tour operators, travel agencies, or specialized online platforms and applications.

The analysis of practical experience of tourist enterprises in route planning for tourists as of 2021 (see Figure 2) revealed the utilization of the following modern technologies: online platforms and applications for planning (used by 54% of enterprises); geolocation and navigation technologies (used by 42% of enterprises); virtual and augmented reality (used by 19% of enterprises); social media and ratings (used by 88% of enterprises); data analytics and personalization (used by 75% of enterprises); electronic tickets and mobile payments (used by 65% of enterprises). Let's examine in detail the specifics of applying the mentioned technologies in route planning for tourists.

Regarding online platforms and applications for route planning for tourists, it is essential to emphasize their significant diversity. Among them are aggregators and search engines such as Trip-Advisor, Airbnb Experiences, mapping applications (e.g., Google Maps), and road trip planning apps (such as Roadtrippers or Visit a City).

These technologies vary in functionality, advantages, and approaches to creating and

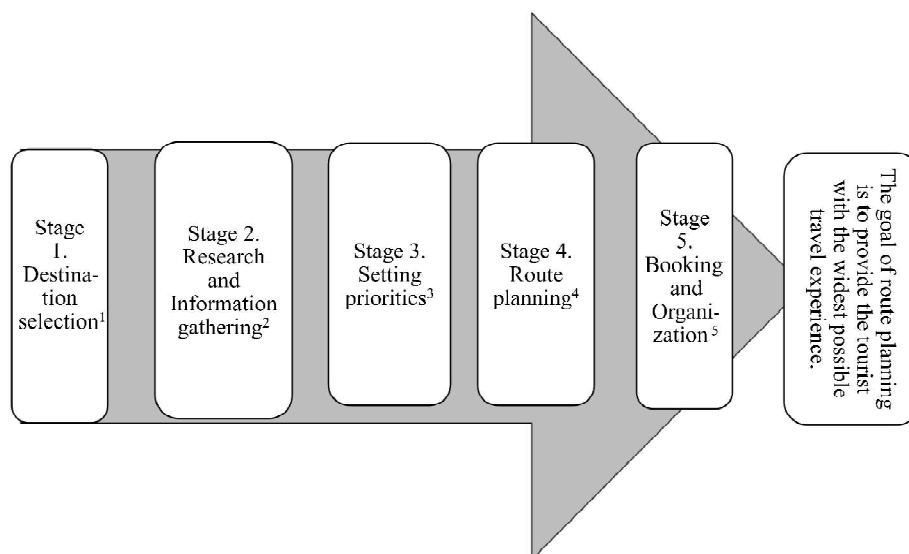

Figure 1. Conventional scheme of route planning for tourists

Note:

1. Selecting the place or region the tourist will visit.
2. Gathering information about interesting places, landmarks, events, cultural activities, restaurants, hotels, etc., at the destination.
3. Setting planning priorities and specific constraints for the route, such as budget, time, physical capabilities.
4. Based on the collected information, the planning entity devises an optimal route, including the sequence of visiting places and activities.
5. The planning entity proceeds with booking hotels, transportation, additional site tours, and activities in advance to ensure the planned journey.

Source: formed based on [1; 2; 3].

customizing routes, thus enabling planning entities to create and tailor tourist itineraries to varying degrees. These applications provide detailed information about tourist attractions, recommendations, operating schedules, prices, and booking capabilities.

Regarding geolocation and navigation technology, it encompasses GPS and various positioning systems such as Galileo, BeiDou, etc. These techno-

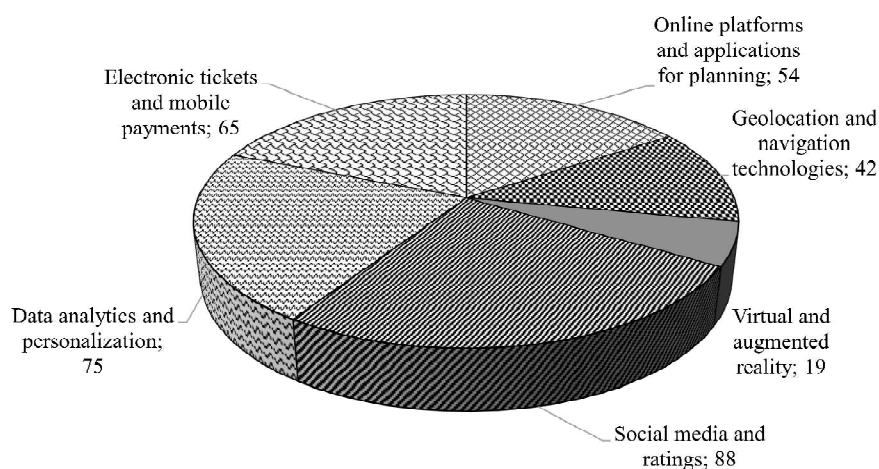

Figure 2. Percentage of enterprises using technology in route planning as of 2021

Source: formed based on Ernst & Young Global Limited data.

Table 1. Characterization of data analytics and personalization technologies applied in route planning for tourists

Technology	Features of application	Role in route planning
Data Analytics	Includes the collection and analysis of large volumes of data, such as booking history, support inquiries, feedback, and other relevant information	Assists in understanding trends, demand, and the popularity of various routes and services.
Machine Learning	Involves the development of algorithms that analyze and predict tourist behavior based on their historical data.	Creates routes or services that can interest tourists based on their previous choices.
Audience Segmentation	Incorporates data analysis to segment tourists into different groups with similar interests and needs.	Enables the creation of offerings that cater to the unique needs of each group.
Personalized Offers	Augments data analytics capabilities with audience segmentation procedures, enabling tourism companies to personalize their offerings.	Develops personalized offers for tourists, considering their interests, previous choices, and demand.
Email Marketing and Advertising Campaigns	Comprises data collection on tourists, particularly regarding their interests and needs.	Designs special advertising campaigns and offers tailored to the interests and needs of specific tourists.

Source: formed based on [1; 3].

logies enable tourist enterprises to easily locate tourist attractions, restaurants, hotels, museums, and other points of interest, as well as determine the optimal route. It allows tourist enterprises to create more detailed route plans, assessing distances and estimated time of stay at different locations.

Regarding virtual and augmented reality, it should be noted that these technologies allow tourists or tour guides to preview the appeal and attractiveness of a place that is intended to be included in the route. Specifically, such technologies enable immersive 360-degree videos and photos, providing a realistic impression of the ambiance and allure of the location without physically being there. Additionally, for tour guides and tour operators, this enables more effective promotion of tourism services and showcasing their offerings without the physical presence of tourists, which can save time and effort. It also helps improve the quality of service (specifically, a tour guide can assess the potential route beforehand and consider the characteristics of the tourist group to provide a more personalized experience [2]).

Regarding technologies such as social media and ratings (such as TripAdvisor, Google Maps, Booking.com, Airbnb, and others), it is noteworthy that they currently enable tourists to learn about the experiences of other travelers, obtain recommendations and advice, which contributes to a more informed selection of routes. The main advantages of social media and ratings in route planning for tourists include [2]:

1. Real Reviews. Planning entities can view reviews and comments from users who have used certain services or visited specific places. It helps to avoid unsatisfactory experiences and make more informed choices.

2. Recommendations and Advice. Planning entities can receive recommendations and advice regarding routes, travels, leisure destinations, restaurants, and activities from individuals with similar interests.

3. Photos and Videos. Social media platforms allow users to view photos and videos shared by tourists, providing a glimpse of the actual ambiance and atmosphere of visited places and landmarks.

4. Interaction with others. Planning entities can engage with other travelers, ask questions, and gather information about new places and services being explored.

Regarding data analytics and personalization technologies in the context of tourism, they encompass various tools and methods for collecting, processing, and analyzing data about tourists' preferences, behavior, and past choices (see Table 1).

Indeed, these technologies help tour operators and travel agencies analyze the demand for various routes and, as a result, offer personalized proposals to tourists based on their interests and previous choices.

Regarding technologies like electronic tickets and mobile payments, their focus is on facilitating tourists' access to travel services and payment operations, as well as expediting transactions.

The use of electronic tickets offers the following advantages in route planning for tourists: easy booking and acquisition of tickets for flights, trains, buses, cruises, and other transportation means online, quick, and convenient check-in and boarding, and reduced costs.

The use of mobile applications offers the following advantages in route planning for tourists: the ability to plan and make payments for travel services through clients' mobile devices; the option to plan and make payments for travel services using Apple Pay, Google Pay, and other mobile payment methods.

According to the provided information, it is evident that modern technologies significantly transform the existing process of route planning for tourists and the provision of touristic services. Five main areas of transformation in the process of route planning for tourists can be identified (Figure 3).

Indeed, based on the presented data in Figure 3, it is evident that the zone of transformations in

the process of route planning for tourists should be considered as a distinct area where significant development and change occur through the implementation of modern technologies in the tourism industry. In combination, all these transformation zones create a space where traditional route planning systems are transformed into new, innovative, and efficient solutions through the utilization of digital technologies and the internet [2; 6]. Let's examine each of these zones in more detail:

1. Route Network Zone. Specifically, the transformation in this zone is driven by the fact that route planning applications can consider various factors such as distance, travel time, availability of public transport, and the location of tourist attractions and points of interest. They assist tourists in optimizing their itinerary within the available route network (which encompasses all points of tourist interest within a specific tourist destination [1]) to visit as many places as possible within a limited time frame.

2. Personalization and communication zone. Specifically, the transformation in this zone is driven by data analytics tools and artificial intelligence, along with other analytical applications, which can generate interesting and individually tailored route suggestions for tourists based on their interests, budget, and other factors [2].

3. Information retrieval zone. In this zone, the transformation is driven by the ability of tourism professionals to access up-to-date information on public transportation, road conditions, weather, and other factors that may impact the planning of tourist routes [2]. This helps maintain flexibility and convenience in travel arrangements.

4. Virtualization of possible routes zone. In this zone, the transformation is driven using virtual reality technologies, enabling both tourism professionals and tourists themselves to make more informed choices about visiting places within their future itinerary [1—2].

5. Interaction Zone. The transformation in this zone is driven using social media and mobile applications, which provide the opportunity for

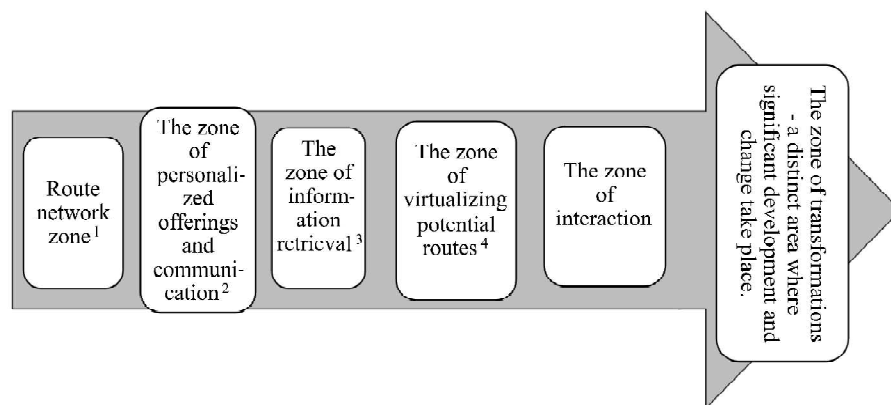

Figure 3. Main zones of transformations in the process of route planning for tourists at tourism enterprises

Note:

1 The technology enables consideration of various factors when planning routes for tourists, such as distance, travel time, accessibility of public transportation, location of tourist attractions, and points of interest.

2 The technology allows for the creation of interesting and individually tailored proposals for routes when planning for tourists.

3 The technology enables the use of up-to-date information about public transportation, road conditions, weather, and other factors that may impact route planning for tourists.

4 The technology allows for making informed choices regarding the places to visit within the future route when planning for tourists.

5 The technology enables tourists to communicate with residents, and receive advice, and recommendations from them when planning their routes.

Source: formed based on [1; 4-5]

route planners to interact with locals and receive advice and recommendations from them [2]. With these changes, the possibilities for planning immersive routes and integrating them with local services are expanded.

Indeed, in the transformation zones of the travel route planning process, various modern technologies are present, significantly simplifying and enriching the travel experience. They enable providing immersive routes, adjusting the level of personalization, and embedding convenient and valuable tools for preparation and enjoyment of the journey into the itineraries.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Based on the points, it can be concluded that there is a growing role of modern technologies in travel route planning, driven by easier access to information, expanded possibilities of data analytics and machine learning, the creation of opportunities for immersive exploration of tourist attractions, enhanced capabilities in geolocation and navigation, as well as online booking and payments. Furthermore, it has been demonstrated that:

1. The use of modern technologies defines five transformation zones in the process of travel route planning for tourists. These zones should be regar-

ded as distinct areas where significant development and change occur due to the implementation of contemporary technologies in the tourism industry. Together, all transformation zones constitute a space where traditional route planning systems evolve into new, innovative, and efficient solutions, thanks to digital technologies and internet utilization.

2. Among the transformation zones in the process of travel route planning for tourists, the following can be distinguished: the route network zone, the personalized offering and communication zone, the information acquisition zone, the virtualization of potential routes zone, and the interaction zone. Within these delineated transformation zones, various modern technologies significantly facilitate and enrich the travel experience, allowing for immersive routes, customized adjustments, and the incorporation of convenient and valuable tools for the preparation and enjoyment of journeys.

3. The significant role of transformations is currently driven by the expansion of capabilities to determine the immersive nature of the route (considering the tourist's request for the intensity and depth of interaction with local cultures, traditions, and natural features of the visited places), to adjust the level of route personalization (according to individually tailored recommendations for the tourist, taking into account their interests, budget, and other factors), and to embed convenient and valuable tools for preparation, flexibility, and enjoyment of the journeys (including features that enable constant connectivity, quick navigation to destinations, route adjustments, and orientation in unfamiliar terrain).

The prospects for further exploration in this field lie in researching the possibilities of establishing collaborations among tourism enterprises, technology companies, and research institutions, which can contribute to discovering innovations and developing more comprehensive solutions for tourism.

Література:

1. Maslyhan O., Todierishko E., Zhukov S., Kashka M. Routing for tourist and excursion bureaus based at parametric network models, *Economic Annals-XXI*, 2021, Vol. 191, pp. 100—113.
2. Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman et al. Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects. Odesa: KUPRIENKO SV. 2023. 131 c.

3. Маслиган О. О., Гоблик-Маркович Н. М., Тодьєрішко Е. В. Принципи, методи і форми регулювання туристично-рекреаційних кластерів у регіонах із застосуванням прийомів маршрутизації, *Ефективна економіка*, 2021. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9721> (дата звернення: 27.07.2023).

4. Підгірна В.Н., Данілова О.М. Характеристика системи менеджменту туристичної індустрії на сучасному етапі, *Економіка та управління національним господарством*, 2020. № 1. Т. 31 (70). С. 65—71.

5. Підгірна В.Н., Ємчук Т.В. Перспективи розвитку ринку туристичних послуг України в умовах трансформаційних змін, *Інфраструктура ринку*, 2020, Вип. № 49, С. 46—50.

6. Tserklevych V.S. Modern possibilities of using the visual method in teaching history of economics. *Vyshcha shkola, Naukovo-praktychne vydannia MON Ukrainy*, 2017, Vol. 9, С. 116—129.

References:

1. Maslyhan, O., Todierishko, E., Zhukov, S. and Kashka, M. (2021), "Routing for tourist and excursion bureaus based at parametric network models", *Economic Annals-XXI*, Vol. 191, pp. 100—113.
2. Mashika, H., Zelic V., Kiziun A., and Maslyhan R. (2023), *Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects*, KUPRIENKO SV. Odesa, Ukraine.
3. Maslygan, O.O., Goblyk-Markovych, N.M. and Todyerishko, E.V. (2021), "Principles, methods and forms of regulation of tourist and recreational clusters in the regions using routing techniques", *Efektivna ekonomika*, Vol 12, Available at.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9721> (Accessed: 27.07.2023).
4. Pidhirna, V.N. and Danilova, O.M. (2020), "Characteristics of the tourism industry management system at the current stage", *Ekonomika ta upravlinnya natsionalnym hospodarstvom*, Vol 1, no. 31 (70), pp. 65—71.
5. Pidhirna, V.N. and Yemchuk, T.V. (2020), "Prospects for the development of the tourist services market of Ukraine in the conditions of transformational changes", *Infrastruktura rynku*, Vol. 49, pp. 46—50.
6. Tserklevych, V.S. (2017), *Modern possibilities of using the visual method in teaching history of economics*, *Vyshcha shkola. Naukovo-praktychne vydannia MON Ukrainy*, Vol. 9, pp. 116—129.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2023 р.